

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

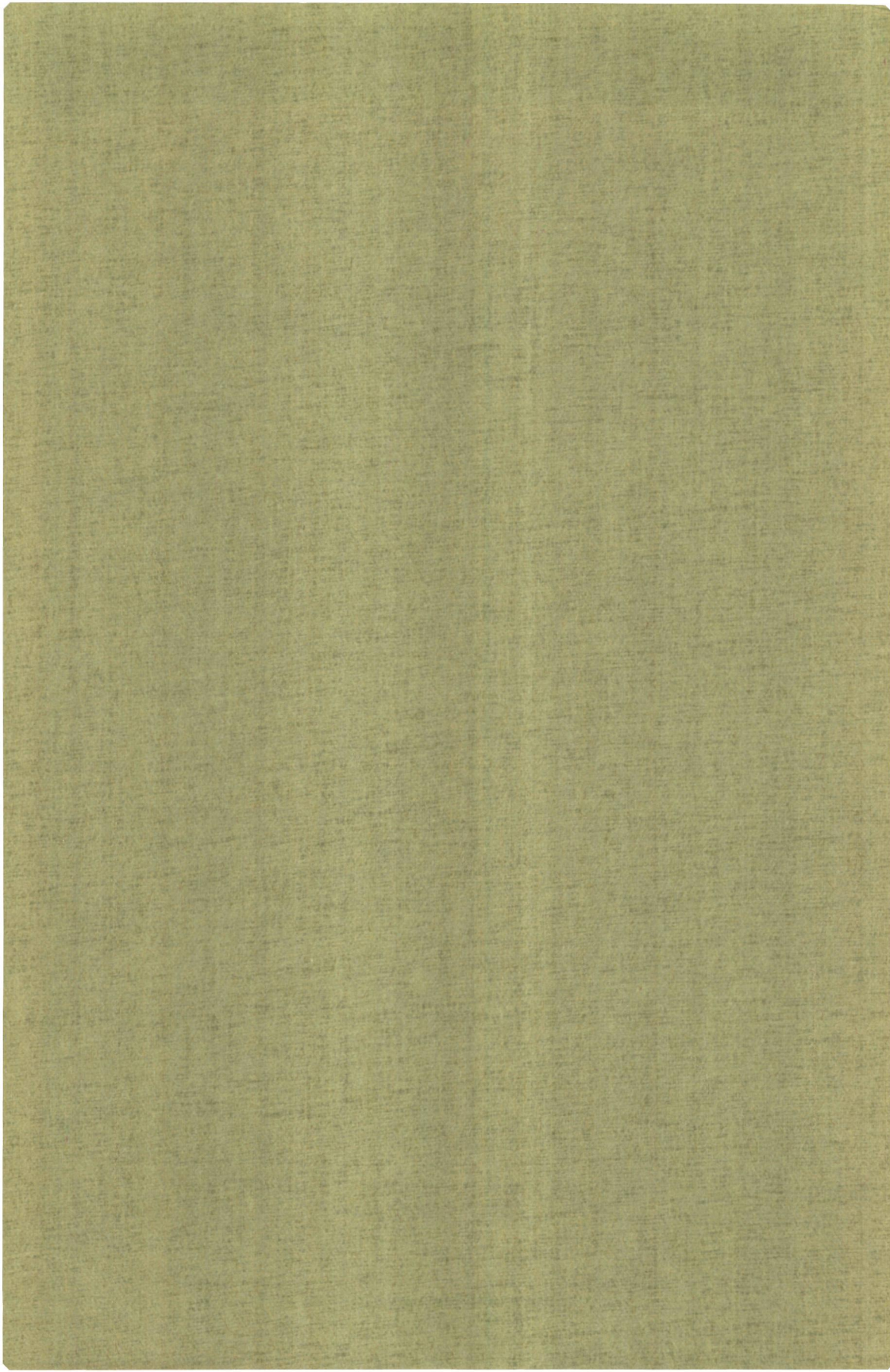
For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/107286>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-08 and may be subject to change.

HUWELIJKSBELEVING VAN
KATHOLIEKE JONGGEHUWDEN

L. A. G. J. TIMMERMANS

HUWELIJSBELEVING VAN
KATHOLIEKE JONGGEHUWDEN

Promotor:

PROF. DR. A. TH. L. M. MERTENS

HUWELIJKSBELEVING VAN KATHOLIEKE JONGGEHUWDEN

EEN ONDERZOEK MIDDELS EEN ENQUÊTE IN DE
WESTELIJKE MIJNSTREEK VAN LIMBURG

WITH A SUMMARY IN ENGLISH

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN
DOCTOR IN DE GENEESKUNDE
AAN DE KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE NIJMEGEN
OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS DR. W. J. M. A. ASSELBERGS,
HOUGLERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN,
VOLGENS HET BESLUIT VAN DE SENAAT
IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 20 NOV. 1964
DES NAMIDDAGS TE 4 UUR

DOOR

LAMBERT ANTONIUS GERARD JOSEPH TIMMERMANS

geboren te Gouda

DEKKER & VAN DE VEGT N.V. UTRECHT – NIJMEGEN

N.V. BOEKDRUKKERIJ F.E. MAC DONALD, NIJMEGEN

I N H O U D

BEWEEGREDEN	1
I. ENKELE GEGEVENS UIT DE LITERATUUR	
§ 1. <i>Notities uit de historie der geboortebeperving</i>	3
§ 2. <i>Literatuuroverzicht van onderzoekingen over huwelijksbeleving</i>	9
II. EIGEN ONDERZOEK	
§ 1. <i>Werkwijze</i>	16
Voor-enquête 17. De enquête 19. Verantwoording van de vragenlijst 20.	
§ 2. <i>Betrouwbaarheid van de verkregen gegevens</i>	21
Non-responsies 21. Gelijkluidendheid van de antwoorden der echtparen 24.	
III. REPRESENTATIVITEIT VAN DE VERKREGEN GEGEVENS	
§ 1. <i>Factoren rechtstreeks afhankelijk van de keuze van de geënquêteerden</i>	28
Geloofsovertuiging 29. Leeftijd 29. Huwelijksduur 29. Geboorteplaats 30.	
§ 2. <i>Factoren onrechtstreeks of niet afhankelijk van de keuze van de geënquêteerden</i>	31
Kerkgebondenheid 32. Sociale positie van het eigen gezin 36. Opleiding 39. Afkomst 42. Sfeer van het gezinsleven 44.	
IV. GEGEVENS BETREFFENDE HET SEXUELE EN HUWELIJSLEVEN	
§ 1. <i>Premaritale sexualiteit</i>	52
Masturbatie 52. Premaritale coitus 55. Verkeringsduur 58.	
§ 2. <i>Maritale erotiek en sexualiteit</i>	58
Coitus primae noctis 58. Coitusfrequentie 60. Masturbatie 64. Orgasme van de echtgenote 64. Initiatief van echtgenote tot de coitus 65. Voorspel 67. Door vriendinnen e.a. praten over de coitus 68. Waardering van de coitus door de echtgenote 69.	
§ 3. <i>Onderlinge verhouding der echtgenoten</i>	70
Onderlinge bespreking van moeilijkheden 71. Kameraadschap 72. Irriterende gewoonte van huwelijkspartner 72.	

Hulp man in huishouden 74. Vervulling van huwelijksverwachtingen 74.

V. GEGEVENS BETREFFENDE GEBORTEBEPERKING

§ 1. <i>Kindertal</i>	77
Gewenst aantal kinderen 77. Gewenst leeftijdsverschil 79. Feitelijk aantal kinderen 80.	
§ 2. <i>Methoden ter geboortebeperking</i>	81
Totale onthouding 82. Periodieke onthouding 83. Verantwoordelijkheid voor toepassing p.o. 85. Moeite met toepassing p.o. 86. Voor- en nadelen van p.o. 87. Variatiebreedte van de cyclus 88. Meeste libido van de vrouw 88. Amenorrhoe post partum 91. Lactatie 92. Coitus interruptus 93. Mening over c.i. 95. Voorbehoedmiddelen 96. Mening over voorbehoedmiddelen 97.	
§ 3. <i>Huwelijksvoorlichting en -advisering</i>	97
Voorlichting voor huwelijk 97. Uitleg p.o. 98. Gewenste advisering bij huwelijksmoeilijkheden 99.	

VI. RELATIES TUSSEN EEN AANTAL FACTOREN EN BEPAALDE METHODEN TER GEBORTEREGELING

§ 1. <i>Factoren met betrekking tot het somato-psychische aspect</i> . .	104
Coitusfrequentie 104. Verandering in de coitusfrequentie na de eerste twee huwelijksjaren 104. Variatiebreedte van de cyclus 104. Meeste libido van de vrouw 105. Moeite met toepassing van p.o. 105. Gewenst aantal kinderen 105. Gewenst leeftijdsverschil 106. Conclusie 106.	
§ 2. <i>Factoren met betrekking tot het sociaal-economische aspect</i>	107
Beroep echtgenoot 107. Inkomen 107. Doubleren lagere school en verder genoten onderwijs 107. Voldoende woonruimte en aantal slaapkamers 108. Conclusie 108.	
§ 3. <i>Factoren met betrekking tot het morele aspect</i>	109
Biechtfrequentie 109. Steun van de kerk 109. Premaritale coitus 109. Conclusie 109.	

VII. SAMENVATTING VAN HET ONDERZOEK

SUMMARY OF THE INVESTIGATION OF MARRIAGE-EXPERIENCE .

Bijlage I. Vragenlijst van de voor-enquête	125
Bijlage II. Enkele punten uit mijn les	127
Bijlage III. Vragenlijst enquête.	129
Bijlage IV. Tabel betreffende de percentages non-responsies en de percentages gelijkluidendheid van de antwoorden der echtparen	133
Bijlage V. Statistische gegevens betreffende relaties tussen een aantal factoren en bepaalde methoden ter geboorteregeling	135
LITERATUURLIJST	149

BEWEEGREDE

In een team, bestaande uit paedagoog, arts, zielzorger en jurist, werkte ik als arts mee aan voorlichtingscursussen in de Westelijke Mijnstreek van Limburg. Toen dit team in 1959 werd uitgenodigd voorlichting aan jonggehuwden te geven leek het mij, met het oog op hetgeen ik behandelen moest, noodzakelijk een oriëntering te verkrijgen omtrent de speciale problematiek van deze categorie. Daartoe heb ik een onderzoek door middel van een enquête ondernomen.

ENKELE GEGEVENS UIT DE LITERATUUR

§ 1. NOTITIES UIT DE HISTORIE DER GEBOORTEBEPERKING

De geboortebeperking is tot op zekere hoogte het kernprobleem te noemen van het onderwerp, waaraan deze studie gewijd is. Het is om deze reden dat ik meen er goed aan te doen hier een plaats in te ruimen voor enige historische gegevens over dit probleem. Uit deze historische gegevens blijkt, dat er in alle tijden mensen geweest zijn, die het aantal geboorten wensten en trachtten te beperken, ofschoon nooit in zo grote getale als thans, terwijl er ook nooit zo vele en zo doeltreffende methoden ter geboortebeperking geweest zijn, als waarover wij thans beschikken.

„Het mensdom heeft te allen tijde en te aller plaatse invloed willen uitoefenen op de eigen vruchtbaarheid. Terwijl altijd de vrouwen kinderen hebben gewenst, wensten zij deze, wanneer zij dat wilden en zij wensten er niet te weinig en niet teveel,” zegt HIMES (1936).

Nog in 1958 betreurt SAUVY de geringe omvang van historische literatuur over de geboortebeperking. De wijze, waarop de mensen leven verwekken of weigeren het te verwekken, is naar zijn mening iets zeer belangrijks. Men zou dus een enorme literatuur kunnen verwachten. De omstandigheid echter, dat het om uiterst intieme gedragingen gaat, zal reden zijn van het ontbreken van studies op dit terrein. Slechts een intensief en langdurig onderzoek zou de weinige inlichtingen, die verspreid aanwezig zijn in de geschriften van theologen, historici, moralisten, sociologen en andere wetenschapsbeoefenaars bijeen kunnen brengen.

In 1960 verschijnt het resultaat van een dergelijk onderzoek. Op initiatief van het „Institut national d'études démographiques,” waarvan Sauvy directeur was, kwam „La prévention des naissances dans la famille” tot stand. Het eerste gedeelte bestaat uit belangrijk documentatiemateriaal, bijeengebracht door BERGUES; in het tweede gedeelte wordt dit materiaal vanuit historisch, theologisch, medisch en statistisch gezichtspunt geïnterpreteerd. Aan het eind van het boek bespreekt HENRY de hiaten, die ondanks nauwkeurig onderzoek nog niet konden worden aangevuld, en de moeilijkheden, die zich voordeden bij de interpretatie van de diverse gegevens.

Voor Frankrijk is deze uitgave de belangrijkste en meest volledige documentatie, die er op het ogenblik is. Hiernaast bestaat een Amerikaans se studie, die de historie van de contraceptie weergeeft, reeds in 1936 geschreven door HIMES. Door de bestudering van de manier, waarop de mensen door de eeuwen heen hun kindertal trachtten te beperken, kwam HIMES tot de uitspraak, die ik aan het begin van dit hoofdstuk citeerde.

Hoe verrassend deze uitspraak op het eerste gezicht mag lijken, toch

is hetgeen HIMES hier uitdrukt, niet meer dan de constatering van een feit. Het is een van de meest kenmerkende eigenschappen van de mens: heersers te willen zijn over de natuur. Dit heeft de geschiedenis en met name de ontwikkeling in de laatste eeuw duidelijk laten zien.

In vroeger eeuwen bleven vele pogingen om de natuur te beheersen door gebrek aan voldoende kennis vruchteloos. Al trachtte men de vruchtbaarheid te regelen, deze poging kon niet slagen, zolang men niet voldoende inzicht had in het proces van de bevruchting. Hoe wetenschappelijk en waardevol de „Gynaecologie” van Soranos van omstreeks 150 na Chr. ook was, hem was het proces van de bevruchting evenmin voldoende duidelijk. Pas in 1677 ontdekte van Leeuwenhoek de mannelijke zaadcel, terwijl eerst in 1827 door Von Baer de aanwezigheid van de eicel in de eileiders werd aangetoond. Tot 1930 zou het nog duren, voordat Ogino en Knaus als resultaat van hun onderzoeken nauwkeuriger gegevens betreffende de ovulatie bekend konden maken.

Een zeer korte schets, voornamelijk samengesteld uit de gegevens verschaft door HIMES (1936) en de compilatie van BERGUES (1960) moge hier volgen, ter oriëntering omtrent de historie van de houding van de mensen ten opzichte van de beperking van hun kindertal.

Zowel bij de vroegste volken uit de geschiedenis als bij de primitieve volken van latere eeuwen, was het doden of te vondeling leggen van pasgeborenen zeer verbreid. Verder werd er in het magische denken aan bepaalde formules en brouwsels een abortieve of steriliserende werking toegeschreven. Sporadisch werden echter ook andere, meer doelmatiger methoden gebruikt: bij de oude Egyptenaren kwamen operaties voor; door bepaalde primitieve stammen in Zuid-Amerika wordt nu nog een soort condoom gebruikt, terwijl bij andere inheemse stammen o.a. in Atjeh door de vrouwen een soort tampon gedrenkt in een sterk spermaticide oplossing wordt toegepast. De coitus interruptus is echter het oudste en ook thans nog meest verbreide middel ter voorkoming van zwangerschap.

Zeer waarschijnlijk was het toepassen van contraceptie in Egypte niet algemeen verspreid en slechts bekend bij een bepaalde elite. Welke contraceptieve methode het meest werd gebruikt, is echter niet duidelijk.

Omtrent de contraceptie bij de oude Hebreeën is er meer bekend. Behalve coitus interruptus en drankjes, getrokken uit b.v. fijngehakte wortelen, werden ook andere methoden gebruikt; wijdverbreid echter was de contraceptie hier evenmin. Wel was er sprake van vruchtbare en onvruchtbare tijden van de vrouw, zij het dat er geen eenstemmigheid over de periode van vruchtbaarheid heerste. Rabbi Isaac schrijft, dat een vrouw slechts zwanger wordt door de coitus, die het dichtst bij de tijd van de menstruatie ligt, rabbi Johanan daarentegen noemde als de gunstigste tijd voor bevruchting de periode vlak na de tebilah, de reiniging van de vrouw zeven dagen na het ophouden van de menstruatie.

Dat de Grieken en de Romeinen kennis droegen van contraceptieve methoden en deze toepasten, staat vast. Echter ook hier was deze kennis het monopolie van een elite, een kleine groep doktoren, schrijvers op medisch gebied en meer ontwikkelden. Aan Aspasia van Milete, de wijze vriendin van Pericles (490–429 v. Chr.), die niet zijn wettige echtgenote kon worden, werd naast conceptieverhinderende middelen aangeraden geen geslachtsgemeenschap te hebben in de voor conceptie meest gunstige tijd. Men zou hierin een voorloper kunnen zien van de periodieke onthouding van onze tijd. Het is echter dubieus, of dit advies effect sorteerde. De medici waren er n.l. van overtuigd, dat de vruchtbare periode zeer dicht in de buurt lag van de menstruatie. Vlak voor, en vooral vlak na de menstruatie zou de kans op conceptie het grootst zijn. Empedocles (485–435 v. Chr.) noemt als vruchtbaarste

periode het tijdstip vlak na de menses. Hippocrates (460-377 v. Chr.) raadt kinderloze vrouwen aan met haar man gemeenschap te hebben in het begin of aan het eind van de regels, het liefst vlak nadat de menstruatie geëindigd is. Soranos gaf omstreeks 150 na Chr. als zijn mening, naar ELAUT (1960) mededeelt: „De beste tijd voor de bevruchtende bijslaap is na afloop van de maandelijkse reiniging, of wanneer ze in voorbereiding is, want dan is de aandrang en de begeerte naar omarming het sterkst.”

Aan het misverstand dat direct na het ophouden der menses de kans op bevruchting het grootst is, is een lang leven beschoren geweest. Immers nog in 1895 schrijft de Franse dokter Du Mas (BERGUES, 1960): „... Ainsi, il est parfaitement établi que c'est pendant les deux ou trois derniers jours qui précèdent l'apparition des règles et pendant les premiers jours qui suivent leur cessation que la fécondation est plus facile et plus certaine parce que l'oeuf humain, arrivé à sa complète maturité est sorti de l'ovaire et s'est engagé dans les trompes utérines ou les animalicules le fécondent”. STARMANS (1930) citeert een geschrift uit 1883 van de duitse medicus Capellmann: „Das es irgend einen Zeitpunkt gebe zwischen zwei Menstruationen, wo der Eintritt einer Befruchtung absolut unmöglich wäre, kann nicht behauptet werden; doch ist während einer gewissen Zeit die Wahrscheinlichkeit so gering, dass man sie in der Praxis vernachlässigen kann und muss. Zufolge dieser Ueberlegung phlege ich da, wo ich die facultative Sterilität für angezeigt halte, die Enthaltung vom Coitus zu empfehlen für die dem Beginn der Menstruation folgenden zwei vollen Wochen und für die der folgenden Menstruation vorhergehenden 3-4 Tage”.

Dat er eeuwen moesten voorbij gaan voor de medische wetenschap in 1930 ontdekte, welke de werkelijk vruchtbare periode was, mag verwondering wekken, het wordt aannemelijk, wanneer men het volgende in aanmerking neemt. In de antieke gemeenschappen bestonden er zeker verlangens naar geboortebeperking, kennis van de anticonceptie was er echter beperkt tot bepaalde kringen. Om verschillende redenen – kindersterfte, voorvaderenverering, geloof of zonder meer het gehoorzamen aan het instinct, maar vooral een fatalistisch aanvaarden – was het verlangen van de massa niet zo dringend, dat de medici van toen uitgebreide onderzoeken op dit gebied deden. Bovendien was hetgeen men thans periodieke onthouding zou noemen de verreweg het minst toegepaste methode om geboorten te voorkomen, zodat men het falen van dit systeem onvoldoende ervoer.

De strenge voorschriften van de Kerk, geformuleerd als reactie op de bandeloosheid van het laat-romeinse rijk, zouden volgens de meeste geschiedschrijvers oorzaak geweest zijn van de afwezigheid van contraceptie in het normale, wettelijke huwelijk na het verval van het Romeinse rijk tot voorbij de Middeleeuwen.

Zoals zal blijken, is men zich in de 18e eeuw in Frankrijk pas vrijer gaan voelen ten opzichte van deze kerkelijke invloed en zouden geboorteverhinderende praktijken vanuit de buitenechtelijke verhoudingen doorgedrongen zijn tot in het doorsnee burgergezin.

ARIËS (1962) wil de ontwikkeling als volgt zien: zolang er geen behoefte bestond aan contraceptie, kon men zich gemakkelijk houden aan de kerkelijke wetten. Hij haalt als voorbeeld aan het lenen tegen interest, hetgeen eeuwenlang door de Kerk verboden is geweest. De Kerk heeft het heffen van rente lange tijd kunnen beteugelen. Zodra de omstandigheden echter verdere ontwikkeling vereisten, werd het lenen tegen rente algemeen gebruik. Men zou zich nu een wereld zonder kapitaalhandel niet meer voor kunnen stellen. M.i. heeft ARIËS (1962) bij het trekken van de vergelijking tussen de houding van de Kerk ten opzichte van het heffen van rente en Haar houding ten opzichte van contraceptie over het hoofd gezien, dat in de vroegere eeuwen „lenen tegen rente” gelijk stond met woeker en dat het deze „woeker” was, waartegen het verbod van de Kerk zich richtte. Bij de verandering van de maatschappelijke toestanden evolueerde een nieuw begrip, hetwelk echter ook aangeduid werd met het woord „rente”. Het is niet verwonderlijk, dat er in het overgangstijdperk een zekere begripsverwarring bestond en dat sommige bedienaren

van de Kerk zich toen nog keerden ook tegen deze inmiddels veranderde vorm van het begrip rente.

Toch begint de eerste oppositie tegen het kerkelijk verbod van contraceptie reeds aan het eind van de 16e eeuw, hetgeen overigens niet wil zeggen, dat men minder gelovig is geworden. Het betekende wel, aldus ARIÈS (1962), dat de omstandigheden, waaronder men leefde, veranderd waren. Als een van de redenen noemt hij het feit, dat de gezinsstructuur zich meer op het kind was gaan centreren. Tegen een zorg zamer houding van de ouders ten opzichte van hun kinderen en voor een losser worden van de zeden pleit echter het steeds groeiend aantal vondelingen. Vanaf de 4e eeuw was de gewoonte in zwang kinderen aan de poort van de kerk te vondeling te leggen. In de 18e eeuw nam het aantal te vondeling gelegde kinderen verontrustende afmetingen aan: in Parijs bereikt dit aantal zijn hoogtepunt in 1771-1772, wanneer van alle geboren meer dan 40% te vondeling gelegd wordt. De sterfte onder deze vondelingen was zeer hoog en varieerde van 30% tot 90%. Niet zelden waren het kinderen uit buitenechtelijke verhoudingen. Dit misbruik schijnt in die tijd in geheel Europa te zijn voorgekomen.

Vanaf het eind van de 16e eeuw schijnt in Frankrijk de contraceptie steeds meer ingang te vinden. Terwijl de moralisten ook tevoren geregeld hun vermaningen tot de gelovigen hadden gericht, kan men vanaf het einde van de 16e eeuw in hun vertogen de actualiteit proeven. Sanchez (1607) staat uitdrukkelijk de „étrenite réservée" toe als middel om geboorten te voorkomen, hierin echter niet gevolgd door de meeste andere moralisten, die misbruik vreesden.

Tot 1750 waren de opmerkingen van schrijvers over contraceptie zeer zeldzaam, daarna wordt dit onderwerp steeds vaker aangevoerd. Uit de brieven van Madame de Sevigny aan haar dochter in 1671 blijkt, dat inwendig gebruikte preventieven in de 17e eeuw niet onbekend waren. Publicaties uit de tweede helft van de 18e eeuw laten zien, hoezeer de praktijken van contraceptie, zoal niet feitelijk verbreid, dan toch minstens gekend en geaccepteerd waren, hoewel nog steeds clandestien.

SAUVY (1960) vat het bovenstaande voor Frankrijk als volgt samen: „In de 17e eeuw trachtte men in een aantal adellijke en burgerlijke families geboorten te voorkomen. De praktijken, die hiertoe werden toegepast, hebben echter slechts een geringe uitwerking gehad. In de 18e eeuw verspreidden anticonceptionele praktijken zich in een dergelijke mate, dat zij vanaf 1750 de aandacht van de schrijvers trekken. Vanaf ongeveer 1775 is uit de nationale statistieken het effect van deze praktijken af te lezen."

Frankrijk was het eerste land, waar op grote schaal geboortebeperking werd toegepast. Pas ongeveer een eeuw later, omstreeks 1850, volgen de andere Europese landen. Om andere redenen zou men echter Engeland de bakermat van de geboortebeperking kunnen noemen; immers van hieruit is het nieuw-malthusianisme begonnen.

Onder de indruk van het geschrift van Malthus: „An essay on the principle of Population as it affects the future improvement of society" gepubliceerd in 1798, werd Place de grote voorvechter voor de beperking van het kindertal. Hij gaf echter geen methode aan om dit doel te bereiken; dit gebeurde in 1833 in de publicatie van de Amerikaan Knowlton: „The Fruits of Philosophy." Dit boekje bevat enige primitieve adviezen om conceptie te voorkomen. Deze publicatie verwierf in het begin weinig bekendheid, maar door het geruchtmakende proces in 1877, waarbij Annie Besant en Charles Bradlaugh wegens immoraliteit werden veroordeeld omdat zij het werk van Knowlton hadden heruitgegeven, kreeg de

beweging van de „birth control” een grotere bekendheid. In Engeland, Nederland, België, Frankrijk en Duitsland werden neo-malthusiaanse bonden opgericht. Het eerste consultatiebureau voor kinderbeperving ter wereld werd in 1878 in Amsterdam geopend door Aletta Jacobs.

Er is weinig bekend over een bewust toegepaste geboortebeperving in Nederland vóór 1880. Wel heersten ook hier, volgens mededeling van STARMANS (1930), allerlei gebruiken om zwangerschap tegen te gaan, zoals het lang zogen van het kind, het drinken van aftreksels van allerlei kruiden en dergelijke. In 1881 werd de Nieuw Malthusiaanse Bond opgericht. In 1882 telde deze Bond 233 leden, in 1894 werden in Amsterdam en Den Haag 640 vrouwen geholpen, in 1897 2861. In 1900 ging deze Bond over tot het oprichten van afdelingen. Het aantal leden was in 1904 1117. In 1915 was dit aangegroeid tot 5933, in 1939 tot 28.966. De Bond werd in 1940 door de Duitsers opgeheven, maar in mei 1946 kwam een nieuwe organisatie tot stand, die onder een andere naam het werk van de N.M.B. voortzette: de Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming (N.V.S.H.). In 1960 telde deze Vereniging 150.000 leden. Ook in Limburg heeft de N.V.S.H. afdelingen; de leden van deze afdelingen zijn voor een aanzienlijk percentage katholiek.

De Katholieke Kerk heeft steeds een afwijzende houding aangenomen tegenover deze Vereniging wegens de door haar gehuldigde principes. De Generale Synode van de Hervormde Kerk heeft in 1958 een rapport uitgegeven over de N.S.V.H., waarin zij naast kritiek ook waardering uit, met name over de recente ontwikkeling naar nieuwe, psychologisch en anthropologisch meer verantwoord geachte ideeën.

Ondanks het feit, dat er sinds 1880 ook in Nederland een streven bestaat naar een beperking van het kindertal, hetgeen o.a. blijkt uit de groei van de N.V.S.H., heeft Nederland een relatief hoog geboortecijfer in verhouding met andere westerse landen.

Volgens SAUVY (1958) neemt Nederland, demografisch gezien, een uitzonderlijke plaats in. Het heeft de grootste bevolkingsdichtheid van alle landen der wereld, het laagste sterftecijfer en na Portugal het hoogste geboortecijfer.

Vertegenwoordigers van verschillende wetenschappen hielden zich met dit verschijnsel bezig. KRUYT (1949) trachtte het hoge nederlandse geboorteniveau te verklaren uit de volgende factoren: de hechte gezinsband van ons huiselijk volk, het feit dat onze grote steden niet die afmetingen hebben als de Amerikaanse, Engelse, Franse of Duitse steden, de in vergelijking met het buitenland minder frequente arbeid buitenshuis van de gehuwde vrouw en de betrekkelijk gunstige woningtoestanden.

VAN HEEK (1954) legde vooral de nadruk op de factor: godsdienst. Hieruit zou de relatief grote vruchtbaarheid der katholieken te verklaren zijn. Ter illustratie van zijn mening voert hij de schatting van het Centraal Bureau voor de Statistiek (C.B.S.) aan: indien in Nederland vanaf 1905

de vruchtbaarheid van de katholieken even groot geweest zou zijn als die der niet-katholieken, dan zou bij de twaalfde volkstelling in 1947 de nederlandse bevolking 375.000 personen minder hebben geteld, welk aantal de gezamenlijke bevolking van Friesland en Drente overtreft.

Aan de hand van zijn onderzoeken komt VAN HEEK tot de conclusie, dat de nederlandse katholieken, leken zowel als priesters, meer weerstand hebben tegen invloeden, die niet in overeenstemming zijn met hun geloof, dan hun geloofsgenoten in de nabuurlanden België en Duitsland. Op grond van de toenemende urbanisatie en versnelde industrialisatie verwacht VAN HEEK voor de toekomst een afneming van het verschil in geboortecijfers van katholieken en niet-katholieken.

In 1962 constateert HOFSTEE, dat het nederlandse geboortecijfer minder dan voor de oorlog afwijkt van dat in vergelijkbare landen. De huwelijksvruchtbaarheid is nog wel relatief groot, maar geenszins exorbitant en vertoont nog een duidelijke neiging tot daling.

In tegenstelling met de andere provincies van Nederland, waar na 1880 een daling van het geboortecijfer plaats vond, trad in Noord-Brabant en Limburg na 1880 een stijging op. In deze provincies werd omstreeks 1900 het hoogste geboortenniveau sinds 1850 bereikt.

Tot 1900 was het geboortecijfer in Limburg steeds lager geweest dan dat van het gehele land. Redenen hiervan waren de lage nuptialiteit en de relatief hoge huwelijksleeftijd, een huwelijkspatroon, dat past bij de agrarische situatie. In de periode 1900–1930 stijgt het huwelijksvruchtbaarheidscijfer in Limburg aanzienlijk boven dat van het gehele land. Behalve van vroeger en frequenter trouwen was dit een gevolg van de immigratie van vele jonge gezinnen. Na 1930 treedt een opvallende daling van het Limburgse geboortecijfer in. Voor de provincies Friesland, Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Zeeland zijn de huwelijksvruchtbaarheidscijfers in de periode 1951–1955 duidelijk hoger dan in de periode 1931–1935; voor Noord-Brabant en Limburg is het omgekeerde het geval. In de periode 1955–1959 zijn de verschillen tussen de huwelijksvruchtbaarheidscijfers van Noord-Brabant en Limburg en de andere provincies relatief gering geworden; wel zijn deze in Noord-Brabant nog steeds iets hoger dan in Limburg.

De in Nederland nog steeds populaire opvatting, aldus concludeert HOFSTEE (1963), dat de beide zuidelijke provincies zich kenmerken door een naar verhouding bijzonder hoge geboortefrequentie, is reeds enige tientallen jaren bezig aan juistheid in te boeten en stemt op het ogenblik nauwelijks meer met de werkelijkheid overeen.

HOFSTEE (1963) zoekt de verklaring van de verschillen in geboortecijfers in de verschillende delen van ons land niet zozeer in de kerkgebondenheid, maar meer in het vertraagd doordringen van het z.g. moderne dynamische cultuurpatroon vanaf het noord-westen naar het zuid-oosten van het land. Onder dit cultuurpatroon verstaat hij de open en positieve instelling van de moderne mens ten opzichte van verande-

ringen, in tegenstelling met de traditionalistische instelling, waarbij de norm voor het beoordelen van eigen en anderer handelen aan het verleden ontleend wordt.

Wat er ook zij van de nivellering der geboortecijfers tussen de verschillende godsdienstige groeperingen van ons volk, feit is dat thans vrijwel ieder echtpaar, ook ieder katholiek echtpaar, vroeg of laat in zijn huwelijk geconfronteerd wordt met het probleem van de geboortebeperking. Het is slechts zaak hun bij de oplossing van dit probleem behulpzaam te zijn, waartoe voldoende adaequate en begaanbare wegen gebaad moeten worden.

§ 2. LITERATUUROVERZICHT VAN ONDERZOEKINGEN OVER HUWELIJKSBELEVING

Bij het voorbereiden in 1959 van mijn les voor de jonggehuwden heb ik nagegaan, welke gegevens er in de literatuur beschikbaar waren over huwelijksbeleving in het algemeen en over geboortebeperking in het bijzonder.

Hieronder geef ik in het kort de door mij aangetroffen literatuur weer. Ik heb overwogen of de Amerikaanse studies hierin opgenomen moesten worden. Enerzijds verschillen de sexuele gewoonten in de Verenigde Staten sterk van de West-Europese, aan de andere kant echter kunnen Amerikaanse ervaringen tot voorbeeld dienen. Zo heeft b.v. het onderzoek van 1955 van FREEDMAN, WHELPTON and CAMPBELL (1959) in zekere zin model gestaan voor een Engels onderzoek in 1959. Ik besloot een tussenweg te kiezen en alleen de belangrijkste recente Amerikaanse onderzoeken hier te vermelden, en wel de onderzoeken van KINSEY (1948 en 1953) en het eerste representatieve onderzoek naar geboortebeperking, dat in 1955 in de Verenigde Staten is uitgevoerd, n.l. de zoëven genoemde studie van FREEDMAN, WHELPTON and CAMPBELL (1959). Na laatstgenoemd onderzoek is er in Amerika nog een onderzoek gevolgd, n.l. dat van WESTOFF, POTTER, SAGI and MISHLER (1961). Het materiaal van dit onderzoek is echter in twee opzichten geselecteerd: het tweede kind van de onderzochte echtparen was in september 1956 geboren en al deze echtparen waren woonachtig in de acht grootste gemeenten (Standard Metropolitan Areas) van Amerika, uitgezonderd Boston. Ik zal dit onderzoek verder buiten beschouwing laten.

Voor het overige beperk ik mij tot bespreking van de publicaties uit Nederland en zijn nabuurlanden. In dit overzicht duid ik slechts de wijze en omvang van het onderzoek benevens het doel ervan aan, niet de uitkomsten. Deze uitkomsten zal ik in de volgende hoofdstukken vermelden, wanneer zij vergelijkbaar zijn met de resultaten van mijn eigen onderzoek.

Wel meen ik er goed aan te doen de wijzen, waarop anderen hun gegevens verkregen hebben, te vermelden. Dit o.a. om een indruk te geven van de methoden waarmee men de speciale moeilijkheden, die ondervraging over onderwerpen van een dergelijk karakter meebrengt, heeft trachten te ondervangen.

De meest uitvoerige studies over seksuele gedragingen zijn ongetwijfeld door KINSEY (1948 en 1951) gepubliceerd. In 1938 is KINSEY begonnen de eerste levensgeschiedenissen te noteren. In een tiental jaren heeft hij met behulp van vijf medewerkers ruim 5300 mannen geïnterviewd en later 5940 vrouwen. KINSEY beschrijft uitvoerig hoe hij de contacten heeft gelegd met te ondervragen personen. Soms werden door hem lezingen over zijn onderzoek gegeven, waarna men zich beschikbaar stelde voor een interview; verder zorgden contactpersonen uit de meest uiteenlopende milieu's, dat in hun kennissenkring belangstelling werd gewekt voor dit onderzoek. Weken en zelfs jaren, zegt KINSEY, konden voorbijgaan met het verwerven van de eerste personen in een gemeente, die zich voor het onderzoek beschikbaar stelden.

De eerste jaren werd hij herhaaldelijk gewaarschuwd tegen het gevaarlijke karakter van zijn onderneming; er was zelfs een georganiseerde oppositie die zich voornamelijk baseerde op de mening, dat ook wetenschapsmensen morele maatstaven moesten aanleggen bij het ondervragen van personen en het analyseren van gegevens. Een onderzoek over een dergelijk intiem onderwerp werd immoreel geacht.

Het eerste representatieve onderzoek in de Verenigde Staten op het gebied van contraceptie is in 1959 gepubliceerd door FREEDMAN, WHELP-TON en CAMPBELL: 2713 getrouwde blanke vrouwen in de leeftijd van 18 tot 39 jaar, uitgekozen in een zoveel mogelijk wetenschappelijk verantwoorde steekproef, werden geïnterviewd. Daar men om financiële redenen de omvang van het onderzoek moest beperken, gaf men er de voorkeur aan 2700 vrouwen te ondervragen, liever dan ongeveer de helft van de vrouwen met haar echtgenoot. Door ongeveer 150 geoefende vrouwelijke interviewers werden de vrouwen bij haar thuis ondervraagd. Hoewel men bij de opzet twijfelde aan de bereidheid van de vrouwen om over dergelijke intieme zaken te spreken, bleek dat de meesten zeer geïnteresseerd waren. Van de uitgekozen vrouwen werkte 91 % mee, hetgeen een beter resultaat wordt genoemd dan gewoonlijk wordt verkregen in vergelijkbare onderzoeken over minder delicate onderwerpen; het gemiddelde percentage is daar 87. De interviews duurden 1½ tot 3 uur. Vele respondenten vonden het blijkbaar prettig een sympathieke toehoorder te vertellen over haar ervaringen voor en na de geboorte van haar kinderen.

Betreffende de gedragingen in het huwelijk heb ik slechts één studie kunnen vinden, die uitvoerig genoemd mag worden. Dit is het Engelse onderzoek van CHESSEY, gepubliceerd in 1956.

Het drievoudig doel van zijn onderzoek formuleerde CHESSEY als volgt:

- a. To discover from a sample of English women their present experiences in, and attitudes towards, marriage and sex relationships;
- b. To trace the associations between certain experiences of their childhood and their present experiences in, and attitudes towards, marriage and sex relationships;

- c. To discover those factors associated with their feelings of happiness and unhappiness in marriage.

CHESSER heeft geen steekproef „at random” gekozen, o.a. omdat hij veel non-responsies verwachtte. Hij verzocht 6000 huisartsen om medewerking aan zijn onderzoek. Hiervan stemden er 1688 in principe toe. Van dezen weigerden er echter 190 hun medewerking na het zien van de vragenlijst. Aan de overblijvende 1498 huisartsen samen werden ongeveer 18.000 vragenlijsten toegezonden. Ongeveer de helft van deze artsen reikte aan hun vrouwelijke patiënten zonder voorkeur een lijst uit, de andere helft selecteerde daarbij hun patiënten op intelligentie, sociale status, leeftijd en religie.

Ruim 6.000 beantwoorde lijsten kwamen per post binnen: 3705 van getrouwde en 2329 van ongetrouwde vrouwen. De vragenlijsten waren in mei 1954 uitgezonden en de meeste waren teruggestuurd eind oktober 1954.

Om dit onderzoek betreffende het huwelijksleven te doen slagen werd dus gebruikt gemaakt van de relatie huisarts-patiënt. De vrouwen, die aan het onderzoek deelnamen, vormden echter geenszins een representatieve steekproef uit de totale populatie van de Engelse vrouwen.

Een onderzoek speciaal betreffende geboortebeperving was reeds in 1945 in Engeland ingesteld door de „Council of The Royal College of Obstetricians and Gynaecologists” in opdracht van de „Royal Commission on Population.”

In 1949 werd het rapport, samengesteld door LEWIS FANING, gepubliceerd. Ruim 10.000 vrouwen, die in een ziekenhuis verbleven, werden geïnterviewd. Enerzijds vond men het een bezwaar, dat alleen vrouwen die in een ziekenhuis opgenomen waren betrokken werden in het onderzoek, – men had n.l. liever een meer representatieve steekproef gehad –, „on the other hand, because of the intimate nature of the questions involved it was obvious that only by means of a very tactful approach would the co-operation of women in the enquiry be secured... Clearly, to attempt house-to-house questioning on a national scale in regard to this questionnaire was to foredoom the enquiry to failure”. De organisatoren waren ervan overtuigd, dat alleen artsen wegens hun vertrouwensrelatie met de patiënten geschikt waren als interviewers op te treden.

Eenzelfde bezorgdheid, voortkomend uit vrees, dat men dergelijke persoonlijke en intieme vragen niet of niet juist zou beantwoorden, sprak uit de zeer grondige voorbereiding van een onderzoek, dat het Institut für Demoskopie in Duitsland in 1949 verrichtte en dat in 1953 door VON FRIEDEBURG gepubliceerd werd. Doel was een indruk te verkrijgen omtrent de mogelijkheden van onderzoek op het onderhavige terrein ter voorbereiding van verdere onderzoeken. Daar er niet eerder een enquête omtrent het seksuele leven was gehouden, achtte men het wenselijk zich eerst te oriënteren omtrent de reacties op bepaalde vragen.

In samenwerking met psychologen en artsen werd een lijst met 60 vra-

gen voorbereid, die in vele en zorgvuldige proefinterviews werden getoetst. De vragen waren voorzichtig ingekleed. Zo werd b.v. niet gevraagd, of men wel eens aan zelfbevrediging had gedaan, maar of men geloofde, dat masturbatie onder mannen sterk verbreid was en of men van mening was, dat masturbatie een gewoonte van minderwaardige mannen was. Er was een grote verscheidenheid in de vragen: vragen over eenzaamheidsgevoelens, over de eerste sexuele ervaringen, over de redenen die doorslaggevend geweest waren bij de keuze van de huwelijkspartner, over de houding tegenover homosexualiteit.

Een representatieve steekproef van 1344 personen uit de bevolking van de Bondsrepubliek en Westberlijn werd ondervraagd. Uit de interviewersstaf van het instituut werden artsen, psychologen, paedagogen en studenten uitgekozen om de interviews af te nemen: 152 mannelijke en 58 vrouwelijke interviewers. Door een tekort aan vrouwelijke interviewers moesten mannelijke interviewers ook vrouwen ondervragen, ofschoon VON FRIEDEBURG er de voorkeur aan geeft in onderzoeken als deze de interviews te laten afnemen door personen van hetzelfde geslacht als de ondervraagde.

Het feit dat van de 1344 uitgezochte personen in dit onderzoek ongeveer 25% medewerking weigerde, meent VON FRIEDEBURG echter niet geheel aan de intimiteit van de vragen en aan het feit dat deze soms gesteld werden door interviewers van de andere sexe te moeten wijten. Bij algemene bevolkingsonderzoeken over niet-intieme onderwerpen, die in Duitsland verricht werden van juni 1951 tot februari 1952, varieerde immers het percentage weigeraars van 12 à 20%.

Het materiaal bestond uiteindelijk uit 1010 interviews, afgenomen aan 382 getrouwde mannen, 111 ongetrouwde mannen, 387 getrouwde vrouwen en 130 ongetrouwde vrouwen.

Een onderzoek waarmee mijn enquête veel overeenkomst vertoont, werd door de Franse zenuwarts LE MOAL in 1953 in een artikel gepubliceerd. Reeds ruim 10 jaar hield LE MOAL lezingen voor ouders over sexuele opvoeding. Daar hij het nuttig vond meer gegevens te verkrijgen over de sexuele ervaringen van deze ouders zelf, heeft hij in aansluiting aan zijn lezingen een enquête gehouden door middel van een schriftelijke vragenlijst. Hij verkreeg in 351 beantwoorde lijsten gegevens van 155 mannen en 196 vrouwen, onder wie 59 echtparen. Deze gegevens betroffen behalve enkele personalia o.a. de methodes van eventueel door hen toegepaste geboortebeperring, masturbatie, premaritale coitus en overspel.

Nederlandse publicaties op dit gebied zijn er slechts enkele. Het Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk liet twee onderzoeken uitvoeren om enkele factoren na te gaan, die van invloed zouden kunnen zijn op het aantal geboorten.

Het eerste onderzoek betrof de opvattingen van ondertrouwde vrouwen omtrent de grootte van haar toekomstig gezin, gepubliceerd door DIELS

in 1951 en 1953. Aan vrouwen in ondertrouw, in een aantal grote steden van ons land, werden formulieren verzonden met vragen omtrent eigen beroep, beroep van de aanstaande echtgenoot, geloof, grootte van het gezin waaruit zijzelf voortkwamen en het door haar gewenst kindertal.

Van de 7930 verzonden formulieren werden er 1526 terugontvangen (19%), waarvan 1354 voor statistische bewerking bruikbaar bleken te zijn (17%).

Het tweede onderzoek betrof geboorteregeling en werd van april 1949 tot november 1950 door GROENMAN en DIELS uitgevoerd (1957). Aan 350 Nederlandse huisartsen, die zich bereid hadden verklaard aan het onderzoek mee te werken, werden 2300 vragenformulieren verzonden. Slechts 766 voor bewerking bruikbare formulieren werden ingevuld terug ontvangen.

De verkregen gegevens betroffen naast enkele personalia het aantal beëindigde zwangerschappen, het eventueel reeds bij het aangaan van het huwelijk bestaande voornemen om het kindertal al of niet te beperken, de eventuele verandering in deze voornemens en de motieven voor deze veranderingen.

Bij beide onderzoeken was het materiaal in geen enkel opzicht representatief voor de Nederlandse bevolking.

Hiernaast zijn er nog twee Nederlandse studies verschenen van Nederlanders, die het probleem van de kinderbeperking in Wenen behandelen, n.l. een van SALOMONSON (1956) en een van JOLLES (1957). De Weense situatie is echter een geheel andere dan de Nederlandse.

Hiermee is in grote lijnen besproken hetgeen vóór omstreeks 1960 gepubliceerd werd. Daarna komen er meer publicaties.

In 1959 had men het in Engeland gewaagd in een enquête betreffende de huwelijksbeleving een verdergaand onderzoek naar de geboortebepkingsproblematiek in te stellen, waarbij de interviews werden afgenomen door niet-medici. Uit het Amerikaanse onderzoek van FREEDMANN, WHELPTON en CAMPBELL (1955) was gebleken, dat de poging om informatie te krijgen door middel van interviews door niet-artsen bij de ondervraagden thuis over onderwerpen als vruchtbaarheid en geboortebepkende methoden geen overmatige verwarring of vijandigheid had opgeroepen. Hierdoor aangemoedigd achtte „The Population Investigation Committee” het verantwoord ook in Engeland de ondervraging te laten geschieden door geoefende interviewers, die geen arts waren, bij de ondervraagde thuis.

Van de voor de Engelse bevolking representatieve steekproef weigerde ongeveer 10% te worden ondervraagd. Van de wel meewerkende 2350 mannen en vrouwen weigerden er nog eens 13 hun opinie te geven over geboortebepking in het algemeen en weigerden er 20 om te antwoorden op de vraag, of zij ooit geboortebepking hadden toegepast, terwijl 24 personen toegaven geboortebepking toe te passen, maar weigerden de manier aan te geven, waarop zij dit deden. Er waren 18% „reticent users”: ondervraagden, die slechts na aandringen toegaven geboorte-

beperking toe te passen. Indien deze laatsten niet als zodanig herkend waren, zou het voorkomen van geboortebeperking in hoge mate onderschat zijn en een foutieve weergave van het patroon der geboortebeperking verkregen zijn.

Een uitgebreide publicatie betreffende onderzoeken in de gehele wereld kwam tot stand als gevolg van de „Conference on Research in Family Planning”, georganiseerd door de „Milbank Memorial Fund” en de „Population Council” in Amerika. Deze conferentie werd gehouden in 1960 te New York. Er waren 70 deelnemers uit 10 landen; Nederland was niet vertegenwoordigd.

De rapporten, die hier werden gepresenteerd, zijn bijeengebracht door KISER en in 1962 gepubliceerd. GLASS (1962), voorzitter van het „Population Investigation Committee” en hoogleraar in de sociologie aan de „London School of Economics and Political Sciences”, gaf verslag van de gegevens in Europa. Hij vermeldt, dat er op het gebied van geboortebeperking en „family-planning” nog niet veel onderzocht is in Europa. Verder dan studies betreffende het gewenst kindertal en de mening over geboortebeperking durfde men meestal niet te gaan, daar de houding in Europa tegenover de geboortebeperking nog zeer gereserveerd was. Wel hadden opinie-onderzoeken betreffende contraceptie plaats gehad in België in 1952, in Frankrijk in 1956 en 1960, en in Duitsland in 1958 en 1960. GLASS (1962) noemt verder niet-representatieve onderzoeken in Zwitserland, n.l. een onderzoek dat gebaseerd was op 440 gevallen van een huwelijksbureau in Basel, en in Italië. De studie in Italië betrof enkele onderzoeken in 1952 en 1953 uitgevoerd door DOXA, het Italiaans Instituut voor Publieke Opinie Onderzoek. Het onderdeel van deze onderzoeken waarbij direct geïnformeerd werd naar de toepassing van geboortebeperking, had betrekking op waarschijnlijk niet meer dan 400 gehuwde vrouwen.

In de Oost-Europese landen Hongarije en Tsjecho-Slowakije worden sinds 1959 onderzoeken op grote schaal ondernomen, waarvan weinig publicaties bereikbaar zijn en de resultaten waarschijnlijk weinig relevant te achten voor Nederland.

Hoewel in diverse publicaties vermeld wordt, dat in Denemarken en de Scandinavische landen door de regering een zeer progressieve politiek ten opzichte van geboortebeperking wordt gevoerd, ben ik nergens een verwijzing naar een representatief onderzoek tegengekomen.

De laatste tijd worden in toenemende mate studies gepubliceerd op het gebied van vruchtbaarheid en contraceptie, die betrekking hebben op de onderontwikkelde gebieden alsook op de cultuurlanden; zij behelzen echter geen voor mijn onderwerp relevante onderzoeken. Een willekeurig voorbeeld van deze studies is „Une expérience d'éducation conjugale à l'Ile Maurice”, gepubliceerd in Fiches Documentaires du C.L.E.R. (1964), waarin de poging wordt beschreven om een bevolking van analfabeten de toepassing van periodieke onthouding met behulp van de temperatuurmethode bij te brengen.

Recent zijn in ons land nog de enquête, die de Stichting Bevolkingsbeleid in november 1960 onder huisartsen in Nederland heeft gehouden, en het onderzoek van de Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming (N.V.S.H.) van maart-april 1963. Vooral eerstgenoemde enquête betreft problemen, die slechts zijdelings het onderwerp van mijn studie raken.

De Stichting Bevolkingsbeleid achtte het belangrijk de mening van de huisartsen te vernemen inzake de vraagstukken samenhangend met de normale sexualiteit en de contraceptie. Daartoe had deze Stichting enquêteformulieren gezonden aan ongeveer 1550 huisartsen, een van elk opvolgend drietal, in de volgorde, waarin zij in het Geneeskundig Jaarboek waren vermeld. Van dezen zonden er 780 een antwoord terug. Uit de ontvangen antwoorden heeft de Stichting de volgende conclusies getrokken: 1. Het overgrote deel der Nederlandse huisartsen is bereid om voorlichting en hulp te bieden inzake middelen ter voorkoming van zwangerschap. 2. Met betrekking tot de toe te passen middelen bestaat er nog een groot verschil tussen katholieke en niet-katholieke artsen. 3. Het onderwijs in deze materie aan de universiteiten wordt door de grote meerderheid der huisartsen onvoldoende geacht.

Het onderzoek van de N.V.S.H. betrof een steekproef van 831 gehuwde vrouwen tussen 21 en 44 jaar, onder wie 427 N.V.S.H.-leden en 404 niet N.V.S.H.-leden. Deze werden ondervraagd door 79 hiertoe speciaal geïnstrueerde enquêtrices van de Nederlandse Stichting voor Statistiek. In een voorafgegaan proefonderzoek was nagegaan welke weerstanden er eventueel bij de ondervraagden werden opgeroepen om deze bij het eigenlijke onderzoek te ondervragen.

Doel van het onderzoek van de N.V.S.H. was een inzicht te verkrijgen in a) Bekendheid van de Nederlandse bevolking met methoden ter voorkoming van zwangerschap en wel in het bijzonder van de anti-conceptie-pil. b) Gebruik van methoden ter voorkoming van zwangerschap. c) Plannen van de ondervraagden om de anti-conceptie-pil te gaan gebruiken. d) Bezwaren tegen de methoden ter voorkoming van zwangerschap en wel in het bijzonder tegen de anti-conceptie-pil.

De in het bovenstaande besproken publicaties komen in de volgende hoofdstukken opnieuw ter sprake, voorzover de resultaten ervan relevant zijn voor mijn onderzoek.

HOOFDSTUK II

EIGEN ONDERZOEK

§ 1. WERKWIJZE

Bij het ontwerpen van het onderzoek heb ik ten aanzien van de te gebruiken technieken diverse mogelijkheden overwogen.

KINSEY (1948 en 1953) heeft in Amerika op grote schaal gebruik gemaakt van de interview-techniek. Deze methode leek mij echter voor mijn onderzoek om twee redenen minder geschikt. Vooreerst was in verband met het karakter van de te stellen vragen, waarbij o.m. naar contraceptie geïnformeerd zou worden, te verwachten, dat er bij een „at random” gekozen steekproef van Limburgse echtparen vele weigeringen om mee te werken zouden voorkomen. Het was zeer wel mogelijk, dat men de vragen als stotend zou aanvoelen en dat er schande gesproken zou worden van een dergelijk onderzoek. KINSEY heeft deze moeilijkheid in de beginperiode van zijn onderzoek in hoge mate ervaren; naar mijn mening zou deze moeilijkheid nog meer spelen in Limburg, waar de bevolking veel minder dan in de Verenigde Staten gewend is aan deze wijze van sociaal onderzoek. De consequentie van een groot aantal weigeringen om mee te werken is, dat in de oorspronkelijk „at random” gekozen steekproef een oncontroleerbare selectie optreedt. Ditzelfde bezwaar geldt voor een schriftelijke enquête onder een aselekt gekozen categorie mannen en vrouwen. Het Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk heeft in 1950 een dergelijke methode toegepast bij een onderzoek over de opvatting omtrent de gewenste grootte van het toekomstige gezin bij ondertrouwde vrouwen. Zoals reeds is medegedeeld in paragraaf 2 van hoofdstuk I, werden van de 7980 verzonden formulieren er 1526 terugontvangen (19%), waarvan er 1354 statistisch bruikbaar bleken (17%). Deze methode zou bij de vragenformulieren, die ik mij voorstelde te versturen, waarschijnlijk een nog lager percentage opleveren, gezien de aard van de vragen. Hetzelfde bezwaar van een oncontroleerbare selectie zou hier dan waarschijnlijk optreden.

Om dit bezwaar te ondervangen meende ik voor mijn onderzoek een categorie mannen en vrouwen te moeten kiezen, waarmee reeds een zekere binding bestond, zodat de kans op weigeringen veel kleiner werd. Deze categorie heb ik gevonden in de deelnemers aan de cursussen voor jonggehuwden. Weliswaar vormt ook deze categorie een geselecteerde categorie, maar de wijze en de mate van selectie is nauwkeurig aan te geven, zoals in hoofdstuk III zal blijken.

De tweede reden waarom ik gekozen heb voor de techniek van enquêtering onder een bepaalde categorie mannen en vrouwen, is dat andere technieken veel meer tijd en werk zouden vereisen. Ik wilde zo snel moge-

lijk een oriëntering hebben omtrent de knelpunten in de huwelijksbeleving als grondslag voor mijn lessen voor jonggehuwdencursussen. De deelnemers aan de cursussen, waarmee dus een zekere binding zou bestaan, vormden feitelijk de categorie die voor mijn onderzoek het duidelijkst binnen mijn bereik lag.

Voor-enquête

Het enquêteren van juist deze categorie bracht echter ook moeilijkheden met zich mee, speciaal wegens het intieme karakter der vragen die ik van plan was te stellen. Het risico dat er ongewenste repercussies zouden komen ten aanzien van het team van pedagoge, arts, priester, rechter, waarin ik werkte, was zeker aanwezig, vooral daar wij vaak in betrekkelijk afgesloten gemeenschappen onze cursus gaven.

HENRY (1962) constateert bij de bespreking van de publicaties van ROWNTREE en PIERCE (1961) over de resultaten van het Engelse onderzoek naar geboortebeperking dat, hoewel geboortebeperking zeer verbreid is, men nog weinig gegevens in cijfers heeft over de frequentie ervan en over de meest gebruikte methoden. Het is begrijpelijk zegt hij dat men geprobeerd heeft dit onderwerp in enquêtes aan te snijden ondanks de moeilijkheden die men kon vrezen. De ervaring in de Angelsaksische landen schijnt echter aan te tonen, dat de vrees voor deze moeilijkheden overdreven is geweest, daar de enquêtes waarbij men vragen over de contraceptie stelde, geen bijzondere repercussies hebben uitgelokt. Van deze mening waren wij echter in 1959 nog niet op de hoogte en voorzichtigheidshalve werd in overleg met de andere teamleden besloten, dat ik eerst een voor-enquête zou houden in twee parochies (een dorps- en een stadsparochie), die een jonggehuwden-cursus hadden aangevraagd.

Op vier verschillende avonden hielden de teamleden een lezing. Op de vijfde avond, waarop alle vier de docenten aanwezig waren in een forum om vragen te beantwoorden, zette ik uiteen hoe belangrijk het was meer gegevens te verkrijgen over bepaalde facetten van het huwelijksleven van normale mensen om daardoor beter in staat te zijn adequate voorlichting te geven. Ik verzocht de aanwezigen hieraan te willen medewerken door een lijst met vragen te beantwoorden. Deze zou hun thuis worden gestuurd en zou geretourneerd kunnen worden in een bijgesloten gefrankeerde enveloppe. Volstrekte anonimiteit werd gewaarborgd. Degenen, die wilden medewerken, werden uitgenodigd naam en adres te noteren op een lijst, die ik hiertoe liet rondgaan. Kwam men thuis tot de conclusie de vragenlijst liever niet in te vullen, dan werd men verzocht de blanco-lijst toch terug te sturen. Op een enkele uitzondering na gaven alle aanwezigen hun naam en adres op.

Op deze manier werden 98 adressen van echtparen verzameld. Aan deze 98 adressen werden de vragenlijsten (zie bijlage I) met begeleidend schrijven en gefrankeerde enveloppe toegezonden. De antwoordenvoloppen waren geadresseerd aan de Commissie R.K. Jonggehuwden, Postbus 219, Heerlen. Deze onpersoonlijke adressering zou naar mijn mening in enkele gevallen de doorslag kunnen geven de schroom te overwinnen een dergelijk enquête-formulier beantwoord terug te zenden.

Achteraf betwijfel ik de juistheid van deze mening, daar ik gemerkt heb, dat men liever met personen dan met instanties te doen heeft.

In de vragenlijst van deze voor-enquête had ik naast algemene vragen naar leeftijd, huwelijksduur, aantal en leeftijd van de kinderen, beroep en vrijetijdsbesteding, ook geïnformeerd naar coitusfrequentie, eventuele premaritale coitus met huidige huwelijks-partner, houding van de vrouw t.o.v. de coitus, eventuele toepassing van geboortebeperking en de manier waarop, gewenst aantal kinderen, genoten voorlichting, met wie men huwelijksmoeilijkheden wenste te bespreken, of het huwelijk aan de verwachtingen voldeed en zo neen, waarom niet, kerkbezoek en biecht-frequentie.

Resultaat van de voor-enquête

Van de 98 verzonden vragenformulieren werden er 68 terugontvangen, waarvan 13 blanco. Zo kwamen er uit de twee parochies 55 bruikbare antwoorden, d.i. 56% van de verzonden formulieren, terwijl na verwerking van de gegevens nog een formulier binnenkwam.

Ik meen het niet terugzenden van 30 formulieren niet in alle gevallen te moeten verklaren uit het bezwaar van geadresseerden dergelijke vragen te beantwoorden, maar ook uit het feit, dat sommige echtparen niet gewoon waren de pen te hanteren. Het resultaat was echter in zoverre bevredigend: degenen, die de lijst terugstuurden, hadden vrijwel alle vragen beantwoord. Bij ingewonnen informatie bleken geen ongewenste consequenties te zijn opgetreden.

Bezwaren van deze wijze van enquêteren

Het thuis invullen van de vragenformulieren bracht bepaalde bezwaren mee. Aangezien n.l. te verwachten was, dat de formulieren door de echtelieden samen zouden worden ingevuld, had ik hiermee in mijn voor-enquête rekening gehouden. Ik had daarom geen vragen gesteld over premaritale coitus met derden en over masturbatie, aangezien niet verwacht mocht worden hierop betrouwbare antwoorden te zullen krijgen. Bovendien komt door het samen beantwoorden van de vragen het verschil in visie tussen man en vrouw op bepaalde aspecten van de huwelijksbeleving niet tot uitdrukking. Een groot bezwaar van deze wijze van onderzoek bleek te zijn, dat bijna de helft van degenen, die hun medewerking hadden toegezegd, deze toezegging niet gestand deden.

Besloten werd daarom deze bij de voor-enquête naar voren gekomen bezwaren te ondervangen door de jonggehuwden, die de cursus bezochten, te verzoeken ter plaatse de vragenformulieren in te vullen. Vermeden moest hierbij worden dat de druk op de mensen om hun medewerking te verlenen te groot zou zijn; de cursisten moest de vrijheid worden gelaten al dan niet op dit soort vragen te antwoorden.

Een bezwaar bij deze opzet, waar ik tevoren rekening mee moest houden, was de mogelijkheid dat de antwoorden op bepaalde vragen beïnvloed zouden worden door mijn les die onmiddellijk aan de beantwoording

vooraf ging. Aan de andere kant bood deze het voordeel, dat men nadat in deze les vrij over intieme zaken was gesproken, zich ook vrijer zou voelen bij het beantwoorden der vragen. In mijn les heb ik uiteraard getracht zoveel mogelijk te bevorderen dat men juiste en eerlijke antwoorden zou geven. De relevante punten uit mijn les zijn beknopt als bijlage II opgenomen om de lezer in staat te stellen na te gaan in hoeverre mijn les de beantwoording der vragen beïnvloed kan hebben.

DE ENQUÊTE

Beantwoording van de vragenformulieren

Direct na mijn les – niet dus na een forumbespreking, waar de sfeer misschien iets minder geschikt zou zijn, omdat hierbij allerlei onderwerpen ter sprake kwamen – wees ik in een korte toespraak de aanwezigen op het belang van hun medewerking bij het beantwoorden van de vragenlijsten en deelde mee, dat er uiteraard ook zeer indiscrete vragen zouden worden gesteld.

Mannen en vrouwen werden gescheiden van elkaar opgesteld met als argument, dat dit het uitdelen van de lijsten, die voor de vrouwen anders waren dan voor de mannen, zou vergemakkelijken. Het doel van deze gescheiden opstelling was te vermijden, dat de huwelijkspartners bij de beantwoording met elkaar zouden overleggen, en aldus te bereiken, dat zij onafhankelijk van elkaar hun antwoorden zouden kunnen neerschrijven.

Degenen die geen tijd hadden te blijven werd gelegenheid gegeven naar huis te gaan. Dit gaf hen die niet wensten mede te werken, eveneens de mogelijkheid zich te verwijderen. Het is niet voorgekomen, dat iemand wegging. Een reden om te blijven was wellicht voor sommigen mijn aankondiging, dat op de achterkant van het formulier ruimte was om opmerkingen en vragen neer te schrijven die direct na het inzamelen van de formulieren beantwoord zouden worden zolang de tijd dit toestond.

Moelijkheden die zich voordeden bij het laten beantwoorden van dit soort vragen in dichtbezette zalen meestal zonder tafeltjes werden ondervangen door de ondervraagden een stevige ondergrond om te schrijven te verschaffen en ervoor te zorgen dat niemand kon lezen hetgeen zijn buurman of buurvrouw neerschreef. Hiertoe had ik een speciale map ontworpen. Op een stevig karton van folio-formaat was een soepel dekblad bevestigd, vertikaal in tweeën gedeeld, daar de vragen in twee kolommen waren opgesteld. Tussen karton en dekblad werd de vragenlijst gelegd. Bovendien was er een potlood aan bevestigd, daar ik veronderstelde, dat men slechts zelden schrijfmateriaal bij zich zou hebben. Bij het beantwoorden kon men de ene slip van het dekblad op de ene kolom laten, terwijl men met de andere flexibele slip het geschrevene in de andere kolom kon bedekken naarmate men vorderde.

Door slechts 18 van de 1220 geënqueteerden werd het formulier oningevuld teruggegeven.

Opstellen van de vragenlijst

De vragenlijst die gebruikt werd voor de eigenlijke enquête, vertoont op verschillende punten afwijkingen van de vragenlijst gebruikt bij de voor-enquête. Enerzijds werden een aantal vragen toegevoegd, anderzijds werden enkele vragen geschrapt.

Hoewel ik het belangrijk vond de vragenlijst zo kort mogelijk te houden, achtte ik het toch gewenst deze met enige vragen aan te vullen. Enkele nieuwe vragen konden

nu worden opgenomen, omdat het bezwaar van het door de echtelieden gezamenlijk beantwoorden vervallen was. Bovendien was bij de voor-enquête gebleken, dat men genegen was op intieme vragen te antwoorden. Ik achtte het nodig een indruk te krijgen over de graad van ontwikkeling van de respondenten (vragen betreffende dublures op de lagere school en verdere opleiding). Het leek mij nuttig te vernemen hoe groot de gezinnen waren, waaruit respondenten kwamen (vraag naar aantal broers en zusters) en voorts hoe de verhouding tussen de echtgenoten was (vragen betreffende hulp van de echtgenoot in de huishouding, over het samen bespreken van moeilijkheden, betreffende een eventuele irriterende gewoonte van de partner). Ook de vraag: „Vindt U coitus interruptus naar Uw gevoel verkeerd?” vond ik belangrijk genoeg om toe te voegen.

Enkele vragen werden op grond van de resultaten bij de voor-enquête van de vragenlijst afgevoerd, o.a. de uitvoerige informatie naar de vrijetijdsbesteding.

Berekend was dat het beantwoorden van de vragen niet langer dan 15 minuten in beslag zou nemen. In feite bleken er zeker 20 minuten mee gemoeid te zijn.

Verantwoording van de vragenlijst

Mijn onderzoek is in eerste instantie als een explorerend onderzoek opgezet. Enerzijds wilde ik mij voor mijn lessen nauwkeuriger oriënteren over de huwelijksbeleving bij jonggehuwde echtparen, anderzijds worden in de literatuur vaak verbanden gelegd tussen methodes van geboorteregeling en somatisch-psychologische, sociale en morele factoren, die naar mijn mening onvoldoende door onderzoek gestaafd zijn.

Om deze twee redenen heb ik mijn vragenlijst, welke is opgenomen als bijlage III, zo opgesteld, dat primo de respondenten geplaatst zouden kunnen worden in een sociale stratificatie; daarom zijn er vragen over inkomen, beroep, vrijetijdsbesteding, bezit van televisie, wasmachine e.d., afbetaling, beroep van hun vader, e.d. opgenomen. Bovendien stelden de antwoorden op deze vragen mij in staat na te gaan in hoeverre mijn respondenten een geselecteerde categorie zouden vormen. Secundo wilde ik exacte cijfers achterhalen over feiten waarvan deze cijfers niet of nauwelijks bekend zijn en die belangrijk zijn voor het geven van voorlichting: gegevens over coitus primae noctis, premaritale coitus, houding van de echtgenote ten opzichte van de huwelijksgemeenschap, coitus-frequentie, voorspel voor de coitus, orgasme, e.d. Tertio wilde ik zo mogelijk enkele verbanden, die naar mijn mening onvoldoende gesteund door onderzoek algemeen worden aangenomen, nader toetsen op hun juistheid, b.v. het verband tussen periodieke onthouding (p.o.) en intelligentie, p.o. en libido, p.o. en regelmatigheid van de cyclus, p.o. en gewenst aantal kinderen.

In de verdere uitwerking van de door mijn onderzoek verkregen gegevens zal dan ook op de eerste plaats ingegaan worden op de algemene kenmerken van de onderzochte categorie respondenten, waarbij tevens de mate van selectie blijkt. Vervolgens zullen de gegevens worden besproken, die verkregen zijn op de vragen omtrent de sexualiteit en huwelijksbeleving. Tenslotte worden een aantal verbanden tussen bepaalde factoren statistisch getoetst om na te gaan of er in de door mij verkregen gegevens samenhang is aan te tonen tussen bepaalde factoren en methoden van geboorteregeling.

Verkrijgen van het materiaal

In het winterseizoen van 1960–1961 gaf ons team, bestaande uit paedagoge, arts, priester en jurist, 20 cursussen voor jonggehuwden, voornamelijk in de Westelijke Mijnstreek van welk gebied Sittard en Geleen de grootste gemeenten zijn. Bovendien werden 2 cursussen gegeven te Maastricht, waar het team samengesteld was uit een priester, „een wijze huismoeder” en een arts. In alle 22 cursussen trad ik als de arts op, uitzonderd drie maal dat ik wegens ziekte door een collega werd vervangen. Als regel werd in een parochie slechts één cursus gegeven; in twee parochies echter werden twee cursussen en in een parochie zelfs drie cursussen in één seizoen gegeven. In het laatste geval achtte de organisator het beter telkens een kleine groep van ongeveer 30 personen de lezingen te laten volgen. Het aantal deelnemers aan een cursus varieerde van ongeveer 30 tot ruim 100 personen.

Bij al deze cursussen werd direct na mijn lezing de enquête ingeleid, waarna de vragenlijsten werden uitgereikt. In totaal waren dit 1220 formulieren.

Twee maal werd onder het ingevulde formulier een opmerking over deze wijze van enquêteren gemaakt: „Dit papier en potlood leent zich niet voor deze vragen. Deze dienen thuis rustig samen te worden gelezen en ingevuld, deze gewetensvragen vooral”. „Het invullen van dergelijke vragen in een zaaltje waar 80 mensen tegen elkaar aanzitten is onzin!”. Een enkele keer merkte ik bij het beantwoorden één of meer personen op, die met een verontwaardigd vastbesloten gezicht de map gesloten voor zich lieten liggen, na er eerst een blik in te hebben geslagen. Er werden 18 formulieren (door 14 vrouwen en 4 mannen) in het geheel niet ingevuld. In twee parochies werden telkens 3 blanco-formulieren ingeleverd, in enkele parochies waren dit er 1 of 2. Eén man en één vrouw hadden geen bril bij zich en een vrouw schreef onder het oningevulde formulier „kwatsch”. Bovendien bleken 23 formulieren onvoldoende ingevuld te zijn.

Uiteindelijk werden van 489 mannen en 690 vrouwen voldoende ingevulde formulieren verkregen. Door vergelijking van bepaalde antwoorden, zoals b.v. geboortedata en huwelijksdata, was ik in staat 324 keer de formulieren van bij elkaar behorende echtgenoten op te sporen, zodat de antwoorden van 324 echtparen plus 165 mannen plus 366 vrouwen beschikbaar kwamen.

Verwerking van het materiaal

Het verkregen materiaal werd gecodeerd en vervolgens, dankzij de medewerking van de Directie van het Algemeen Mijnwerkers Fonds van de Steenkolenmijnen in Limburg, mechanisch verwerkt. Het ponsen, alsmede het mechanisch selecteren en het samenstellen van de tabellen is door de afdelingen mechanische administratie en statistiek van dit Fonds geschied, onder leiding van de actuaris J. A. H. DAMS, chef van de afdeling statistiek, en J. H. H. M. SONNENSCHNIG, plaatsvervangend chef van deze afdeling, voor welke werkzaamheden ik hun, evenals voor de vele deskundige adviezen die ik van hen mocht ontvangen, zeer grote dank verplicht ben.

§ 2. BETROUWBAARHEID VAN DE VERKREGEN GEGEVENS

Non-responsies

De tabel, waarin de percentages non-responsies evenals de percentages van de gelijkkluidendheid van de antwoorden der echtparen zijn opgeno-

men, heb ik als bijlage IV en niet hier in de tekst opgenomen. Zo kan deze tabel ook bij het lezen van de hoofdstukken III, IV en V gebruikt worden, zonder dat ik er overigens in de verdere tekst telkens naar verwijs.

Bij de bewerking van de antwoorden bleken er telkens respondenten te zijn, die wel op de meeste vragen geantwoord hadden, maar bij bepaalde vragen verstek hadden laten gaan. Zoals in de tabel, die opgenomen is als bijlage IV, te zien is, variëren de percentages non-responsies aanzienlijk bij de diverse vragen en kunnen zij soms als veelzeggend beschouwd worden.

In aanmerking moet worden genomen dat een aantal vragen voor bepaalde respondenten niet relevant waren. Verder heb ik mij nogal streng aan het tijdschema moeten houden, zodat sommige respondenten door tijdgebrek niet tot een volledige beantwoording van de vragenlijst zijn gekomen. De reden hiervan bleek bij een aantal respondenten te zijn, dat zij te laat merkten dat ook de achterkant van het vragenformulier ingevuld moest worden.

Bovendien zou bij een aantal vragen, waar door respondenten als antwoord een streep werd gezet, redelijkerwijze verondersteld mogen worden, dat het antwoord ontkennend had moeten luiden. Omdat dit echter niet met zekerheid te zeggen is, heb ik alle strepen als non-responsies gerekend, waardoor mede het relatief hoge aantal non-responsies bij sommige vragen verklaard wordt.

Over het algemeen zijn de percentages non-responsies bij de vrouwen hoger dan bij de mannen; slechts bij de vragen betreffende de geboortedata van de kinderen, het kerkbezoek en het blijven zitten op de lagere school overtroffen de non-responsies van de mannen die van de vrouwen, en wel met ongeveer 1%.

Het grootste verschil tussen de percentages non-responsies van de mannen en van de vrouwen wordt gevonden bij de vraag naar masturbatie. Het percentage non-responsies van de vrouwen overtreft dat van de mannen met 18%. Ook bij de vraag naar coitus-frequentie is het verschil relatief groot: 15%.

Over het algemeen blijken de percentages van non-responsies bij de meer intieme vragen zowel bij mannen als bij vrouwen aanzienlijk hoger te liggen dan bij de minder intieme vragen. Bij deze laatste springen echter de percentages non-responsies bij de vragen naar gevolgd onderwijs en kopen op afbetaling eruit met resp. 17,2% en 15,1% non-responsies bij de mannelijke en resp. 22,9% en 18,1% non-responsies bij de vrouwelijke ondervraagden. Hier vooral zouden m.i. vele non-responsies als negatieve antwoorden gewaardeerd kunnen worden.

Bij de meer intieme vragen vind ik een duidelijk verschil in percentages non-responsies tussen langer en korter gehuwden, zoals blijkt uit tabel 1, en wel voornamelijk bij de vrouwen. Bij de langer gehuwde mannen valt slechts een grotere gereserveerdheid waar te nemen ten aanzien van de vraag naar het initiatief van de echtgenote tot de coitus en de vraag naar de mening over coitus interruptus (c.i.).

Ook in het Engelse onderzoek, waarover de publicatie van ROWNTREE en PIERCE (1961) handelt, werd een grotere gereserveerdheid bij de ouderen waargenomen. Zij spreken, zoals reeds is medegedeeld in paragraaf 2 van hoofdstuk I, van „reticent users”, waarmee zij degenen bedoelen, die pas na doorvragen toegaven contraceptie te hebben toegepast. Deze „reticent users” kwamen meer voor bij de ouderen dan bij de jongeren en meer bij de vrouwen dan bij de mannen. Tenslotte bleek de terughoudendheid bij de katholieken groter te zijn dan bij de protestanten.

TABEL 1. VERGELIJKING VAN DE PERCENTAGES NON-RESPONSIES OP INTIEME VRAGEN NAAR HUWELIJKSDUUR

	huwelijksduur mannen			huwelijksduur vrouwen		
	0-10 jr. n=376	11-15 jr. n=63	>16 jr. n=14	0-10 jr. n=506	11-15 jr. n=84	>16 jr. n=19
masturbatie	9,0	6,4	7,2	26,8	25,0	26,3
meeste libido vrouw	14,3	9,5	14,3	17,4	17,9	42,0
voorspel	3,9	3,2	—	15,5	17,9	31,6
initiatief echtgenote tot coitus	8,7	4,8	14,3	21,6	19,0	42,0
orgasme echtgenote	11,2	17,5	14,3	17,3	14,8	38,1
mening over coitus interruptus	15,3	14,3	21,4	32,5	28,6	63,0
coitusfrequentie	8,0	9,5	—	19,6	22,6	31,6
toepassing c.i.	5,4	4,8	—	12,3	22,6	36,8

Zoals reeds gezegd, ziet men bij de reeks intieme vragen zowel bij de mannen als bij de vrouwen een hoger percentage non-responsies dan bij de andere vragen. Zo geeft 8,8% van de mannen en 23,9% van de vrouwen geen antwoord op de vraag naar de coitusfrequentie en bij de vraag betreffende de masturbatie bedraagt het percentage non-responsies 8,6% resp. 26,5%. In de drie vragen, waarbij werd geïnformeerd naar de methoden ter geboortebeperking: coitus interruptus, voorbehoedmiddelen en periodieke onthouding, gaven telkens ongeveer 5% van de mannen en ongeveer 15% van de vrouwen geen antwoord; ongeveer 2% van de mannen en ongeveer 5% van de vrouwen gaven op geen enkele van deze drie vragen antwoord.

Men kan zich afvragen of bovenvermelde percentages non-responsies uitzonderlijk hoog genoemd moeten worden. Ter beantwoording van deze vraag kan alleen een vergelijking met het onderzoek van LE MOAL (1958) dienen. Zowel in zijn als in mijn onderzoek werden de vragenformulieren uitgereikt na een lezing. Hoewel de toehoorders tevoren werden ingelicht over de aard van de vragen en in staat werden gesteld zich te verwijderen, was het — als zij waren gebleven — voor hen moeilijk na doorlezing van het formulier alsnog medewerking te weigeren.

Het percentage in het geheel niet ingevulde of onbruikbare formulieren was bij mijn materiaal zeer klein: 3,4%. LE MOAL maakt geen melding van non-responsies. Ik heb echter uit de door hem gepubliceerde gegevens berekend, dat op zijn vraag „Vous êtes vous parfois masturbé?” door 3,9% van de mannen en 13,3% van de vrouwen niet geantwoord werd. De overeenkomstige percentages bij mijn onderzoek

zijn 8,6 en 26,5. Op zijn vraag naar premaritale coitus waren de non-responsies 3,9% bij de mannen en 4,1% bij de vrouwen. De overeenkomstige percentages in mijn onderzoek waren 2,3 en 4,5.

Op de vraag naar het initiatief-nemen van de vrouw tot de huwelijksgemeenschap waren in het onderzoek van LE MOAL de percentages non-responsies 3,3 bij de mannen en 23,5 bij de vrouwen, in mijn materiaal respectievelijk 8,4 en 21,9. Op zijn vraag naar de huwelijksduur bedroegen de percentages non-responsies in het onderzoek van LE MOAL 3,9 en 5,3, in het mijne 7,4 en 11,9 voor de mannelijke respectievelijk de vrouwelijke respondenten.

Hoewel de percentages non-responsies op diverse vragen in het onderzoek van LE MOAL en in mijn onderzoek verschillen, is in beide onderzoeken de verhouding tussen de non-responsies van de mannelijke en de vrouwelijke respondenten ongeveer gelijk: bij de vraag naar premaritale coitus is er bijna geen verschil tussen de percentages bij mannen en vrouwen, bij de masturbatievraag is het percentage bij de vrouwen meer dan drie maal zo groot dan bij de mannen.

Gelijkkluidendheid van de antwoorden der echtparen

Door vergelijking van de antwoorden van de twee huwelijkspartners, zoals dit in de tabel van bijlage IV is geschied, is het mogelijk inzicht te krijgen in de mate van overeenstemming tussen de twee antwoorden op bepaalde vragen. De mate van gelijkkluidendheid heb ik voor elke vraag uitgedrukt in een percentage. De percentages blijken van vraag tot vraag te verschillen. Hierbij moet in overweging worden genomen dat bij verschillende vragen gelijke percentages niet verwacht mogen worden. Het zou niet juist zijn de mate van gelijkkluidendheid zonder meer te nemen als de index voor de betrouwbaarheid der verkregen antwoorden.

Voor de beoordeling van de mate van overeenstemming in de antwoorden zijn er drie categorieën vragen te onderscheiden. Over de indeling van enkele der vragen in een van deze categorieën kan men van mening verschillen.

1. Er zijn enkele vragen, die alleen aan de vrouwen gesteld worden en voorts een aantal waarmee bij mannen en vrouwen naar iets verschillends geïnformeerd wordt, o.a. omdat hun eigen persoonlijke mening of verwachting in het geding is. Vergelijking van de antwoorden op deze laatste vragen is alleen zinvol om eventuele verschillen in vergelijkbare handelingen of opvattingen na te gaan. Dit is het geval bij de antwoorden op de vragen 4a en b, 6a en b, 11, 14b, 15a en b, 16b en c, 26, 27, 29, 30a, b en c, 32, 33, 33a, c, en d, 34 a, b, c en d en 35, de vragen omtrent doubleren en verder onderwijs, voorechtelijke coitus met anderen dan de huidige huwelijkspartner, masturbatie, voldoen van de eerste huwelijksgemeenschap, verkeerd achten van coitus interruptus resp. anticonceptionalia, gewenste kindertal en leeftijdsverschil, voorlichting voor het huwelijk, bespreken van huwelijksmoeilijkheden met derden, voldoen van het huwelijk aan de verwachtingen, irriterende gewoonte van partner, kerkgebondenheid en steun van de kerk.

2. Vervolgens zijn er vragen, waarbij naar objectieve feiten geïnformeerd wordt en waarbij van beide echtelieden gelijke antwoorden verwacht mogen worden. Dit is het geval bij de vragen 1a, b, c en d, 2, 3a en b, 5a, 7, 8b, 9a, b en c, 12, de vragen naar geboorte-data en -plaats

duur der verkering, huwelijksdatum, beroep, inkomen, aantal slaapkamers, bezit stofzuiger e.d. en kopen op afbetaling.

3. Ten slotte zijn er vragen, waarbij geïnformeerd wordt naar feiten, die subjectief verschillend beleefd kunnen worden. De feiten op zich zouden hier gelijke antwoorden mogen doen verwachten. Doordat echter de twee huwelijkspartners dezelfde feiten ieder op hun eigen manier beleven, kunnen er verschillen tussen hun antwoorden optreden. Dit is in het geding bij de vragen 8a, 10, 13a en b, 14a, 16a, 17a, b, c en d, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24a en b, 25, 28a en b, 31a, b en c en 33b, de vragen omtrent woonruimte, hulp van de echtgenoot in het huishouden, coitusfrequentie, premaritale coitus met huidige huwelijkspartner, coitus primae noctis, houding echtgenote t.o.v. de huwelijksgemeenschap, orgasme, libido en initiatief tot de coitus van de echtgenote, voorspel voor de coitus, coitus interruptus, anticonceptionalia, periodieke en totale onthouding, samen bespreken van moeilijkheden en onderlinge kameraadschap.

Omdat de gelijkkluidendheid van de verkregen antwoorden van de echtparen in de volgende hoofdstukken nog telkens ter sprake komt, kan hier volstaan worden met enkele meer algemene opmerkingen ten deze.

Uit de tabel in bijlage IV is te zien, dat de gelijkkluidendheid van de antwoorden der twee huwelijkspartners naar objectieve feiten steeds groter is dan 90%, met uitzondering van de antwoorden op de vraag naar het kopen op afbetaling, waar deze slechts 89,0% is.

De gelijkkluidendheid van de antwoorden der twee huwelijkspartners naar feiten, die subjectief verschillend beleefd kunnen worden, is het laagste (30,0%) bij de vraag naar de fase van de cyclus, waarin de echtgenote het meest libidineus zou zijn. Lage percentages van overeenstemming vindt men voorts bij de antwoorden op de vragen naar het gepractiseerd hebben van totale onthouding (64,0%), naar de coitusfrequentie in de eerste twee huwelijksjaren (66,5%), het helpen van de echtgenoot in het huishouden (73,4%) en het toepassen van coitus interruptus (77,0%).

Als opmerking ter zijde vindt men in deze bevinding bevestigd dat men aan slechts van één huwelijkspartner anamnestic verkregen gegevens over bepaalde feiten in de huwelijksbeleving geen grote objectieve waarde mag toekennen.

In verband met het voorgaande is ook een uitkomst van het onderzoek van WESTOFF, POTTER en SAGI (1961) interessant. Eenzelfde groep echtparen werd twee maal geïnterviewd o.a. over het toepassen van contraceptie; de eerste keer zes maanden na de geboorte van hun tweede kind, de tweede keer drie jaren later. Het percentage echtparen, dat aangaf geboortebeperving toe te passen, was in beide interviews even groot, maar dit was het resultaat van „compensating error”. Wat betreft de tijd tussen het in het huwelijk treden en de eerste geboorte gaf 20% de tweede keer een antwoord dat strijdig was met dat van de eerste keer, de ene helft week hierbij af in de ene richting, de andere helft in de andere. Voor de tijd tussen de eerste en tweede zwangerschap rapporteerde ongeveer 15% afwijkend en weer was de afwijking gelijkelijk verdeeld in beide richtingen.

Met de mate van gelijkkluidendheid van de antwoorden der echtparen hangt nauw samen de vraag naar de betrouwbaarheid van de antwoorden.

Deze betrouwbaarheid kan in mijn onderzoek op twee manieren worden getoetst:

1. Door vergelijking van de antwoorden der twee echtgenoten op bepaalde vragen.
2. Door vergelijking van de antwoorden op de masturbatie-vraag met vergelijkbare cijfers uit de literatuur. Deze masturbatie-vraag had ik mede voor dit doel bijgevoegd. Over deze handelwijze zijn er voldoende vergelijkbare gegevens in de literatuur voorhanden.

Bij de antwoorden op de vragen naar objectieve, geen intieme kwesties betreffende feiten, is blijkens de tabel van bijlage IV het percentage gelijkkluidende antwoorden van de twee huwelijkspartners zeer hoog. Op de vraag naar het aantal kinderen b.v. werd in 99,7% een gelijkkluidend antwoord verkregen, op de vraag naar de duur van het huwelijk in 98,7%. Bij de vragen, waarbij de subjectieve beleving der feiten verschillend kan zijn, is dit percentage begrijpelijkerwijze veel lager. Bij de intieme vragen is het voor respondenten natuurlijk moeilijker een objectief waarderend antwoord te geven. Hoewel men op de vragen als die naar het al dan niet gecohabiteerd hebben in de eerste huwelijksnacht van elk echtpaar een gelijkkluidend antwoord zou verwachten, blijkt de gelijkkluidendheid slechts 87,2% te bedragen. Bij nauwkeurig nalezen van de andere antwoorden van de betreffende respondenten bleek dit verschil van bijna 13% in de meeste gevallen verklaarbaar: een mislukte coitus wordt door de een wel, door de ander niet als coitus aangemerkt.

De tweede mogelijkheid, om de eerlijkheid van de antwoorden te toetsen bestaat uit de vergelijking van de antwoorden van mijn respondenten op de vraag betreffende de masturbatie met de gegevens van andere onderzoeken. Van de mannelijke respondenten deelde 75,8% mede gemasturbeerd te hebben. Zoals in hoofdstuk IV zal blijken, liggen de percentages aangegeven in de literatuur tussen 70% en 90% en komen de laagste percentages voor bij de practiserende katholieken. Hieruit kan dus tot een hoge mate van eerlijkheid van mijn mannelijke respondenten bij het beantwoorden van deze vraag worden geconcludeerd.

Van de vrouwelijke respondenten gaf slechts 19,9% toe gemasturbeerd te hebben. In paragraaf 1 van hoofdstuk IV zal blijken, dat in de literatuur percentages van 41 tot 67 worden genoemd. Nu komt er ook een hoog percentage non-responsies voor bij deze vraag: 26,5. Het is geenszins uitgesloten, dat een betrekkelijk groot aantal van de door mij geënqueteerde vrouwen nog nooit gehoord had van zelfbevrediging bij vrouwen.

Samenvattend kan t.a.v. de betrouwbaarheid gezegd worden, dat bij de mannelijke respondenten het percentage positieve antwoorden op de vraag naar masturbatie duidelijk in hoge mate in overeenstemming is met de door andere onderzoekers genoemde percentages. In de literatuur wordt tevens aangegeven dat de weerstand om eerlijk te antwoorden bij de vraag naar masturbatie zeer groot is (KINSEY 1948 en 1951). Eerlijkheid bij de beantwoording van de masturbatie-vraag zou dus a fortiori eerlijkheid bij de beantwoording van de overige vragen betekenen. Bij

de vrouwelijke respondenten blijkt deze zelfde mate van overeenstemming met de literatuurgegevens niet. In paragraaf 1 van hoofdstuk IV worden de afwijkingen tussen de percentages die ik voor de vrouwelijke respondenten in mijn materiaal gevonden heb enerzijds en de percentages die bekend zijn uit andere onderzoeken anderzijds, verklaard en enigermate begrijpelijk gemaakt. Toch lijkt mij een duidelijkere aanwijzing voor de betrouwbaarheid van de antwoorden ook van mijn vrouwelijke respondenten het feit, dat bij vergelijking van de antwoorden van de beide huwelijkspartners op die vragen, waarbij een antwoord van beiden werd verkregen, geen onverklaarbare discrepanties zijn opgetreden.

HOOFDSTUK III

REPRESENTATIVITEIT VAN DE VERKREGEN GEGEVENS

§ 1. FACTOREN RECHTSTREEKS AFHANKELIJK VAN DE KEUZE VAN DE GEËNQUETEERDEN

In hoofdstuk II heb ik uiteengezet, dat ik in de gelukkige omstandigheden verkeerde voor mijn onderzoek de beschikking te kunnen krijgen over een categorie van katholieke jonggehuwden, waarmee reeds een zekere band bestond. Dusdoende kon het gevaar vermeden worden, dat de voornaamste door mij in paragraaf 2 van hoofdstuk I besproken onderzoeken soms in hoge mate aankleeft: het gevaar van de *oncontroleerbare* selectie tengevolge van het grote aantal „weigeraars”. Bovendien onderving ik met deze opzet zo veel mogelijk het bezwaar van het gebruik van merendeels intieme en „beladen” termen in mijn vragen doordat de invulling van de vragenformulieren plaats vond in aansluiting op mijn les, waarin deze termen aan de orde waren gesteld en toegelicht.

Als een bezwaar van mijn opzet zou echter gezien kunnen worden, dat de door mij onderzochte categorie een beperkte categorie is, die geenszins representatief geacht mag worden voor het Nederlandse volk en zelfs niet voor het Limburgse deel ervan. Zelf acht ik dit bezwaar niet groot. Het lijkt mij waardevoller gegevens te verkrijgen van een nauwkeurig bepaalde, zij het geselecteerde, categorie dan gegevens, die zogenaamd onbeperkt voor een hele bevolking zouden gelden, maar die een niet te schatten „bias” kunnen bevatten tengevolge van degenen, die weigeren de gestelde vragen te beantwoorden. Desondanks heeft de aard van het onderzoek meegebracht, dat er ook in mijn onderzoek op sommige vragen toch nog een relatief groot aantal non-responsies is geweest.

In dit hoofdstuk zullen, verdeeld over twee paragrafen, de factoren, die de representativiteit van de door mij onderzochte categorie respondenten bepalen, geanalyseerd worden.

In paragraaf 1 worden de factoren aan de orde gesteld, die rechtstreeks samenhangen met de keuze van mijn respondenten uit cursisten, die deelnamen aan een cursus voor katholieke jonggehuwde echtparen. In paragraaf 2 komen de factoren aan bod, die, hetzij onrechtstreeks samenhangen met het deelnemen aan deze cursus, hetzij toevallig de door mij onderzochte categorie in bepaalde opzichten doen afwijken van de Nederlandse en (of) Limburgse bevolking.

Uit het feit, dat de cursus in opzet bestemd was voor ten hoogste tien jaar gehuwde katholieken in de Westelijke Mijnstreek in Limburg, vloeit voort, dat de categorie van personen, die in het onderzoek betrokken werd, in grote mate bepaald is t.a.v. geloofsovertuiging, huwelijksduur, leeftijd en geboorteplaats c.q. woonplaats.

Geloofsovertuiging

Ten aanzien van de geloofsovertuiging kan ik kort zijn. Alle cursisten, die aan de cursus deelnamen, zijn rooms-katholiek, zij het dat hun mate van kerkgebondenheid zal variëren. Deze mate van kerkgebondenheid zal in paragraaf 2 van dit hoofdstuk behandeld worden.

Leeftijd

Tabel 2 laat zien, dat het grootste gedeelte van de respondenten valt

TABEL 2. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR LEEFTIJD SKLASSE

leeftijdsklasse	abs.		in %	
	m	v	m	v
<20 jaar	—	3	—	0,5
20-24 jaar	16	57	3,3	8,4
25-29 jaar	107	185	22,4	28,2
30-34 jaar	159	212	33,2	32,3
35-39 jaar	114	117	23,7	17,9
40-44 jaar	56	66	11,6	10,—
45-49 jaar	25	13	5,—	2,1
>50 jaar	4	3	0,8	0,6
totaal respondenten	481	656	100,—	100,—
non-responsies	8	34	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

gemiddelde leeftijd van de mannelijke resp.: 33,8 jaar

gemiddelde leeftijd van de vrouwelijke resp.: 32,0 jaar

in de leeftijdsklasse van 25 t/m 39 jaar. De gemiddelde leeftijd van de mannen is 33,8 jaar, die van de vrouwen 32,0 jaar.

Daar in enkele gevallen ook langer dan tien jaar gehuwden naar de cursus waren gekomen – of wel uit eigen beweging, of wel omdat in sommige parochies de organisatoren de cursus ook voor deze langer gehuwden hadden open gesteld –, is de leeftijdsspreiding groter geworden dan aanvankelijk te verwachten was. Deze is van 20 t/m 49 jaar, terwijl bovendien 3 vrouwen jonger waren dan 20 jaar, 4 mannen en 3 vrouwen ouder dan 49 jaar.

Huwelijksduur

Het aantal jaren, dat de respondenten zijn gehuwd, varieert, blijkens tabel 3, zowel volgens de opgave van de mannen als van de vrouwen voor 97% van hen van 0 t/m 15 jaar (83% van 0 t/m 10 jaar; 14% van 11 t/m 15 jaar); 3% is 16 jaar of langer gehuwd.

De gemiddelde huwelijksduur is volgens opgave van de mannen 5,8 jaar, volgens die van de vrouwen 5,9 jaar. Hierbij zijn buiten beschouwing gelaten: 2 mannen, die 25 jaar getrouwd waren, en 4 vrouwen, die resp. 24, 27, 31 en 32 jaar getrouwd waren.

Bij de berekening van de huwelijksduur is door mij de datum van het kerkelijk huwelijk aangehouden. Zeer grote tijdsruimten tussen wettelijk en kerkelijk huwelijk kwamen niet veelvuldig voor: van de respondenten gaven er 10 een verschil van 3 of 4 jaar tussen beide data aan, 33 een verschil van 2 jaar en 212 een verschil van één jaar.

TABEL 3. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AANTAL HUWELIJSJAREN

aantal jaren gehuwd	abs.		in %	
	m	v	m	v
0 jaar	52	59	11,5	9,7
1 jaar	41	60	9,1	9,8
2 jaar	44	54	9,7	8,9
3 jaar	46	59	10,2	9,7
4 jaar	27	43	6,0	7,1
5 jaar	31	44	6,8	7,2
6 jaar	30	46	6,6	7,6
7 jaar	39	49	8,6	8,0
8 jaar	30	40	6,6	6,6
9 jaar	15	24	3,3	3,9
10 jaar	21	28	4,6	4,6
11-15 jaar	63	84	13,9	13,7
>16 jaar	14	19	3,1	3,2
totaal respondenten	453	609	100,0	100,0
non-responsies	36	81	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

gemiddelde duur van de huwelijken volgens de opgaven der mannelijke resp.: 5,8 jaar; volgens de opgaven der vrouwelijke resp.: 5,9 jaar.

Geboorteplaats

Teneinde een zo groot mogelijke anonimiteit te waarborgen, worden hier niet de woonplaatsen der respondenten vermeld. Wel leek het mij de moeite waard aan de hand van de geboorteplaatsen na te gaan, of de verdeling van de cursisten naar het al dan niet autochtoon Limburger-zijn dezelfde was als in het totaal van de Limburgse bevolking. Enerzijds zou men de veronderstelling kunnen maken, dat juist degenen, die een moderner cultuurpatroon hebben ervaren buiten Limburg, meer belangstelling zouden hebben voor een jonggehuwden-cursus, anderzijds worden deze cursussen juist vaak aangevraagd door pastoors in in hoge mate traditie-gebonden leefgemeenschappen, waardoor meer de autochtone bevolking zou worden bereikt.

Uit cijfers, die het C.B.S. mij verstrekke over de 13e Algemene Volkstelling van 31 mei 1960 heb ik, door de absolute getallen om te rekenen, becijferd, dat van de Limburgse bevolking in de leeftijds-categorie van 20 t/m 49 jaar, 20,5% niet in Limburg is geboren; 14,0% in Nederland, maar buiten Limburg en 6,5% buiten Nederland.

In mijn materiaal liggen deze percentages lager: 13,8% is niet in Lim-

burg geboren, n.l. 12,6% (139) in Nederland, maar buiten Limburg en 1,2% (13) in het buitenland. Onder de respondenten is geen enkele echtpaar, waarvan beide partners in het buitenland zijn geboren.

Het aantal buitenlanders in mijn materiaal is dus relatief klein; de overige niet-Limburgers zijn echter ten naaste bij evenredig vertegenwoordigd.

Naast de factor: relatief meer ongehuwd zijn, kunnen ook taalmoeilijkheden een barrière gevormd hebben voor in het buitenland geboren en om de cursus te volgen.

DIETEREN (1959) toont aan, dat de allochtone bevolking van Limburg volgens een ander – naar onze opvattingen – ongunstiger gedragspatroon leeft dan de autochtone. Zijn studie geldt de jaren 1900–1935. Hij zegt echter, dat in de dertiger jaren de meest onaangepaste elementen wegtrokken en er een betrekkelijke rust intrad, die gunstig gewerkt heeft voor het uiteindelijk slagen van het aanpassingsproces. Men mag dan ook aannemen, dat de gedragsverschillen tussen autochtone en allochtone bevolking waarschijnlijk niet zo groot meer zijn als in de door DIETEREN onderzochte periode.

Hoewel mijn materiaal voor vergelijking van autochtone en allochtone bevolking zeer klein is, heb ik nagegaan, of misschien diegenen onder de respondenten, die nooit biechten en die niet naar de kerk gaan, relatief meer onder deze niet-Limburgers te vinden zijn. Dit was geenszins het geval. Uit mijn materiaal kan dan ook geen enkele conclusie getrokken worden betreffende verschillen in leefwijze tussen autochtone Limburgers en degenen, die buiten Limburg in Nederland geboren zijn.

Conclusie

Ten aanzien van de factoren, die rechtstreeks samenhangen met de keuze van mijn respondenten, kan dus samenvattend gezegd worden, dat van de door mij onderzochte categorie allen rooms-katholiek zijn, dat 89% valt in de leeftijdsklasse van 25 t/m 44 jaar, dat 83% van de door mij onderzochte categorie 10 jaar of korter is gehuwd (97% 15 jaar of korter), dat de verdeling van mijn respondenten naar de variabele: in Limburg geboren – niet in Limburg, maar wel in Nederland geboren, overeenkomt met de verdeling, die voor geheel Limburg geldt; de in het buitenland geboren en zijn in mijn materiaal in sterke mate ondervertegenwoordigd.

§ 2. FACTOREN ONRECHTSTREEKS OF NIET AFHANKELIJK VAN DE KEUZE VAN DE GEËNQUETEERDEN

In gesprekken met de plaatselijke organisatoren van de cursussen – in de meeste gevallen de pastoor of de kapelaan – kwam vaak hun ervaring naar voren, hoe moeilijk het is om de mensen er toe te krijgen een cursus als die door ons gegeven werd, te volgen. Veelal alleen de plichtsgetrouwen zullen dan ook aan een oproep van hun parochiegeestelijke om een jonggehuwdencursus te volgen gehoor geven. Een reden, waarom de andere parochianen de cursus niet volgden, kan misschien hierin gezocht worden, dat zij voor zichzelf al een wijze van huwelijksbeleving gevonden hadden, die zij niet meer wensten te veranderen. Vaak ook bleek na de les, dat men geen juiste verwachtingen koesterde ten aanzien van het gebodene; met name werd niet verwacht, dat zo diep op verschillende onderwerpen zou worden ingegaan.

Op grond van bovengenoemde feiten, moest ik er bij voorbaat rekening mee houden, dat onder de jonggehuwden, die naar de cursus zouden komen en aldus het materiaal voor dit onderzoek zouden vormen, een zekere selectie zou hebben plaatsgevonden, onafhankelijk van de reeds in paragraaf 1 van dit hoofdstuk besproken selectie-factoren. In het hiernavolgende wordt gepoogd de aard en de mate van de selectiviteit ook in dit opzicht zo goed mogelijk aan te geven.

Ik heb vijf voor mijn onderzoek relevante punten onderscheiden, onder elk waarvan een aantal vragen gebundeld zijn. Elk van deze punten kon m.i., het ene meer, het andere minder, van invloed zijn geweest, bewust of onbewust, op het besluit van de respondenten aan de cursus deel te nemen. Grote invloed schreef ik toe aan de mate van kerkgebondenheid, verder aan de sociale positie en daarmee samenhangend de opleiding, aan de afkomst van respondenten, vooral ten aanzien van de grootte van het ouderlijk gezin en het milieu, gemeten naar het beroep van de vader, tenslotte aan de sfeer in het eigen gezin, zowel in de meer materiële zin (bezit van grote huishoudelijke machines, afbetalingsgewoonten, beschikbare woonruimte) als in de meer immateriële zin (leeftijd waarop het huwelijk is aangegaan, het eventuele beroep van de echtgenote, vrijetijdsbesteding).

De vijf punten met de voor ieder punt relevante vragen zijn:

1. Kerkgebondenheid. Kerkbezoek en pasen houden, biechtfrequentie en mening over steun van kerk.
2. Sociale positie van het eigen gezin. Beroep van de man en het inkomen.
3. Opleiding. Doublures op lagere school en genoten verder onderwijs.
4. Afkomst. Grootte van het ouderlijk gezin en beroep van de vader.
5. Gezinssfeer. Huwelijksleeftijd. Beroep van de echtgenote in en voor het huwelijk, kopen op afbetaling, bezit van een stofzuiger, wasmachine en televisietoestel, vrijetijdsbesteding en woonruimte.

KERKGEBONDENHEID

Kerkbezoek en pasen houden

Tabel 4 laat zien, dat 97% van de respondenten trouwe kerkbezoekers zijn en voorts dat het percentage nonpaschanten bij de mannen slechts 1,8%, bij de vrouwen slechts 1,0% is.

Op de betreffende vragen gaven echter 36 mannen (7,4%) en 43 vrouwen (6,2%) geen antwoord. Men zou van de veronderstelling kunnen uitgaan, dat deze non-respondenten liever geen dan een ongunstig antwoord hebben willen geven. Daarom heb ik nagegaan in hoeverre het waarschijnlijk kan zijn, dat de non-respondenten ook non-dominicanten of non-paschanten zouden zijn. Hierbij bleek, op enkele uitzonderingen na, dat deze respondenten niet klaar hebben kunnen komen met het beantwoorden van de vragen. De betreffende vragen waren n.l. de laatste van het formulier. Ik heb dan ook de indruk, dat de verhoudingen wel- en niet-dominicanten en wel- en niet-paschanten niet anders zouden zijn, indien ook de non-respondenten de vragen wel hadden beantwoord.

Aan de hand van mij door het Katholiek Sociaal Kerkelijk Instituut verschaftte gegevens kon ik nagaan, dat het percentage non-paschanten in

de dekenaten, waarin mijn respondenten wonen, varieert van 1.0% tot 5.1% voor de dorpen en van 6.4% tot 15.0% voor de steden.

TABEL 4. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR KERKBEZOEK EN PASEN HOUDEN

	abs.		in %	
	m	v	m	v
door de week niet, 's zondags wel, Pasen wel	252	369	55,6	57,0
door de week wel, 's zondags wel, Pasen wel	188	264	41,5	40,8
door de week niet, 's zondags niet, Pasen wel	5	8	1,1	1,2
door de week niet, 's zondags niet, Pasen niet	5	3	1,1	0,5
door de week niet, 's zondags wel, Pasen niet	3	3	0,7	0,5
totaal respondenten	453	647	100,0	100,0
non-responsies	36	43	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Het was niet mogelijk cijfers over zondagsmisverzuim in de betreffende dekenaten te verkrijgen. Wel waren cijfers van het dekenaat Schaesberg beschikbaar, waar DEKKERS in opdracht van de Deken van Schaesberg een niet gepubliceerd onderzoek heeft verricht in 1957-1958. In dit dekenaat bleek 40% van de katholieken non-dominicanten te zijn. Bij de groep gehuwden in de leeftijd van 25 t/m 39 jaar was dit percentage nog hoger, n.l. 50%.

De algemene maatschappelijke situatie in dit gebied is echter niet zeer gunstig te noemen, zoals DEKKERS in zijn studie aantoonst. Tot voor kort had een zeer grote mobiliteit onder de bevolking plaats, er kwamen vele migranten, die een andere levensstijl en een ander normbesef hadden. In korte tijd is in dit gebied de bevolking van een vrijwel geheel agrarische bevolking tot industriebevolking geworden. Hiermee werden vele banden met vroegere tradities verbroken, zodat het begrijpelijk wordt waarom de onkerksheden in dit bepaalde gebied zo hoog is.

Ook DIETEREN (1959) in zijn studie over de jaren 1900-1935 wijst op de zeer ongunstige situatie in de Oude Mijnstreek, waartoe Schaesberg behoort, tegenover die in de Nieuwe of Westelijke Mijnstreek, waar mijn respondenten voornamelijk wonen. Ter illustratie moge dienen, dat het percentage buitenlanders in Schaesberg in 1930 26.0% bedroeg van de gehele mannelijke beroepsbevolking tegenover 10.8% in de Nieuwe Mijnstreek.

Hoewel men mag aannemen, dat in 1960 de verschillen min of meer genivelleerd zullen zijn, wijst het non-paschanten-percentage in Schaesberg (10.0%) tegenover het overeenkomstige percentage in de dorpen van de Nieuwe Mijnstreek (1.6% tot 5.1%) erop, dat er nog steeds een verschil ten gunste van de Nieuwe Mijnstreek bestaat. Het percentage non-

dominicanen zal hier dan ook zeker veel lager zijn dan de 40-50% in Schaesberg.

Ook voor deze streek echter zijn de percentages, gevonden in mijn materiaal, zeer laag te noemen. Vele respondenten zijn afkomstig uit kleine dorpen, die nog min of meer traditioneel gebonden leefgemeenschappen vormen. Voor zover zij uit meer open gebieden komen, zijn het merendeels de „brave mensen”, die naar de cursus gekomen zijn. Blijkens tabel 5 is er weinig verschil naargelang de respondenten uit de stad of uit een dorp afkomstig zijn; afgezien van een iets hoger percentage stedelin-

TABEL 5. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR KERKBEZOEK EN PASENHouden, ONDERVERDEELD NAAR HET WONEN IN STAD OF DORP

	abs.				in %			
	m		v		m		v	
	stad	dorp	stad	dorp	stad	dorp	stad	dorp
door de week niet, 's zondags wel, Pasen wel	86	166	146	223	50.6	58.7	54.7	58.7
door de week wel, 's zondags wel, Pasen wel	79	109	114	150	46.5	38.9	42.7	39.5
door de week niet, 's zondags niet, Pasen wel	1	4	4	4	0.6	1.4	1.5	1.1
door de week niet, 's zondags niet, Pasen niet	3	2	1	2	1.8	0.7	0.4	0.5
door de week niet, 's zondags wel, Pasen niet	1	2	2	1	0.6	0.7	0.7	0.3
totaal respondenten	170	283	267	380	100.0	100.0	100.0	100.0
non-responsies	14	22	12	31				
totaal geënqueteerden	184	305	279	411				

gen, dat aangaf ook door de week naar de kerk te gaan, waren de gemiddelde percentages non-dominicanten en non-paschanten uit de dorps- en stads-parochies ongeveer gelijk.

Biechtfrequentie

In tabel 6 ziet men, dat bijna de helft van de respondenten 4 à 6 keer per jaar biecht en ruim 35% nog vaker. Enkele ervaren parochiegeestelijken, aan wie ik deze tabel heb getoond, waren van mening, dat deze cijfers – voor deze tijd – uitzonderlijk hoog zijn. „De meeste gelovigen biechten alleen met Pasen”, haalt HUYTS (1960) in zijn beschouwingen over de godsdienstige situatie van de katholieken in Limburg een jurist aan.

Echter is het aantal non-respondenten hier hoger dan bij de vorige vraag over het 's zondags naar de kerk gaan, n.l. 11,5% (56) van de mannen en 16,7% (115) van de vrouwen. Wanneer men degenen, die niet aan het beantwoorden van de laatste vragen zijn toegekomen, hiervan aftrekt, blijven er toch nog 4% der mannen en 10% der vrouwen over, die geen antwoord hebben willen geven.

In deze gevallen mag men m.i. aannemen, dat deze mannen en vrouwen ongeregeld, zelden of nooit biechten. Dit verandert enigszins de verhoudingen, vooral bij de vrouwen. Deze worden, indien men bovenberekende 4% resp. 10% non-respondenten telt bij degenen, die nooit biechten, zoals is neergelegd in tabel 7.

TABEL 6. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR BIECHTFREQUENTIE PER JAAR

biechtfrequentie per jaar	abs.		in %	
	m	v	m	v
0	5	5	1,2	0,9
1	22	18	5,1	3,1
2	20	30	4,6	5,2
3	37	40	8,6	7,0
4	75	100	17,3	17,4
5	54	79	12,5	13,7
6	28	93	13,4	16,2
7	16	13	3,7	2,3
8	24	28	5,5	4,9
9	4	10	0,9	1,7
10	32	38	7,4	6,6
11-14	82	118	18,9	20,5
15-19	1	2	0,2	0,3
>20	3	1	0,7	0,2
totaal respondenten	433	575	100,0	100,0
non-responsies	56	115	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

TABEL 7. RESPONDENTEN (MET INBEGRIJ VAN NON-RESPONSIES) VERDEELD NAAR BIECHTFREQUENTIE PER JAAR IN PROCENTEN

biechtfrequentie	m	v
nooit	5.0	10.0
1 t/m 3 maal	17.5	14.0
4 t/m 6 maal	41.5	43.0
7 t/m 10 maal	17.0	14.0
11 t/m 14 maal	18.0	18.5
>15 maal	1.0	0.5

Ook na deze, overigens dubieuze, correctie zijn de cijfers over de biechtfrequentie nog zeer gunstig te noemen.

Mening over steun van de Kerk

De respondenten van mijn onderzoek, die blijkens hun hoge biechtfrequentie en hun regelmatige kerkbezoek in het algemeen sterk kerkgebonden zijn, bevestigen dit nog eens, doordat slechts een klein percentage uitgesproken negatief antwoordt op de vraag of men in het huwelijk steun van de Kerk ervaart. Slechts 7,9% van de mannen en 4,6% van de vrouwen antwoordt met „neen”, zoals blijkt uit tabel 8: ongeveer 4% der respondenten gaf een antwoord als „matig”, „gaat wel”.

Uit het voorafgaande mag n.m.m. de conclusie getrokken worden, dat de categorie door mij onderzochten wat betreft kerkgebondenheid een duidelijk positieve selectie vormen in vergelijking met het totaal der katholieke jonggehuwden van de betreffende dorpen en steden.

TABEL 8. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DE MENING OVER STEUN VAN DE KERK IN HUN HUWELIJK

	abs.		in %	
	m	v	m	v
neen	35	28	7,9	4,6
ja	347	534	78,1	87,4
matig	20	23	4,5	3,8
andere antwoorden	42	26	9,5	4,2
totaal respondenten	444	611	100,0	100,0
non-responsies	45	79	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

SOCIALE POSITIE VAN HET EIGEN GEZIN

Beroep van de man

Uit tabel 9 kan men opmaken, dat van de mannelijke respondenten 41.4% en van de mannen van de vrouwelijke respondenten 45.5% tot de handarbeiders behoort. Daar ongeveer de helft van de respondenten, die als beroep „reizend” vermeldden, chauffeur is, kan men bij de bovengenoemde percentages handarbeiders nog 2% tellen, zodat het percentage handarbeiders in mijn materiaal om en nabij 45 is.

Zoals voorts uit tabel 9 te lezen is maken de winkeliers ongeveer 5% van het totaal uit, de landbouwers 8%.

Hoewel de door mij gebruikte beroepenindeling afwijkt van die van het

TABEL 9. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR BEROEP VAN DE ECHTGENOOT

beroep van echtgenoot	abs.		in %	
	m	v	m	v
geen	—	1	—	0,1
mijnwerker	62	98	12,8	14,7
fabrieksarbeider	23	21	4,8	3,2
overige handarbeiders	115	184	23,8	27,6
tuinder/landbouwer	43	50	8,9	7,5
winkeliers	22	36	4,5	5,4
reizend	20	31	4,1	4,7
combinatie hoofd/hand	83	98	17,1	14,7
hoofd	107	136	22,1	20,4
overige	9	11	1,9	1,7
totaal respondenten	484	666	100,0	100,0
non-responsies	5	24	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

C.B.S. kan een globale vergelijking gemaakt worden. Uit gegevens van het C.B.S. over de Algemene Woningtelling van 1956 (1962) kon ik door optelling van absolute getallen en daarna grove percentageberekening becijferen, dat van de Nederlandse mannelijke beroepsbevolking tot de leeftijd van 49 jaar, die hoofd is van een huishouden, 55% tot de handarbeiders behoort, 3% tot de winkeliers en 8% tot de landbouwers.

Bij beschouwing van tabel 9 valt het voor dit gedeelte van Limburg schijnbaar lage percentage mijnwerkers van ongeveer 13 op. Er zijn bijna dubbel zoveel „overige handarbeiders”.

Men moet bij de interpretatie van deze cijfers echter in aanmerking nemen, dat het mijnbedrijf de laatste jaren in grote mate gemechaniseerd is, zodat verhoudingsgewijs thans minder mijnwerkers in strikte zin in het mijnbedrijf werkzaam zijn. Uit de antwoorden was dan ook af te leiden, dat een groot percentage van degenen, die „overige handarbeid” vermeldten, wel in het mijnbedrijf werkzaam is, zij het niet aan het zogenaamde kolenfront. Dit zijn behalve de velen, die op de bovengrondse bedrijven werken als lasser, timmerman, badknecht, e.d., ondergrondse werkers als machinist, electriciën, bankwerker, e.d.

Het C.B.S. deelde mij mede, dat van de mannelijke beroepsbevolking in 1960 in Limburg 22% in de bedrijfstak „delfstoffenwinning” werkzaam was. Onder deze 22% bevinden zich naast genoemde bankwerkers e.d. bovendien nog de ingenieurs, het administratief personeel, e.d.

Hoewel de bovenstaande gegevens geen enkele duidelijke conclusie toelaten, meen ik toch als mijn totaal-indruk te mogen vermelden, dat het percentage mijnwerkers onder mijn respondenten niet in grote mate afwijkt van dat in het geheel van de bevolking in het betreffende gebied.

In de rubriek „reizend” van tabel 9 waren ondergebracht degenen, die opgaven een reizend beroep te hebben, zoals vertegenwoordiger, chauffeur op lange afstand, treinmachinist, treinconducteur. De bedoeling van deze onderscheiding was na te gaan of deze mensen, die veelvuldig contacten hebben buiten hun woonplaats, meer voorbehoedmiddelen gebruikten dan de anderen. Bij onderzoek bleek dit niet het geval te zijn. De absolute getallen van deze rubriek zijn overigens zo klein, dat geen waarde aan deze uitkomst mag worden gehecht.

Onder de overige beroepen van tabel 9 zijn ingedeeld o.a. veehandelaar, chef-bandleider, inseminator, kapper, koster.

Wanneer men de beroepen van de vaders der respondenten in tabel 10 en de beroepen van de mannen in mijn onderzoek in tabel 9 vergelijkt, krijgt men de indruk, dat er enige verschuiving heeft plaatsgevonden. De percentages handarbeiders komen ongeveer overeen. De verschillen worden aangetroffen bij de tuinders, bij de middenstanders en bij de hoofd plus hoofd-handarbeiders.

Voor de daling van het percentage tuinders is een redelijke verklaring te vinden in het feit, dat Limburg in de tijd tussen deze twee generaties intensiever is geïndustrialiseerd. Om enig inzicht te verkrijgen in de milieuvverschuiving bij de tuinders, heb ik nagegaan hoe de beroepenverdeling is bij de respondenten, die als beroep van hun vader landbouwer of tuinder hadden vermeld.

Van de 116 mannelijke respondenten, die dit als het beroep van hun vader opgaven, is het eigen beroep:

mijnwerker	8	comb. hoofd- en handarbeid	16
fabrieksarbeider	5	hoofdarbeider	16
overige handarbeid	15	gerubriceerd onder	
winkelier	6	„overige beroepen”	2
reizend	8	landbouwer of tuinder	39

Uit een en ander zou ik willen concluderen, dat de verdeling naar beroep van mijn respondenten vergeleken met de algemene beroepenverdeling in Nederland als enige afwijking te zien geeft, dat de handarbeiders in mijn materiaal met ongeveer 10% ondervertegenwoordigd zijn.

TABEL 10. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR BEROEP VAN HUN VADERS

beroep vaders	abs.		in %	
	m	v	m	v
geen	2	—	0,4	—
mijnwerker	87	134	18,3	20,6
fabrieksarbeider	8	22	1,7	3,4
overige handarbeiders	112	123	23,5	18,9
tuinders	116	150	24,4	23,1
winkeliers	51	95	10,7	14,6
reizend	17	19	3,6	2,9
combinatie hoofd/hand	24	27	5,0	4,2
hoofd	38	60	8,0	9,2
overige	21	20	4,4	3,1
totaal respondenten	476	650	100,0	100,0
non-responsies	13	40	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

Daar er 43 landbouwer-tuinders bij de mannelijke respondenten zijn, is blijkbaar de vader van 4 van hen zelf geen landbouwer-tuinder geweest.

Dit lijstje laat voorts zien, dat van de landbouwerszonen, die niet het beroep van hun vader gekozen hebben, een ongeveer even groot gedeelte handarbeider is geworden als hoofd- plus hoofd-handarbeider.

Inkomen

In tabel 11 ziet men, dat het grootste deel van de respondenten in de inkomensklassen van f 401,- t/m f 500,- en van f 301,- t/m f 400,- per maand valt.

TABEL 11. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HUN INKOMEN PER MAAND

inkomen per maand	abs.		in %	
	m	v	m	v
0-200	—	1	—	0,2
201-300	17	32	3,7	5,7
301-400	127	171	27,6	30,2
401-500	170	209	37,0	36,9
501-600	60	65	13,0	11,5
601-700	42	38	9,1	6,7
701-800	15	17	3,3	3,0
801-900	14	19	3,0	3,4
901-1000	9	7	2,0	1,2
> 1000	6	7	1,3	1,2
totaal respondenten	460	566	100,0	100,0
non-responsies	29	124	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

Ter vergelijking leidde ik tabel 12 af uit tabel 231 van het Statistisch Zakboek 1962, waar het aantal belastingplichtigen in 1958 naar leeftijds-klassen per inkomensklasse worden vermeld. In deze tabel 231 werd geen onderscheid gemaakt naar burgerlijke staat. Uit andere gegevens van het

TABEL 12. VERGELIJKING VAN DE VERDELING IN PROCENTEN NAAR INKOMENS-KLASSEN VAN DE NEDERLANDSE 21- t/m 49-JARIGEN EN MIJN RESPONDENTEN

21- t/m 49-jarigen, verdeeld naar inkomensklassen volgens gegevens van C.B.S.		respondenten verdeeld naar inkomensklassen volgens mijn gegevens	
- 3000	17.4%	-3600	5%
3000- 6000	53.0%	3600-6000	66%
6000-10000	23.4%	6000-9600	23%
10000-15000	4.9%	meer dan 9600	6%
15000-20000	1.3%		
100% = 2.413.000		100% = 1026 (m + v)	

C.B.S. meen ik te mogen aannemen, dat de inkomensklasse lager dan f 3000,- per jaar voor ongeveer twee derde deel ongehuwden omvat.

Uit een vergelijking van tabel 14 met bovengenoemde tabel 231 kan men concluderen, dat de inkomensverdeling voor respondenten van mijn onderzoek vrijwel dezelfde is als die van de gehele bevolking van Nederland.

OPLEIDING

Doublures op de lagere school

De enige in mijn materiaal beschikbare maatstaf om enigermate de intelligentie van de respondenten te meten, is het antwoord op de vraag naar een al of niet doubleren op de lagere school.

In tabel 13 is te zien, dat van de respondenten 73% der mannen en 77% der vrouwen mededelen nooit op de lagere school te zijn blijven zitten.

Ter vergelijking met algemene gegevens zijn publicaties van IDENBURG (1960) en van het C.B.S. (1958) beschikbaar.

Daar bijna 80% van mijn respondenten in de leeftijdsklasse: 25-40 jaar valt, houdt dit in, dat deze respondenten - indien zij op twaalfjarige leeftijd de lagere school verlieten - in de jaren 1932-1947 het lager onderwijs hadden voltooid.

De gegevens van IDENBURG betreffen de periode 1929-1938. Slechts 56% van de leerlingen bleek de zesde klas van de lagere school zonder doublures te bereiken. Op grond van andere door hem vermelde gegevens mag aangenomen worden, dat in de zesde klas nog eens een percentage van plm. 5% bleef zitten, zodat uiteindelijk het percentage, dat in die periode de lagere school verliet zonder doublures, op ongeveer 50% geschat mag worden. Het is waarschijnlijk, dat dit percentage tot 1947 ongeveer hetzelfde bleef. Het C.B.S. vermeldt eveneens dat de percentages doublures vóór 1947 hoog waren, maar dat zich sinds dat jaar een langzame daling heeft ingezet.

IDENBURG nam bij de jongens een hoger percentage doublures waar dan bij de meisjes. Dit is ook in mijn materiaal het geval.

TABEL 13. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR AANTAL DOUBLURES
OP DE LAGERE SCHOOL

aantal doublures	abs.		in %	
	m	v	m	v
0	332	499	73,4	77,1
1	93	106	20,6	16,4
2	24	36	5,3	5,6
3	3	4	0,7	0,6
4	—	2	—	0,3
totaal respondenten	452	647	100,0	100,0
non-responsies	37	43	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

gemiddeld aantal doublures der mannelijke resp.: 0,3

gemiddeld aantal doublures der vrouwelijke resp.: 0,3

Zelfs wanneer wordt aangenomen, dat onder degenen, die deze vraag niet beantwoordden (37 mannen en 43 vrouwen) relatief meer geënqueteerden zijn, die op de lagere school een of meer keren doubleerden, dan nog ligt bij mijn materiaal het percentage non-doublures aanmerkelijk hoger dan de algemene percentages. Dit hogere percentage zou deels een gevolg kunnen zijn van herinneringsvervalsingen, deels van het feit, dat men op de dorpsscholen in Limburg wellicht minder vaak behoefde te doubleren dan gemiddeld in Nederland; het is anderzijds m.i. wel zeker dat de minder intelligente jonggehuwden relatief minder de cursus bezochten. In deze richting wijzen ook de gegevens omtrent het verder genoten onderwijs.

Verder onderwijs

Blijkens tabel 14 is het meest door mijn mannelijke respondenten genoten verder onderwijs Mulo-Technische School; n.l. in 40.2%. Hierna komt H.B.S.-gymnasium met 12.8% en landbouwschool met 10.4%.

Van de vrouwen, die de vraag hebben beantwoord, wordt het hoogste percentage bereikt door degenen, die de huishoudschool hebben doorlopen: 31.4%, gevolgd door degenen, die Mulo volgden: 23.1%.

De vraag naar verder onderwijs werd niet beantwoord door 84 mannen en 158 vrouwen. Het lijkt mij redelijk te veronderstellen, dat al deze non-respondenten geen verdere opleiding hebben genoten. Indien dit aantal wordt opgeteld bij diegenen, die mededeelden geen verder onderwijs gevolgd te hebben, worden de percentages „slechts lager onderwijs” van tabel 8 aanzienlijk hoger, n.l. voor de mannen 30.0 in plaats van 15.8 en voor de vrouwen 49.2 in plaats van 34.2.

Om na te gaan, in hoeverre mijn respondenten wat het na de lagere school genoten onderwijs betreft representatief zijn voor de gehele Limburgse bevolking, is vergelijking mogelijk met de resultaten van de 13e Algemene Volkstelling van 31 mei 1960. Hieruit heb ik berekend, dat van de mannelijke beroepsbevolking van Limburg in de leeftijd van 25 t/m 44 jaar wat algemeen vormend onderwijs betreft 83% alleen lager onderwijs genoot; 10,7% ulo of 3 jaar v.h.m.o.; 4,1% volledig v.h.m.o.; 2,2% hoger onderwijs.

TABEL 14. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR GENOTEN ONDERWIJS
NA DE LAGERE SCHOOL

soort verder onderwijs na de lagere school	abs.		in %	
	m	v	m	v
alleen l.o.	64	182	15,8	34,2
OVS/TVS	6	—	1,5	—
avondcursus vak.	38	20	9,4	3,8
huish./landb.school	42	167	10,4	31,4
mulo/T.S.	163	123	40,2	23,1
H.T.S.	10	—	2,5	—
kweekschool	8	6	2,0	1,1
gymnasium/H.B.S.	52	17	12,8	3,2
universiteit	9	1	2,2	0,2
overige	13	16	3,2	3,0
totaal respondenten	405	532	100,0	100,0
non-responsies	84	158	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Naast deze verdeling in algemeen vormend onderwijs, maakt het C.B.S., dat mij de gegevens verschaftte, onderscheid naar beroepsonderwijs. Men verkrijgt dan twee opstellingen: een, waarin alle mannen zijn opgenomen met lager onderwijs en verder algemeen vormend onderwijs, en een, waarin zijn opgenomen alle mannen met beroepsonderwijs. Hieruit is niet zonder meer af te lezen, welk percentage alleen lager onderwijs en welk percentage lager onderwijs plus beroepsonderwijs genoten heeft. DELFGAAUW (1963) geeft een oplossing voor de hier ondervonden moeilijkheid door van de veronderstelling uit te gaan, dat alle mannen, die het lager beroepsonderwijs volgden en voltooiden, geen algemeen vormend onderwijs genoten boven de lagere school.

Daar 83% van de mannelijke Limburgse beroepsbevolking van 25 t/m 44 jaar in 1960 alleen lager onderwijs genoten heeft en uit de gegevens van het C.B.S. betreffende voltooid beroepsonderwijs blijkt, dat 18% lager beroepsonderwijs heeft genoten, mag ik — wanneer ik DELFGAAUW volg — aannemen, dat 83% minus 18% = 65% van de mannelijke beroepsbevolking van 25 t/m 44 jaar in Limburg geen verder algemeen vormend onderwijs heeft genoten dan de lagere school.

Wanneer men het percentage „alleen lager onderwijs” van mijn mannelijke respondenten hiermee vergelijkt, dan blijken deze wat verdere opleiding betreft ver boven het gemiddelde van de Limburgse bevolking te liggen, zelfs wanneer men de 14.2% non-responsies bij de 15.8% — men krijgt dan 30% „alleen lager onderwijs” voor mijn respondenten — zou optellen.

Voor de vrouwen heb ik geen overeenkomstige gegevens ter beschikking.

Uit mij door het C.B.S. over de 13de Algemene Volkstelling van 1960 verstrekte absolute getallen heb ik kunnen becijferen, dat van de vrouwen zonder beroep in Limburg in de leeftijd van 25 t/m 44 jaar in 1960: 91.5% alleen lager onderwijs

genoten heeft; 7% mulo of 3 jaar v.h.m.o.; 1.3% volledig v.h.m.o. en 0.1% hoger onderwijs. Voorts is van deze groep 0.6% in het bezit van de onderwijzersakte.

Cijfers over voltoid lager beroepsonderwijs van deze categorie vrouwen zonder beroep zijn niet beschikbaar. Wel geeft het C.B.S. deze gegevens over vrouwen, die in een beroep werkzaam zijn. Het percentage voltoid lager beroepsonderwijs van deze vrouwen in de leeftijd van 25 t/m 44 jaar is 10.0% nijverheidsonderwijs en 7.5% overig lager beroepsonderwijs. Daar ik geen argumenten zie, waarom de percentages voltoid lager beroepsonderwijs bij de vrouwen zonder beroep in de leeftijd van 25 t/m 44 jaar zouden verschillen met de overeenkomstige percentages bij de vrouwen van dezelfde leeftijd, die wel in een beroep werkzaam zijn, zou ik laatstgenoemde percentages in dit geval ook voor vrouwen zonder beroep willen aanhouden teneinde een grove vergelijking mogelijk te maken. De procentuele verdeling naar schoolopleiding van de vrouwen in Limburg in de leeftijd van 25 t/m 44 jaar in 1960 zou dan zijn: alleen lager onderwijs: 74,0% (91,5% minus 17,5%); huishoudschool: 10,0%; overig lager beroepsonderwijs: 7,5%; mulo: 7,0%; kweekschool: 0,6%; H.B.S.-Gymnasium: 1,3% en hoger onderwijs: 0,1%.

De overeenkomstige percentages bij mijn vrouwelijke respondenten zijn respectievelijk: 34,2; 31,4; 3,8; 23,1; 1,1; 3,2 en 0,2.

Deze vergelijking wijst erop, dat ook de vrouwelijke respondenten in mijn onderzoek aanzienlijk meer verder onderwijs genoten hebben dan de gemiddelde vrouwelijke bevolking in Limburg.

AFKOMST

Grootte van de ouderlijke gezinnen

In tabel 15 ziet men, dat telkens een percentage van ruim 11% van de respondenten voortkomt uit gezinnen met 4, 5, 6, 7 of 8 kinderen. Ongeveer 27% komt uit gezinnen met meer dan 8 kinderen; 7% uit gezinnen met 1 of 2 kinderen.

Het gemiddelde aantal kinderen van de gezinnen, waaruit de mannelijke en de vrouwelijke respondenten afkomstig zijn, is in beide gevallen 6,7.

TABEL 15. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AANTAL KINDEREN
VAN HUN OUDERLIJK GEZIN

	abs.		in %	
	m	v	m	v
1	5	13	1,0	1,9
2	24	40	4,9	5,9
3	40	59	8,2	8,7
4	56	67	11,5	9,8
5	55	81	11,3	11,9
6	65	80	13,3	11,8
7	56	76	11,5	11,2
8	60	76	12,3	11,2
9	42	67	8,6	9,8
> 10	85	121	17,4	17,8
totaal respondenten	488	680	100,0	100,0
non-responsies	1	10	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

gemiddeld aantal kinderen in de ouderlijke gezinnen van de mannelijke en van de vrouwelijke resp.: 6,7

Uit gegevens van het C.B.S. (1951) blijkt, dat de gemiddelde huwelijksvruchtbaarheid van eerste huwelijken met kinderen van katholieken, gesloten in de periode:

1914-1918 voor Nederland is 5,67, voor Limburg 5,74

1919-1923 voor Nederland is 5,31, voor Limburg 5,17

1924-1928 voor Nederland is 5,02, voor Limburg 4,87.

Daar de gemiddelde leeftijd van mijn respondenten 33 jaar is, zou men – zeer ruw geschat, nu het geboortenummer van de respondenten niet bekend is – de huwelijksdatum van de ouders kunnen stellen omstreeks 1924.

Uit tabel 23 van het C.B.S. (1951) kan men lezen, dat het gemiddeld kindertal van de op 31 mei 1947 bestaande katholieke huwelijken met volledige vruchtbaarheidsduur varieert naar gelang van de grootte van de gemeente van inwoning. In gemeenten met minder van 5.000 inwoners is dit gemiddeld kindertal 7,38, in gemeenten met 5.000 tot 100.000 inwoners 6,46. Men mag hieruit concluderen, dat er omstandigheden zijn, verband houdend met de plaats van inwoning, die van invloed kunnen zijn op het kindertal.

Uit zijn onderzoek betreffende de gezinnen, waaruit de katholieke priesters voortkomen, concludeert MERTENS (1950) voor het door hem onderzochte materiaal, dat de gezinnen met een priesterzoon de katholieke gezinnen in het algemeen met gemiddeld minstens 1,4 kinderen per gezin overtreffen. Het gemiddelde geboorteaar van deze priesters stelde hij schattenderwijs op 1917. Het gemiddeld aantal kinderen per gezin met een priesterzoon was 7. Zijn materiaal vertoonde een vrij representatieve spreiding over de diverse bisdommen. Ook uit MERTENS' materiaal bleek, dat de gezinnen uit dorpen (minder dan 20.000 inwoners) groter waren dan de gezinnen uit steden (20.000 en meer inwoners), i.c. gemiddeld 0,5 kind.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de gezinnen van herkomst van mijn respondenten gemiddeld ruim één kind meer omvatten dan de katholieke gezinnen in het algemeen in die tijd. Deze gezinnen komen in grootte ongeveer overeen met de door MERTENS onderzochte gezinnen met een priesterzoon. Dit relatief groter kindertal kan wellicht deels worden toegeschreven aan het feit dat deze ouderlijke gezinnen in de meeste gevallen woonden in kleine gemeenten, deels aan de daarmee waarschijnlijk interdependente meer religieuze instelling van deze gezinnen waartoe ook MERTENS voor zijn gezinnen met priesterzonen concludeerde. De cursisten zelf bestonden, zoals gezegd, voornamelijk uit de meer religieus ingestelde echtparen van de betreffende parochies.

Beroep van de vader

Uit tabel 10 kan men lezen, dat ongeveer een kwart zowel van de mannelijke als van de vrouwelijke respondenten komt uit het milieu van tuinders en landbouwers. Dit lijkt zeer hoog, temeer daar van de respondenten zelf slechts 8,9 in de landbouw werkzaam is.

Voor dit verschil is er een goede verklaring. Limburg, en vooral de Nieuwe Mijnstreek, is pas sinds kort intensiever geïndustrialiseerd en tijdens de generatie van de vaders van respondenten – omstreeks 1930 – was volgens de gegevens van het C.B.S. 23% van de mannelijke beroepsbevolking in Limburg werkzaam in de landbouw. In 1960 was dit percentage nog maar 10%. Tussen de percentages in mijn materiaal is er een iets groter verschil dan tussen de percentages voor Limburg in het algemeen. Dit zal wel een gevolg te achten zijn van de relatief snellere en

verder gaande omschakeling van de Mijnstreek van agrarisch tot industriegebied.

Blijkens tabel 10 is voorts het percentage mijnwerkers onder de vaders van mijn respondenten 19,5.

Volgens het C.B.S. was in 1930, ten tijde dus van de beroepswerkzaamheid van de vaders van mijn respondenten, 23,5% van de mannelijke beroepsbevolking in Limburg werkzaam in de bedrijfstak delfstoffenwinning. DIETEREN (1959) vermeldt, dat het aandeel van de mijnwerkersbevolking in de totale bevolking, hoewel variërend van plaats tot plaats, in 1933 in de Nieuwe Mijnstreek 15% tot 20% bedroeg.

Men mag uit bovenstaande gegevens m.i. concluderen, dat mijn respondenten zich wat betreft het beroep van hun vader niet duidelijk onderscheiden van de totale bevolking in de Mijnstreek van Limburg.

SFEER VAN HET GEZINSLEVEN

Een aantal factoren, die van invloed kunnen zijn op of kenmerkend kunnen zijn voor de sfeer, waarin het gezin leeft, zal nu aan de orde worden gesteld. Van belang in dit verband kan zijn de leeftijd, waarop het huwelijk wordt gesloten. Nagegaan zal worden of de huwelijksleeftijd van de door mij geënquêteerden aanmerkelijk afwijkt van het landelijk gemiddelde. Een tweede factor, die mij van belang leek, is het gegeven of de vrouwelijke respondenten in en (of) vóór haar huwelijk een beroep uitoefenden. Vervolgens lijkt mij, in deze tijd van woningnood, de woonruimte, waarover mijn respondenten beschikten, een belangrijk gegeven. De omvang van de woonruimte is op het ogenblik meer een van buitenaf opgelegde omstandigheid; desalniettemin kan deze veelbetekenend zijn voor de sfeer waarin het gezin moet of kan leven.

Verdere gegevens in mijn materiaal, die met de sfeer van leven samenhangen, zijn de manier, waarop men zijn vrije tijd besteedt, het al dan niet op afbetaling kopen en het al dan niet in het bezit zijn van stofzuiger, wasmachine en televisietoestel.

Huwelijksleeftijd

De gemiddelde leeftijd, waarop de respondenten in het huwelijk zijn getreden, is 28 jaar voor de mannen en 26 jaar voor de vrouwen.

De gemiddelde huwelijksleeftijd in de jaren 1950-1960 varieerde volgens opgave van het C.B.S. voor eersthuwenden van 27,8 tot 26,5 voor de mannen en van 25,1 tot 24,0 jaar voor de vrouwen.

In haar onderzoekingen berekende DIELS (1951 en 1953) voor de door haar in 1950 en 1951 geënquêteerde vrouwen uit Tilburg, Nijmegen en Eindhoven (83% r.-k.) een gemiddelde huwelijksleeftijd van 25,1 jaar, voor haar a.s. echtgenoten van 27,9 jaar; voor die uit Utrecht (35% r.-k.) gemiddelde huwelijksleeftijden van resp. 25,1 jaar en 27,9 jaar; voor die uit Haarlem, Groningen, Arnhem en Enschede (22% r.-k.) gemiddelde huwelijksleeftijden van resp. 24,9 en 27,3 jaar.

Bij vergelijking blijkt, dat de gemiddelde huwelijksleeftijd van mijn

respondenten iets hoger is dan die van de door haar geënqueteerden. Deze afwijking kan gedeeltelijk of geheel een gevolg zijn van het feit, dat ik de huwelijksleeftijd van mijn respondenten genomen heb bij het kerkelijk, en niet bij het burgerlijk huwelijk.

TABEL 16. VROUWELIJKE RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HAAR BEROEP VÓÓR HET HUWELIJK

beroep echtgenote voor haar huwelijk	abs.	in %
zonder (thuis)	153	25,2
huish. werk in dienst	147	24,2
fabrieksarbeid	31	5,1
winkelbediende	77	12,7
kantoorbediende	66	10,9
sociale beroepen	45	7,4
thuiswerk voor anderen	68	11,2
winkelierster	1	0,2
overige beroepen	19	3,1
totaal vrouwelijke respond.	607	100,0
non-responsies	83	—
totaal geënqueteerden	690	—

Beroep van de echtgenote vóór het huwelijk

De soort werkkring, waarin de vrouwen vóór haar huwelijk werkzaam zijn geweest, zou op de levenssfeer in haar huidige gezinnen van invloed kunnen zijn. Hierop wijzen de bevindingen van DIELS (1951 en 1953) volgens welke de gewezen fabrieksmeisjes minder kinderen wensen dan degenen, die b.v. in een huishoudelijke dienst geweest zijn. Deze tendenz is overigens ook in mijn materiaal te vinden, zoals te lezen is uit tabel 17. In die

TABEL 17. VERGELIJKING TUSSEN MIJN VROUWELIJKE RESPONDENTEN EN DIE VAN DIELS T.A.V. HET GEMIDDELDE GEWENST KINDERTAL, VERDEELD NAAR HET BEROEP VAN DE RESPONDENTEN VÓÓR HAAR HUWELIJK

beroep vrouw voor haar huwelijk	gemidd. gewenst kindertal mijn resp.	Diels' resp.
geen	4.21	4.03
hoofdarbeidster	4.11	4.04
huishoud. werk	4.06	3.85
winkelbediende	3.63	3.75
fabriekarbeidster	3.29	3.69

tabel heb ik ter vergelijking met mijn eigen gegevens de resultaten van het reeds genoemde onderzoek van DIELS in de steden Tilburg, Nijmegen en Eindhoven opgenomen; alleen dit gedeelte van haar onderzoek omdat hierin het percentage katholieken – n.l. 81 – het meest de 100% katholieken van mijn materiaal benaderde.

In tabel 16 is te zien, dat de categorie van degenen, die vóór het huwelijk geen beroep uitoefenden, onder mijn respondenten de grootste is, n.l. 25,2%. Dit kan enigszins verwondering wekken. Het blijkt echter, dat ongeveer de helft van deze categorie respondenten uit landbouwersgezinnen komt, een zevende uit de winkeliersgezinnen, terwijl de overigen vrijwel allen uit grote gezinnen met minstens 6 kinderen voortkomen, waarvan een kwart uit het arbeidersmilieu. Men kan wel aannemen, dat het veruit grootste deel van deze meisjes, die vóór hun huwelijk geen beroep uitoefenden, thuis niet konden worden gemist in huishouding of bedrijf.

Daar er een betrekkelijk groot aantal non-responsies op deze eenvoudige vraag was, heb ik voorts nagegaan uit welk milieu de vrouwen kwamen, die geen antwoord hadden gegeven. Twee derde van dezen had het beroep van hun vader ingevuld; iets minder dan de helft van dezen was afkomstig uit tuinders- en middenstandsmilieu, bijna de helft uit de arbeidersstand en 5% waren dochters van hoofd- of hoofdhandarbeiders. Men mag m.i. aannemen, dat deze vrouwen voor het overgrote deel voor hun huwelijk geen beroep hebben uitgeoefend; in vele gevallen ook weer, omdat zij thuis niet konden worden gemist.

Beroep van de echtgenote in het huwelijk

Het feit of de huisvrouw al of niet buitenshuis werkt, zal ongetwijfeld van invloed zijn op het gezinsleven. Daarom lijkt mij hier, eerder dan in de paragraaf van de sociale positie van het eigen gezin, een bespreking van het beroep van de vrouw tijdens haar huwelijk op zijn plaats.

Bij deze jonge, als regel groeiende gezinnen was geen groot percentage buitenshuis werkende gehuwde vrouwen te verwachten. Het blijkt uit tabel 18, dat slechts ongeveer 6% der vrouwelijke respondenten ook buiten haar gezin nog werkt, terwijl 2,1% thuis een beroep uitoefent.

Van de 35 buitenshuis werkende vrouwen hebben: 19 geen kinderen; 5 één kind, alle vijf 1 of 2 jaar oud; 4 twee kinderen, in alle gevallen beneden de leeftijd van 10 jaar; 2 drie kinderen, waarvan het oudste 9 resp. 11 jaar is; 3 vier kinderen, waarvan

TABEL 18. VROUWELIJKE RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HAAR BEROEP IN HET HUWELIJK

beroep echtgenote in het huwelijk	abs.	in %
zonder (thuis)	525	91,8
huish. werk in dienst	16	2,8
fabrieksarbeid	2	0,3
winkelbediende	4	0,7
kantoorbediende	4	0,7
sociale beroepen	4	0,7
thuiswerk voor anderen	8	1,4
winkelierster	4	0,7
overige beroepen	5	0,9
totaal respondenten	572	100,0
non-responsies	118	—
totaal geënqueteerden	690	—

de oudste 14 resp. 8 en 5 jaar zijn; 1 vijf kinderen, allen boven 9 jaar; 1 zeven kinderen, van wie het oudste 15 jaar.

Een betrekkelijk groot aantal vrouwen beantwoordde de vraag niet: 118 (17.1%). Het lijkt mij het meest aannemelijk, dat deze vrouwen geen werkkring buitenshuis hebben.

Het C.B.S. verschaft mij ten deze de volgende cijfers: het percentage buitenshuis werkende gehuwde vrouwen ten opzichte van het totaal aantal gehuwde vrouwen in Nederland bedroeg in 1960: 3,9%. Deze percentages waren voor vrouwen beneden 30 jaar, resp. beneden 34 jaar: 7,7% resp. 6,2%.

SHELLEKENS-LIGHTHART (1962) vermeldt een percentage van 5% voor ons land, terwijl in Amerika en in Engeland ongeveer een van elke drie gehuwde vrouwen in een beroep werkzaam is. MARTIJN (1962) noemt enigszins andere cijfers over de buitenshuis werkende gehuwde vrouw. Blijkens zijn berekeningen zou het algemene percentage in Nederland hoger zijn en wel 13,6 in 1959. MARTIJN vermeldt, dat de gehuwde vrouwen tussen 16 en 22 jaren relatief het meest buitenshuis werken; dan daalt het percentage per leeftijdsjaar tot het 32e jaar; een nieuw hoogtepunt bereiken de 44-jarigen, waarna het aantal werkende gehuwde vrouwen wederom langzaam afneemt.

Daar de gemiddelde leeftijd van mijn vrouwelijke respondenten 32 jaar is, blijkt uit vergelijking met de bovenstaande gegevens, dat deze groep wat betreft het buitenshuis werken van de gehuwde vrouw niet afwijkt van de algemene verhoudingen ten deze in Nederland.

Woonruimte

Blijkens tabel 19 is ongeveer 12% van de respondenten van mening over onvoldoende woonruimte te beschikken.

Volgens opgave van de mannen heeft 74,5% der gezinnen de beschikking over drie of meer slaapkamers, volgens opgave van de vrouwen 76,3%.

Het leek mij de moeite waard na te gaan, of misschien de vrouwen eerder een bepaalde woonruimte als onvoldoende ervaren dan hun mannen.

TABEL 19. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET VOOR HUN GEZIN BESCHIKBARE AANTAL SLAAPKAMERS, ONDERVERDEELD NAAR „ONVOLDOENDE” EN „VOLDOENDE” VOLGENS DE MENING VAN DE RESPONDENTEN

aantal slaapkamers, naar eigen mening onvoldoende c.q. voldoende	abs.		in %	
	m	v	m	v
1, onvoldoende	25	27	5,1	4,0
1, voldoende	12	21	2,5	3,1
2, onvoldoende	21	35	4,3	5,2
2, voldoende	66	77	13,6	11,4
3, onvoldoende	10	19	2,0	2,8
3, voldoende	198	263	40,7	39,1
>4, onvoldoende	3	3	0,6	0,5
>4, voldoende	152	228	31,2	33,9
totaal respondenten	487	673	100,0	100,0
non-responsies	2	17	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Van de 321 echtparen, waarvan beide partners deze vraag hadden beantwoord, gaven 93,5% een gelijkkuidend antwoord. 10 Vrouwen en 11 mannen vonden de woonruimte onvoldoende, terwijl hun partner deze voldoende achtte. De opgave van het aantal slaapkamers was gelijkkuidend, behalve bij 2 echtparen, waar de vrouw één slaapkamer meer opgaf. Er is dus geen enkele aanwijzing dat in het algemeen óf de vrouwen óf de mannen eerder een bepaalde woonruimte als onvoldoende ervaren dan hun huwelijkspartners.

Uit mij door het C.B.S. verstrekte gegevens van de 13e Algemene Volkstelling van 1960 heb ik de procentuele verdeling van de woningen naar het aantal vertrekken berekend voor gezinnen van vier personen. In tabel 20 geef ik een overzicht van deze verdeling voor de totale Neder-

TABEL 20. PROCENTUELE VERDELING DER WONINGEN NAAR AANTAL VERTREKKEN
OVER DE GEZINNEN VAN GEMIDDELD VIER PERSONEN VOLGENS GEGEVENS
VAN HET C.B.S. EN DIE VAN MIJN ONDERZOEK

aantal vertrekken	gegevens C.B.S.		Mijn gegevens
	Ned.	Limb.	
3 of minder	2,2	5,4	7,3
4	9,0	12,1	17,2
5	38,4	36,5	42,3
6 of meer	50,4	46,0	33,2

landse bevolking, voor de Limburgse bevolking en voor mijn respondenten. Uit deze tabel blijkt duidelijk dat de door mij onderzochte respondenten slechter gehuisvest zijn dan de vergelijkbare Limburgse gezinnen, aanmerkelijk slechter dan de vergelijkbare Nederlandse gezinnen.

Vrijtijdsbesteding

Beoordeeld naar de antwoorden op de vraag: „Wat doet U het meest in Uw vrije tijd”, maken mijn respondenten de indruk over het algemeen zeer huiselijk te zijn. Dit strookt niet met de meermalen gehoorde bewering, dat de Limburgers nogal uithuizig zouden zijn.

Blijkens tabel 21 besteedt het relatief hoogste percentage, zowel van de mannen als van de vrouwen, hun vrije tijd aan „handwerken, knutselen, tuinieren”; resp. 32,1% en 50,6%. Hierna is, ook weer zowel voor de mannen als voor de vrouwen, „lezen, muziek beoefenen” de voornaamste vrijetijdsbesteding, n.l. resp. 15,9% en 21,2%. Nog geen 2% van alle respondenten noemt „uitgaan” en „bezoek ontvangen” als hun vrijetijdsbesteding.

De grootste verschillen tussen de mannen en de vrouwen zijn blijkens tabel 11 gelegen in de rubrieken „studeren”: 11,1% (mannen) tegenover 0,3% (vrouwen) en „sociaal werk, organisatie”: 10,2% (mannen) tegenover 0,8% (vrouwen). Deze verschillen zijn overigens vrij voor de hand liggend bij deze jonge gezinnen, waar de vrouw helemaal wordt opgeëist door het eigen gezin.

Hoewel mij geen vergelijkbare cijfers ten dienste staan, heb ik de indruk, dat de percentages „studeren” en „sociaal werk, organisatie” bij mijn mannelijke respondenten aanmerkelijk hoger zijn dan bij de totale bevolking in de betreffende dorpen en steden.

TABEL 21. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DE WIJZE VAN VRIJETIJDSBESTEDING

wijze van vrijetijds- besteding	abs.		in %	
	m	v	m	v
geen vrije tijd	29	29	6.4	4.6
uitrusten, slapen	8	11	1.8	1.7
sociaal werk, organisatie	46	5	10.2	0.8
omgang met kinderen	19	40	4.2	6.4
studeren	50	2	11.1	0.3
handwerken (naaien, breien, knutselen, tuinieren)	145	317	32.1	50.6
sporten, wandelen	37	54	8.2	8.7
lezen, muziek beoefenen	72	132	15.9	21.2
uitgaan, bezoek afleggen en ontvangen	5	11	1.1	1.8
overige bezigheden	41	25	9.1	3.9
totaal respondenten	452	626	100.0	100.0
non-responsies	37	64	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

In de rubriek „overige bezigheden” waren o.a. ingedeeld: televisie kijken, kaarten, bijverdienen, fotograferen en het fokken van diverse dieren. De typisch Limburgse sporten als duiven-fokken en muziek beoefenen zijn bij de door mij onderzochten niet opvallend naar voren gekomen.

Afbetaling

Het percentage van mijn respondenten, dat opgaf wel eens op afbetaling gekocht te hebben, bleek laag te zijn. Dit werd, blijkens tabel 22, vermeld

TABEL 22. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR AFBETALING TIJDENS HUN HUWELIJK

	abs.		in %	
	m	v	m	v
practisch niets	343	496	82,6	87,8
practisch alles	7	4	1,7	0,7
ijskast/radio/t.v.	22	18	5,3	3,2
ameublement	15	6	3,6	1,1
wasm./stofz./naaim.	15	23	3,6	4,1
bromfiets/motor	—	2	—	0,3
auto	2	—	0,5	—
huis	4	4	1,0	0,7
overige artikelen	7	12	1,7	2,1
totaal respondenten	415	565	100,0	100,0
non-responsies	74	125	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

door 17,4% der mannen en door 12,2% der vrouwen; 1,7% der mannen en 0,7% der vrouwen deelde mede practisch alles op afbetaling te kopen.

Het C.B.S. beschikt niet over gegevens, waaruit valt af te lezen, hoeveel Nederlandse gezinnen in 1960 op afbetaling kochten. Wel was uit Staat 14 van de Maandstatistiek van de Binnenlandse Handel (1962) over het verbruik en de prijzen van juli 1962 op te maken, dat:

van de gehele afbetalingsomzet van 817 detailhandelsbedrijven

23,1% werd besteed aan meubelen en woninginrichting

36,6% aan kleding en overig textiel

10,1% aan televisie-toestel, radio en koelkast

7,4% aan wasmachine, stofzuiger en naaimachine

2,0% aan bromfiets en motor

20,8% aan overige goederen

100,0%

De verdeling van de goederen, die de 14,4% mannelijke en vrouwelijke respondenten tezamen opgaven op afbetaling gekocht te hebben, was, verdeeld naar de categorieën van bovenstaand lijstje, respectievelijk 14%, 1%, 29%, 26%, 1%, 29%.

Uit vergelijking van de landelijke en mijn cijfers zou, overigens met veel voorbehoud, de conclusie getrokken kunnen worden, dat mijn respondenten wat betreft de afbetalingsgewoonten niet representatief zijn voor de Nederlandse bevolking.

Bezit van stofzuiger, wasmachine, televisietoestel

De mening, dat sommige mensen eerder een televisietoestel zouden kopen dan de meer nuttige huishoudelijke apparaten als stofzuiger of wasmachine, is niet van toepassing op mijn respondenten. Uit tabel 23 blijkt, dat geen van hen uitsluitend een televisietoestel heeft en dat slechts enkelen van hen een televisietoestel met alleen een stofzuiger of met alleen een wasmachine hebben.

Blijkens tabel 23 was ongeveer 18,5% van mijn respondenten in het bezit van een televisietoestel, terwijl, volgens een publicatie van ALBEDA

TABEL 23. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET BEZIT VAN
STOFZUIGER, WASMACHINE, TELEVISIETOESTEL

	abs.		in %	
	m	v	m	v
geen stofz., wasm. of t.v.	10	16	2,1	2,4
stofz. + wasm. + t.v.	88	115	18,1	16,8
stofz. + wasm.	328	463	67,3	67,8
stofz. + t.v.	4	3	0,8	0,4
stofzuiger	20	23	4,1	3,4
wasm. + t.v.	2	2	0,4	0,3
wasmachine	35	61	7,2	8,9
televisietoestel	—	—	—	—
totaal respondenten	487	683	100,0	100,0
non-responsies	2	7	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

en SCHMELZER (1963), uit gegevens van het C.B.S. gebleken was, dat er in 1960 per 100 Nederlandse gezinnen 26 televisietoestellen aanwezig waren.

Conclusie

Ten aanzien van de onder paragraaf 2 van dit hoofdstuk op hun betekenis voor de selectiviteit van de door mij onderzochte categorie respondenten geanalyseerde factoren kan samenvattend geconcludeerd worden, dat gebleken is, dat mijn respondenten voor alles door een sterkere kerkgebondenheid in vrij grote mate afwijken van de gemiddelde Limburgse katholieke bevolking. Hiermee wellicht samenhangend, is ook gebleken, dat de gezinnen van herkomst van mijn respondenten gemiddeld ruim een kind groter zijn dan de ermee vergelijkbare katholieke gezinnen. Deze grotere kerkgebondenheid is m.i. deels te verklaren uit het feit dat van de katholieken de meer kerkgebonden de meeste interesse hebben voor een cursus als de onze, deels ook uit de omstandigheid dat de plaatselijke organisatie in handen was van de pastoors van de parochies; het animeren van alle parochianen deze cursus te volgen zal het meest succes gesorteerd hebben bij de z.g. trouwe parochianen, zoals ook de pastoors zelf mij als hun indruk mededeelden.

Geen afwijking heb ik gevonden wat de sociale positie van het eigen gezin betrof, noch gemeten naar het beroep van de echtgenoot (afgezien van een onder-representatie van 10% van de handarbeiders), noch gemeten naar het inkomen. Merkwwaardigerwijze blijkt wel een vertekening ten opzichte van de gemiddelde bevolking te bestaan wat betreft de genoten opleiding. Mijns inziens moeten deze enigszins tegenstrijdige bevindingen verklaard worden uit het feit, dat de jonge gezinnen van mijn respondenten voor het merendeel in de fase van de „opgang” verkeren; de gemiddelde hogere opleiding is nog niet volledig geëffectueerd in hoger gekwalificeerde beroepen en in hogere inkomens. Er moet n.m.m. dan ook wel rekening mee gehouden worden, dat in de toekomst de gemiddelde sociale positie van mijn respondenten en hun gezinnen boven de gemiddelde sociale positie van de bewoners van de Westelijke Mijnstreek zal stijgen. De verklaring van de hierboven gesignaleerde tegenstrijdigheid wordt gesteund door het afwijkend patroon in de vrijetijdsbesteding: mijn mannelijke respondenten geven relatief meer tijd aan studeren, organisatie-leven en sociaal werk.

Ten aanzien van de materiële kant van het gezinsleven van mijn respondenten is op te merken, dat de huisvesting en het beschikbare aantal vertrekken iets ongunstiger zijn dan die van de in gemiddelde grootte overeenkomstige Limburgse gezinnen en duidelijk ongunstiger dan die van in gemiddelde grootte overeenkomstige Nederlandse gezinnen.

Bij de beoordeling van de resultaten van mijn onderzoek, die gegeven worden in de hoofdstukken IV, V en VI, moet het geselecteerde karakter van de door mij onderzochte categorie, zoals dit uit dit hoofdstuk gebleken is, voortdurend voor ogen gehouden worden.

HOOFDSTUK IV

GEGEVENS BETREFFENDE HET SEXUELE EN HUWELIJKS-LEVEN

§ 1. PREMARITALE SEXUALITEIT

MASTURBATIE

Op een studiebijeenkomst van de Katholieke Artsenvereniging concluderen PRICK en CALON (1949) uit algemene indrukken, dat puberteitsmasturbatie een zeer frequent verschijnsel is. Deze algemene indrukken worden bevestigd door de uitkomsten van diverse onderzoeken, die zij citeren en die overigens alle in het buitenland verricht zijn. Uit deze onderzoeken was gebleken, dat de percentages van de jongens, die aangeven een of meer malen gemasturbeerd te hebben, variëren: 15-75% (Harvey 1932), 98% (Ramsey, 1943) 90% (Jersild 1946), 78% (Peck en Wells 1923), 70% (Meirowsky 1926). Voor meisjes was in de literatuur alleen het percentage: 50 vermeld (Jersild 1946).

Bij de gedachtenwisseling na de inleidingen tijdens deze studiebijeenkomst vroegen de moralisten of de door PRICK genoemde statistieken wel objectieve waarde hadden. Deze cijfers zouden te hoog zijn voor ons land naar de ervaringen van de zielzorgers. Als men aan een rechter, die speciaal echtscheidingszaken berecht, vraagt hoe zijn ervaring is met huwelijken, dan zal hij zeggen nooit een gelukkig gezien te hebben. Zou een dergelijke vertekening van de werkelijkheid ook niet voor de psychiater gelden? PRICK antwoordde dat hij juist om dit verwijt te ontgaan cijfers van andere onderzoekers had gegeven. Zijn persoonlijke indruk is, dat masturbatie in de puberteit allereerst frequent voorkomt; in de literatuur wordt nog een frequentie van meer dan 50% genoemd voor religieus opgevoede pubers.

PRICK en CALON (1949) concluderen uit de door hen verzamelde gegevens, dat de masturbatie bij jongens het meest frequent begint tussen 12 en 15 jaar en voorts dat 65% der jongens gedurende maximaal 4 jaar masturbeert. Zij verwijzen naar het onderzoek van Meirowsky en Hirschfeld, waarbij dezen vaststelden, dat 14% der jongens slechts kort, 21% 1 tot 2 jaar, 30% 3 tot 4 jaar en 35% 5 tot 10 jaar had gemasturbeerd.

Masturbatie bij jongens

KINSEY (1948) vermeldt dat ruim negen tiende van de gehele mannelijke bevolking in zijn leven wel eens orgasme gehad zou hebben tengevolge van masturbatie. Er is volgens zijn onderzoek een duidelijk verband tussen de cijfers voor het voorkomen en de gemiddelde frequenties van masturbatie enerzijds en het maatschappelijk niveau, de opleiding en kerksheden anderzijds. Vooral de laatste factor is in het kader van mijn onderzoek van belang. KINSEY toont aan, dat bij de meest kerkse categorieën mannen: de kerkse Protestanten, de vrome Katholieken en de orthodoxe Joden zowel de cijfers, die de percentages van voorkomen van masturba-

tie als de cijfers, die de gemiddelde frequenties van masturberen uitdrukken, lager zijn dan bij de minder kerkse categorieën, die tot de verschillende godsdiensten behoren.

Op zijn vraag: „Vous êtes-vous parfois masturbé?” verkreeg LE MOAL (1958) van 149 van de 155 ondervraagde mannen een antwoord. Van deze antwoorden was 93% positief.

VON FRIEDEBURG (1953) geeft geen vergelijkbare cijfers. Wel vraagt hij zijn mannelijke proefpersonen: „Glauben Sie, dasz die Selbstbefriedigung unter Männern stark verbreitet ist?”. Daarop antwoordt 42%: ja, 21%: neen, terwijl 37% geen mening gaf.

Blijkens tabel 24 deelt 75,8% van mijn mannelijke respondenten mede vroeger gemasturbeerd te hebben. Gezien de gegevens uit de literatuur

TABEL 24. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR MASTURBEREN VOOR EN IN HET HUWELIJK EN DE DUUR VAN HET MASTURBEREN

	abs.		in %	
	m	v	m	v
vroeger neen/nu neen	108	405	24,2	79,9
vroeger ja 1 jaar/nu neen	216	54	48,3	10,7
vroeger ja >1 jaar/nu neen	59	19	13,2	3,7
vroeger ja 1 jaar/nu ja	48	20	10,7	3,9
vroeger ja >1 jaar/nu ja	16	8	3,6	1,6
vroeger neen/nu ja	—	1	—	0,2
totaal respondenten	447	507	100,0	100,0
non-responsies	42	183	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

kan gezegd worden dat dit cijfer in de door mij onderzochte categorie van overwegend praktizerende katholieken een betrouwbare weergave is van de werkelijkheid.

Wel zijn er onder de mannelijke respondenten 42 (8,6%), die op de vraag naar masturbatie geen antwoord geven. Waarschijnlijk zijn er onder hen relatief velen, die schroomden masturbatie toe te geven, maar deze ook niet uitdrukkelijk wilden ontkennen. Er zijn, zegt KINSEY (1948), mensen, die liever alles op seksueel gebied zouden willen toegeven dan dat zij erkennen wel eens gemasturbeerd te hebben.

Zou men deze 8,6% non-responsies bij de positieve antwoorden tellen, dan zou voor de mannen van mijn materiaal een percentage van 84,4% voor masturbatie aangehouden moeten worden.

Bij vergelijking van de door PRICK en CARON geciteerde gegevens met de mijne in tabel 24 valt het op, dat slechts 16,8% van de door mij geënqueteerde mannen een masturbatieperiode van langer dan 1 jaar aangeeft. Het lijkt mij niet onredelijk te veronderstellen, dat de grotere religieuziteit bij een aantal van hen de masturbatiefase inderdaad slechts kort heeft doen zijn, terwijl het anderzijds m.i. aan weinig twijfel onderhevig is dat herinneringsvervalsingen hier aan de werkelijkheid tekort hebben gedaan.

Uit tabel 25 blijkt, dat bij de door mij geënquêteerde mannen de hoogste percentages van het voorkomen van masturbatie liggen in de leeftijdsklasse van 13 t/m 15 jaar, direct gevolgd door de leeftijdsklasse van 16 t/m 18 jaar.

TABEL 25. RESPONDENTEN VERDEELD IN LEEFTIJDSKLASSEN,
NAAR PERIODE VAN MASTURBEREN

leeftijdsklassen	abs.		in %	
	m	v	m	v
<10 jaar	3	2	1,0	2,2
10-12 jaar	38	9	12,3	10,0
13-15 jaar	115	14	37,1	15,6
16-18 jaar	93	23	30,0	25,7
19-21 jaar	18	11	5,8	12,2
22-24 jaar	5	4	1,6	4,4
>25 jaar	6	20	1,9	22,2
10-17 jaar	10	3	3,2	3,3
(langer dan 3 jr.)				
18-25 jaar	22	4	7,1	4,4
(langer dan 3 jr.)				
totaal respondenten	310	90	100,0	100,0
non-responsies	152	585	—	—
andere antwoorden	27	15	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

Masturbatie bij meisjes

LE MOAL (1958) verkreeg van 170 van de 196 vrouwen, die aan zijn onderzoek deelnamen, antwoord op de vraag naar masturbatie. Van dezen deelde 48% mede wel eens gemasturbeerd te hebben.

Zoals reeds eerder werd medegedeeld, noemt ook Jersild als percentage voor meisjes, die een of meer malen hebben gemasturbeerd, 50.

Op de vraag: „Glauben Sie, dasz die Selbstbefriedigung unter Frauen stark verbreitet ist?” van VON FRIEDEBURG (1953) aan zijn vrouwelijke proefpersonen, kreeg hij de volgende antwoorden: 24% ja, 20% neen, 49% geen oordeel, terwijl 7% antwoordde: „Begriff unbekannt”.

KINSEY (1953) vermeldt, dat bij zijn vrouwelijke ondervraagden de godsdienstige bindingen een nog grotere rem op het masturberen lijken te vormen dan bij zijn mannelijke ondervraagden. Hij vindt bij de meest godsdienstige groepen een percentage vrouwen van 41%, die wel eens gemasturbeerd hebben, terwijl dit percentage bij de minst religieuze groepen 67% bleek te zijn.

Uit tabel 24 blijkt, dat van mijn vrouwelijke respondenten een zeer laag percentage vrouwen aangeeft gemasturbeerd te hebben, n.l. 20,1%.

De procentuele verdeling der masturbatie bij de vrouwen over de verschillende leeftijdscategorieën vertoont blijkens tabel 24 een ander beeld dan dat bij de mannen. Het hoogste percentage (25,7%) wordt aangetroffen in de leeftijdscategorie van 16 tot en met 18 jaar, daarnaast echter valt het hoge percentage (22,2%) op voor de leeftijdscategorie: ouder dan 25 jaar.

PRICK (1949) voert ter verklaring van het bij meisjes minder voorkomen van masturbatie dan bij jongens aan, dat bij de twee sexen de puberteit verschillend verloopt. Bij de jongen ontwikkelt zich eerst de genitale sexualiteit, daarna de erotiek en ten slotte volgt integratie van deze beide. Bij het meisje is deze integratie van het begin af aan meer aanwezig en ligt het accent steeds op de erotische.

Opvallend is, dat van alle vragen deze vraag door het grootste aantal vrouwen niet beantwoord is, n.l. 183 (26,5%).

Vergelijkt men het percentage non-responsies op de drie vragen van mijn onderzoek, die onderwerpen betreffen, die delicaat zijn en in de zondesfeer liggen, dan blijkt, dat niet geantwoord heeft op de vraag naar

masturbatie 8,6% van de mannen en 25,6% van de vrouwen

premaritale coitus 2,3% van de mannen en 4,5% van de vrouwen

coitus interruptus 5,5% van de mannen en 15,5% van de vrouwen.

Het lage percentage non-responsies bij de vraag naar premaritale coitus zou ik als volgt willen verklaren: daar de premaritale coitus bij deze geselecteerde groep niet frequent voorkomt, kunnen velen naar waarheid „neen” invullen. Verder acht ik het niet onaannemelijk, dat het positief beantwoorden van de vraag naar coitus interruptus door sommigen als minder vernederend wordt aangevoeld dan het positief beantwoorden van de vraag naar masturbatie.

Het lijkt mij dan ook niet te gewaagd te veronderstellen, dat er onder de vrouwen, die niet op de masturbatie-vraag antwoordden, er zeker een aantal zijn, die wel een positief antwoord hadden moeten geven, maar dit nalieten, ofwel omdat zij zich schaamden de „geheime zonde” bedreven te hebben, ofwel omdat zij zo zelden masturbeerden, dat zij de vraag niet positief, maar eerlijkheidshalve toch ook niet negatief wilden beantwoorden. Ook bestaat zeker de mogelijkheid, dat een aantal van de door mij geënquêteerde vrouwen niet wist wat onder zelfbevrediging door vrouwen verstaan moest worden.

PREMARITALE COITUS

Zoals te zien is in tabel 26, deelt ongeveer 15% van de mannelijke en van de vrouwelijke respondenten mee voor het huwelijk geslachtelijke omgang gehad te hebben met hun huidige huwelijkspartner, terwijl 2,9% der mannen zegt bovendien nog met andere vrouwen en 5,0% uitsluitend met andere vrouwen dan de tegenwoordige echtgenote geslachtsgemeenschap

TABEL 26. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR PREMARITALE COITUS EN COITUS-PARTNER

	abs.		in %	
	m	v	m	v
geen	379	550	79,3	83,5
met huidige echtg.	61	91	12,8	13,8
met anderen	24	10	5,0	1,5
met huidige echtg. en anderen	14	8	2,9	1,2
totaal respondenten	478	659	100,0	100,0
non-responsies	11	31	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

gehad te hebben. De laatste percentages zijn bij de vrouwen lager: 1,2% melden premaritale coitus met hun huidige echtgenoot en met andere mannen, 1,5% uitsluitend met andere mannen.

Van de 324 echtparen zijn er 302 echtparen, van wie zowel de man als de vrouw deze vraag beantwoordden. In 92,1% zijn de antwoorden gelijk-luidend: 83,5% cohabiteerde niet voor het huwelijk met de huidige huwelijkspartner, 8,6% wel. In de overige gevallen is in 4,8% het antwoord van de man positief, dat van de vrouw negatief; in 3,3% het antwoord van de vrouw positief, dat van de man negatief.

Het lijkt mij niet onaannemelijk, dat ter verklaring van verschillen in de antwoorden van twee huwelijkspartners o.m. mag worden aangevoerd, dat het niet steeds aan beide partners duidelijk geweest zal zijn of er werkelijk een coitus heeft plaats gehad dan wel dat er slechts een poging daartoe is gedaan. Dit zou vooral gelden, indien dit gebeuren vóór het huwelijk zich slechts één of enkele malen heeft afgespeeld.

TABEL 27. VERGELIJKING VAN MIJN GEGEVENS OMTRENT PREMARITALE COITUS MET DE GEGEVENS VAN VON FRIEDEBURG, CHESSEY, LE MOAL EN KINSEY

	m		v	
	prem. coitus		prem. coitus	
	totaal	m. huid. echt.	totaal	m. huid. echt.
mijn gegevens	20.7%	15.7%	16.5%	15%
Von Friedeburg	89%	13%	70%	33%
Chesser	—	—	—	25%
Le Moal	60%	—	20%	—
Kinsey (pract. r.-k.)	38%	—	24%	—

Uit tabel 27, waarin de frequentie van premaritale coitus uit de verschillende onderzoeken zijn samengevat, blijkt, dat de percentages premaritale coitus in mijn materiaal laag zijn in vergelijking met de gegevens van VON FRIEDEBURG (1953), CHESSEY (1956), LE MOAL (1958) en KINSEY (1948, 1953).

Als voornaamste oorzaak van dit verschil moet m.i. aangevoerd worden de sterke mate van kerkgebondenheid, die de door mij onderzochte categorie kenmerkt, zoals in paragraaf 2 van hoofdstuk III is gebleken.

CHESSEY (1956) vermeldt, dat 38% van de getrouwde vrouwen in zijn materiaal voor het huwelijk omgang heeft gehad met haar huidige huwelijkspartner.

Bij het onderscheid, dat hij maakt naar de frequentie van kerkbezoek, komt hij tot de volgende conclusie: „A sharp association is seen between church attendance and premarital sexual intercourse... A possible explanation of the differences in the incidence of premarital sexual intercourse may be that regular church attendance implies membership of a church community and premarital intercourse, with its possible consequences may involve excommunication, in a social sense, from this community. Then, too, the church-going group may indeed include a high proportion of those who would refrain from premarital intercourse on religious principle.”

Hij geeft ter ondersteuning hiervan cijfers, waaruit blijkt, dat van de mannen en vrouwen, die beiden regelmatig naar de kerk gaan, het percentage vrouwen, dat mededeelt reeds voor het huwelijk omgang gehad te hebben met haar man, 25 is.

Van de mannen en vrouwen, die beiden zo nu en dan naar de kerk gaan, is dit percentage 36, van de vrouwen, die zo nu en dan naar de kerk gaan terwijl hun mannen nooit gaan, 51 en ten slotte van de echtelieden, die beiden nooit naar de kerk gaan, bedraagt dit percentage eveneens 51.

LE MOAL (1958) verkreeg op zijn vraag naar premaritale coitus van 60% (89) der mannelijke respondenten en 20% (37) der vrouwelijke respondenten een positief antwoord. Hij verdeelde voorts zijn mannelijke respondenten naar de methode van geboortebeperving, die zij thans toepasten. Van hen, die nu totale of periodieke onthouding practiseerden, had 24% voor hun huwelijk reeds gecohabiteerd, van hen, die een methode gebruikten die door de Kerk wordt verworpen, 62% en van hen, die geen geboortebeperking toepasten, 14%.

Voorts vroeg hij aan zijn respondenten, die geen „rapport sexuel avant le mariage” vermeld hadden, welk motief hieraan ten grondslag had gelegen. Van de mannen verkreeg hij als antwoorden: „souci moral” 71%; „timidité” 20%; „risque venerienne” 7%; „manque d'attrait” 2%; van de vrouwen: „souci moral” 79%; „timidité” 8%; „risque venerienne” 3%; „manque d'attrait” 10%.

Uit deze antwoorden is tot een overwegende invloed van de morele rem te besluiten.

KINSEY (1953) constateert, dat, behalve de heersende moraal in de tijd waarin de vrouw opgroeit, blijkbaar geen andere factor haar sexuele gedrag zo zeer beïnvloedt als haar godsdienstige levensbeschouwing. De onderlinge verschillen tussen protestantse, katholieke en joodse groepen, die eenzelfde graad van kerkse gebondenheid hadden, bleken minder groot te zijn dan de verschillen tussen de verschillende graden van kerkgebondenheid in een en dezelfde geloofsgroep.

TABEL 28. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DE DUUR VAN HUN VERKERING

duur van de verkering	abs.		in %	
	m	v	m	v
0 jaar	—	2	—	0,3
1 jaar	36	39	7,4	5,7
2 jaar	74	109	15,3	16,1
3 jaar	87	138	17,9	20,3
4 jaar	90	117	18,5	17,2
5 jaar	92	122	19,0	18,0
6 jaar	59	77	12,2	11,3
7 jaar	17	36	3,5	5,3
8 jaar	20	18	4,1	2,7
>9 jaar	10	21	2,1	3,1
totaal respondenten	485	679	100,0	100,0
non-responsies	4	11	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

gemiddelde duur van de verkering der mannelijke en der vrouwelijke respond.: 4,1 jaar.

Voor de mannen komt KINSEY (1948) tot eenzelfde conclusie: op ieder maatschappelijk niveau vindt men minder sexueel verkeer vóór het huwelijk naarmate de mannen godsdienstiger zijn, hetzij protestant of katholiek.

Verkeringsduur

De meest voorkomende duur van de verkering van mijn respondenten is 3 tot 5 jaar, zoals tabel 28 laat zien. Gemiddeld is de verkeringsduur, zowel volgens de opgave van de mannen als volgens die van de vrouwen, 4,1 jaar.

De gemiddelde leeftijd, waarop de verkering begonnen was, is 24 jaar bij de mannen en 22 jaar bij de vrouwen.

§ 2. MARITALE EROTIEK EN SEXUALITEIT

Om een indruk te krijgen over de betekenis van de coitus in de totale huwelijksbeleving zijn de antwoorden op de vragen naar de volgende feiten relevant: samenleving in de eerste huwelijksnacht, coitusfrequentie, orgasme, initiatief, voorspel, praten door vriendinnen e.d. over de geslachts-gemeenschap, houding van de vrouw tegenover de samenleving.

Coitus primae noctis

Uit tabel 29 is te lezen, dat ongeveer 61,8% van de mannelijke respondenten en 64,8% van de vrouwelijke respondenten antwoordt in de eerste huwelijksnacht gecohabiteerd te hebben.

Door 20 mannen (4,1%) en 57 vrouwen (8,3%) wordt de vraag naar het al of niet gecohabiteerd hebben in de eerste huwelijksnacht niet be-

TABEL 29. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET COHABITEREN IN DE EERSTE HUWELIJKSNACHT

coitus in de eerste huwelijksnacht	abs.		in %	
	m	v	m	v
ja	290	410	61,8	64,8
neen	179	223	38,2	35,2
totaal respondenten	469	633	100,0	100,0
non-responsies	20	57	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

antwoord. De meesten van dezen waren nog slechts kort getrouwd, zodat het niet waarschijnlijk is, dat hun geheugen hun in de steek heeft gelaten. Blijkbaar is deze vraag, waarop men slechts „ja” of „neen” zou verwachten, toch niet altijd zo eenvoudig te beantwoorden.

Van de echtparen, van wie de echtgenoten beiden hebben geantwoord, n.l. 297, geven slechts 87,2% een gelijkkluidend antwoord; 52,2% een positief, 35,0% een negatief. Van de overigen geeft in 6,4% der gevallen de man een positief antwoord en de vrouw een negatief; in eveneens 6,4% is het omgekeerde het geval. Daar ik mij afvroeg wat de reden kon zijn

van de tegengestelde antwoorden, heb ik de oorspronkelijke formulieren van deze respondenten nauwgezet nagelezen. In drie kwart van de gevallen kon ik vaststellen, dat de coitus in de eerste huwelijksnacht min of meer mislukt was om diverse redenen. De ene partner zal dit dan wel als een coitus hebben beschouwd, terwijl de andere van mening was dat er geen coitus had plaats gevonden.

Tabel 30 geeft weer bij hoeveel respondenten de eerste coitus – al of niet in de eerste huwelijksnacht – heeft voldaan: in iets meer dan de helft blijkt dit niet het geval te zijn. De vrouwen antwoorden iets vaker positief dan de mannen (49,7% tegenover 48,6%), een verschil, dat ook bij de echtparen tot uitdrukking komt (49,8% tegenover 47,4%).

TABEL 30. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET VOLDOEN VAN EERSTE COITUS EN NAAR DE REDEN VAN HET NIET-VOLDOEN

	abs.		in %	
	m	v	m	v
coitus voldeed	222	284	48,6	49,7
vreemd	16	11	3,5	1,9
pijn	21	50	4,6	8,8
psych. moeilikh.	30	26	6,6	4,6
coitus voldeed	2	—	0,4	—
biol. moeilikh. man	15	11	3,3	1,9
coitus niet	235	287	51,4	50,3
onkunde	40	20	8,8	3,5
geen bevrediging	18	49	3,9	8,6
moe	12	4	2,6	0,7
andere redenen	81	116	17,7	20,3
totaal respondenten	457	571	100,0	100,0
non-responsies	32	119	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Ook op de vraag of de eerste coitus – al dan niet in de eerste huwelijksnacht – voldaan heeft, geven in mijn onderzoek een aantal mannen en vrouwen geen antwoord en wel in enigszins grotere getale dan op de vorige vraag, n.l. 32 mannen (6,5%) en 119 vrouwen (17,2%).

Van de 257 echtparen, van wie de echtgenoten beiden de vraag hadden beantwoord, gaven slechts 65% een gelijkkluidend antwoord: 33,9% in negatieve zin, 31,1% in positieve zin. Van de overige 35% gaf in 16,3% de man, in 18,7% de vrouw een positief antwoord, in tegenstelling met de partner. De discrepantie in deze antwoorden is niet verwonderlijk, omdat het aannemelijk is, dat de twee partners eenzelfde coitus niet steeds op dezelfde wijze waarden.

Voor het min of meer mislukken van de eerste coitus worden verschillende redenen aangegeven. Bij de mannen blijkt de onkunde de grootste hindernis (8,8%), bij de vrouwen naast pijn (8,8%), geen bevrediging (8,6%). Hierna komen in rangorde bij beiden psychische moeilijkheden: angst, zenuwen, preutsheid.

Wat betreft het verloop van de eerste coitus, schrijft LEIST (1953): „Beide partners zijn te opgewonden en daarom te onhandig, zodat technisch het een en ander

nog niet volmaakt verloopt, of de eerste samenleving was voor de vrouw te pijnlijk... Er zijn huwelijken, waarin het maanden kan duren voordat er een harmonie tot stand komt".

Uit het geheel van de antwoorden krijgt men de indruk, dat een adequate voorlichting vlak voor het huwelijk een goede invloed gehad zou kunnen hebben.

Indien men het advies van diverse huwelijkshandboeken in aanmerking neemt, zou men verwachten, dat de eerste coitus in het algemeen meer bevredigend zou verlopen, indien men hiertoe later dan in de eerste huwelijksnacht zou overgaan. Bij vergelijking van de antwoorden op de vragen „Had u de eerste huwelijksnacht samenleving?" en „Voldeed de eerste samenleving?" bleek dit echter voor mijn onderzoek niet het geval te zijn. (Hierbij heb ik degenen, die vóór het huwelijk al gecohabiteerd hadden, buiten beschouwing gelaten.) Er blijkt zelfs een duidelijke tendenz te bestaan, dat de eerste coitus vaker voldoening gaf, indien deze in de eerste huwelijksnacht dan wanneer deze later plaats vond. Wanneer n.l. in de eerste huwelijksnacht wel een coitus had plaatsgehad, voldeed deze volgens de mannen in 53,0%, volgens de vrouwen in 46,4%. Wanneer de eerste coitus later plaats vond, voldeed deze volgens de mannen in 34,0%, volgens de vrouwen in 43,4%. Vooral bij de mannen is het verschil groot.

Op grond van deze bevindingen meen ik overigens niet, dat het gerechtvaardigd is aan nupturiënten het advies te geven om in elk geval te trachten in de eerste huwelijksnacht te cohabiteren. Vaak immers zullen de redenen, waarom de coitus wordt uitgesteld, en de redenen, waarom de eerste coitus niet aan de verwachtingen voldoet, voortkomen uit een gemeenschappelijke oorzaak.

COITUSFREQUENTIE

Coitusfrequentie tijdens de eerste twee huwelijksjaren

Bij de berekening van de coitusfrequentie heb ik slechts van de antwoorden van 415 (84,9%) van de 489 mannen en 445 (64,5%) van de 690 vrouwen gebruik kunnen maken. Naast vele non-responsies (43 mannen en 165 vrouwen) waren er ook vele antwoorden, waarin niet het aantal malen werd opgegeven, maar waarbij volstaan werd met een opmerking als „genoeg", „periodiek", „onbeperkt", „geregeld".

In tabel 31 is te zien, dat de hoogste percentages worden bereikt in de frequentie: 6 t/m 10 maal per maand; in 46,5% volgens de mannelijke respondenten, in 40,1% volgens de vrouwelijke respondenten.

De gemiddelde coitusfrequentie in de eerste twee huwelijksjaren is volgens mededeling van de mannen 9,2 per maand, volgens die van de vrouwen 10,1.

Ten aanzien van deze vraag zijn er bij de echtparen in mijn materiaal ongeveer dezelfde percentages non-responsies en niet-exacte antwoorden als in het totale materiaal. Bij de mannen 14,2% en bij de vrouwen 28,7%; in 6,5% wordt door beide huwelijkspartners geen of geen exact antwoord gegeven.

Voor 66,5% der echtparen wordt door beide partners gelijk geantwoord. In 15,5% geeft de man een hogere coitusfrequentie op dan de partner in 18,0% de vrouw. De gemiddelde coitusfrequentie in de eerste twee huwelijksjaren van de echtparen is volgens opgaven van de mannen 9,4, volgens die van de vrouwen 9,7. Hierbij komt dus – zij het minder sterk – hetzelfde verschil in de schatting van de gemiddelde coitusfrequentie

tot uiting als in het totale materiaal: de vrouwen schatten deze hoger dan de mannen.

Ook BLIJHAM (1960), die slechts over een klein materiaal beschikt, maakt van eenzelfde verschil melding.

KINSEY (1948 en 1953) gaat op dit verschil uitvoerig in. Hij brengt het feit, dat de vrouw een hogere coitusfrequentie opgeeft dan de man in verband met de ervaring, dat vrouwen vaak klagen, dat hun mannen meer geslachtelijk verkeer wensen dan zijzelf, terwijl de klacht van de mannen is, dat hun vrouwen te weinig behoefte hebben aan cohabiteren. Dientengevolge overschatten de vrouwen het aantal malen, dat er geslachtsverkeer tot stand komt en onderschatten de mannen dit aantal.

TABEL 31. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DE COITUSFREQUENTIE PER MAAND IN DE EERSTE TWEE HUWELIJSJAREN

coitusfrequentie per mnd. in eerste twee huw.jaren	abs.		in %	
	m	v	m	v
0	1	2	0,2	0,4
1	4	4	1,0	0,9
2	10	11	2,4	2,5
3	17	22	4,1	4,9
4	46	58	11,1	13,0
5	28	19	6,7	4,3
6	40	20	9,6	4,5
7	12	7	2,9	1,6
8	46	43	11,1	9,7
9	30	40	7,2	9,0
10	65	68	15,7	15,3
11-15	80	92	19,3	20,7
16-20	29	39	7,0	8,5
21-25	4	6	1,0	1,3
26-30	3	15	0,7	3,4
totaal respondenten	415	445	100,0	100,0
non-responsies	43	165	—	—
niet quantificeerb. antw.	31	80	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

gemiddelde coitusfrequentie per maand in de eerste twee huwelijksjaren volgens de mannelijke respondenten 9,2; volgens de vrouwelijke respondenten 10,1.

CHESSER (1956) vermeldt geen gegevens over coitusfrequentie. Wel toont hij een negatieve correlatie aan tussen de frequentie van orgasme van zijn vrouwelijke respondenten en haar mening dat haar man vaker coitus verlangt dan zijzelf. Uit zijn gegevens heb ik afgeleid, dat van zijn 985 vrouwelijke respondenten 66,7% vindt, dat haar man vaker coitus verlangt dan zijzelf; 20,9% is deze mening niet toegedaan, terwijl 11,4% geen mening geeft.

Zou men in mijn materiaal alleen kijken naar de door alle mannen en vrouwen opgegeven gemiddelde coitusfrequentie in de eerste twee huwelijksjaren – 9,2 tegenover 10,1 – dan zou men de uitspraak van KINSEY

kunnen aanvaarden. Ertegen pleit echter mijn bevinding, dat blijkens de vergelijking van de opgaven der twee partners van de echtparen een bijna even groot percentage mannen als vrouwen een hogere coitusfrequentie dan de partner opgeeft, n.l. 15,5% der mannen en 18,0% der vrouwen geven een hogere coitusfrequentie op dan de partner. Indien de vrouw een grotere coitusfrequentie meldde was echter deze meer-opgave groter dan indien de man de coitusfrequentie hoger schatte. Dit laatste pleit weer voor de hierboven weergegeven, overigens aannemelijk lijkende, gedachtengang van KINSEY, evenals het feit, dat zoals uit het vervolg zal blijken, de vrouwen ook voor de tijd na de eerste twee huwelijksjaren een hogere gemiddelde coitusfrequentie dan de mannen vermelden.

Coitusfrequentie na de eerste twee huwelijksjaren

Op de vraag naar de coitusfrequentie na de eerste twee huwelijksjaren zijn vanzelfsprekend minder antwoorden gekomen dan op de vraag naar die frequentie daarvoor; een aantal respondenten was immers nog geen twee jaar gehuwd.

Vergelijkt men in de tabellen 31 en 32 de antwoorden op de twee vragen naar de coitusfrequentie dan ziet men een duidelijke verschuiving in de richting van een lagere coitusfrequentie. Na twee jaar huwelijk blijkt bij

TABEL 32. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DE COITUSFREQUENTIE PER
MAAND NA DE EERSTE TWEE HUWELIJKSJAREN

coitusfrequentie per mnd. na eerste twee huw.jaren	abs.		in %	
	m	v	m	v
0	3	2	1,0	0,7
1	15	14	5,1	5,-
2	32	34	10,8	12,1
3	19	20	6,4	7,1
4	51	50	17,2	17,9
5	27	16	9,1	5,7
6	36	22	12,1	7,9
7	9	11	3,0	3,9
8	28	16	9,4	5,7
9	15	14	5,1	5,0
10	32	33	10,8	11,8
11-15	26	40	8,7	14,3
16-20	3	6	1,0	2,2
21-25	—	2	—	0,8
26-30	1	—	0,3	—
totaal respondenten	297	280	100,0	100,0
non-responsies	156	344	—	—
niet quantificeerb. antw.	36	66	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

gemiddelde coitusfrequentie per maand na de eerste twee huwelijksjaren volgens de mannelijke respondenten 6,2; volgens de vrouwelijke respondenten 6,8.

mijn respondenten de gemiddelde coitusfrequentie per maand volgens opgave der mannen 6,2 te zijn, volgens die der vrouwen 6,8. De vrouwen geven dus ook hier een iets hogere frequentie aan.

Vervolgens heb ik nagegaan, in hoeverre de individuele respondenten na twee jaar getrouwd te zijn hun coitusfrequentie beperken. Hierbij blijkt, dat 65,8% van de mannen aangeeft na twee jaar minder vaak te cohabiteren; 32,1% zegt dat hun coitusfrequentie gelijk blijft, terwijl 2,2% van de mannen aangeeft, dat zij vaker cohabiteren. Volgens opgave van de vrouwen zijn de overeenkomstige percentages respectievelijk: 63,2% lager, 32,0% gelijk en 4,8% hoger.

Bij de 105 echtparen, waarvan beide partners de betreffende vraag beantwoordden, is eveneens de daling van de coitusfrequentie na de eerste twee huwelijksjaren te constateren. Deze wordt dan gemiddeld per maand 6,3 volgens de mannen en 6,6 volgens hun vrouwen. Een gelijkkluidend antwoord van beide partners wordt gegeven door 80,0% der echtparen; in 7,6% geeft de man een hogere frequentie op dan zijn vrouw, in 12,4% is het omgekeerde het geval.

Het percentage gelijkkluidende antwoorden van beide partners is 13,5% hoger dan voor de coitusfrequentie in de eerste twee huwelijksjaren. Dit is wellicht een gevolg van het feit, dat de coitusfrequentie meer gestabiliseerd is en dat hetgeen waarnaar gevraagd werd minder ver in het verleden terugligt.

Voorts heb ik nagegaan, of de coitusfrequentie na twee jaar huwelijk lager is bij de oudere dan bij de jongere mannen. Dit om een aanwijzing te vinden, die de mening dat met het stijgen van de leeftijd de coitusfrequentie zou dalen, al dan niet zou kunnen bevestigen. De categorie 28 t/m 40-jarige mannen bleek voldoende vertegenwoordigers te hebben, die meer dan twee jaar gehuwd waren en antwoord gegeven hadden op de vraag naar de coitusfrequentie na twee jaar huwelijk. Het betreft 240 mannen, gelijkelijk verdeeld met ongeveer 20 per leeftijdjaar over deze leeftijdsperiode. De gemiddelde coitusfrequentie van deze langer dan twee jaar gehuwden bleek voor alle leeftijdsjaren rond 6 maal per maand te liggen. Een uitzondering vormden alleen de categorieën van 30 en 31 jaar oud, die 7,3 respectievelijk 4,6 maal aangaven, maar dit moet waarschijnlijk aan het toeval worden toegeschreven.

Indien men de 28- t/m 34-jarige mannen tegenover de 35- t/m 40-jarige mannen stelt, blijkt er slechts een te verwaarlozen verschil in de gemiddelde coitusfrequentie per maand na twee huwelijksjaren: 6,3 bij de jongeren tegenover 6,1 bij de ouderen.

KINSEY (1948 en 1953) vindt een duidelijk verband tussen coitusfrequentie en leeftijd. De gemiddelde coitusfrequentie bij zijn 30-jarige gehuwde mannen is 12,6 per maand; 9,5 voor zijn 30-jarige gehuwde vrouwen. Na deze leeftijd neemt blijkens zijn onderzoek de coitusfrequentie geleidelijk af tot ongeveer 7,8 per maand voor 50-jarige gehuwde mannen en 4,3 per maand voor 50-jarige gehuwde vrouwen. Voorts vermeldt hij, dat vrijwel in alle leeftijdscategorieën kerkse mensen een lagere gemiddelde coitusfrequentie te zien geven dan minder kerkse mensen.

BLIJHAM (1960) vindt een gemiddelde coitusfrequentie van ongeveer 2 maal per week; hij heeft geen verdeling naar huwelijksduur of leeftijd gemaakt.

Deze coitusfrequentie van 2 maal per week vertegenwoordigt volgens KINSEY (1953) de gangbare mening in de publicaties, die vóór zijn eigen studie verschenen zijn. Hij haalt de volgende werken aan, die ieder voor zich betrekking hebben op een zeer uiteenlopend aantal onderzochte gevallen. Woodside vindt in zijn studie uit 1950, betrekking hebbend op 44 gevallen, een gemiddelde coitusfrequentie van 2 per week. Kopp in een studie uit 1933, betrekking hebbend op 8761 vrouwen,

vindt hetzelfde. Ook Slater en Woodside komen in hun onderzoek van 200 engelse echtparen, dat in 1951 gepubliceerd werd, tot dezelfde frequentie. Terman, die een indeling maakt naar leeftijd, vond in 1938 een coitusfrequentie van 7,2 per maand voor mannen beneden de 25 jaar, van 4,1 voor mannen van 35 t/m 44 jaar en 1,2 voor mannen boven 55 jaar.

Masturbatie

Uit tabel 24 kan men opmaken, dat 14,3% van de gehuwde mannen mededeelt ten tijde van het onderzoek te masturberen. Van deze 14,3% der mannen, d.i. 61 mannen, pasten er 11 geen geboortebeperving toe, 21 periodieke onthouding, 15 coitus interruptus en 14 periodieke onthouding plus coitus interruptus. KINSEY (1948) vindt voor masturbatie door mannen te eniger tijd gedurende het huwelijk percentages van 17 tot 69, terwijl hij weer onderscheid maakt tussen de diverse maatschappelijke niveaus – bij lagere standen zou masturbatie tijdens het huwelijk helemaal niet of zelden voorkomen – en ook de mate van gebondenheid aan een religie. Hij geeft echter voor praktiserende katholieken geen afzonderlijke cijfers.

Van de gehuwde vrouwen in mijn materiaal zegt 5,7% ten tijde van het onderzoek te masturberen. KINSEY (1953) geeft percentages voor masturbatie van vrouwen te eniger tijd tijdens haar huwelijk, die variëren naar godsdienst en maatschappelijk niveau van 20 tot 40.

Orgasme van de echtgenote

Ik heb de indruk, dat de betekenis van het ondervinden van orgasme door de vrouw bij de coitus tegenwoordig wel wat overtrokken wordt, en ook, dat er verkeerde voorstellingen zijn omtrent de ervaring van het vrouwelijk orgasme. SCHELSKY (1955) spreekt in dit verband over „Orgasmuszwang”.

WESTERMAN HOLSTEIN (1959) wijst op de misvatting, dat iedere vrouw bij iedere coitus een orgastische bevrediging zou moeten ondervinden, althans als men onder orgasme verstaat het voor de man typische climax-orgasme. Hij onderscheidt het orgasme in soorten en noemt o.a. voor de vrouw een orgasme dat langduriger en meer diffuus is. Simone de Beauvoir beschrijft dit in „Le deuxième sexe” aldus: „Pour la femme le coït n'est jamais tout à fait fini, il ne compte aucun fin. Le plaisir mâle monte en flèche, et meurt abruptement dans l'orgasme... La jouissance féminine est irradiée dans le corps tout entier, elle n'est pas toujours centrée sur le système génital, même alors les contractions vaginales plutôt qu'un véritable orgasme constituent un système d'ondulations... Du fait qu'aucun terme fixe ne lui est assigné, le plaisir vise l'infini.”

Deze vorm van vrouwelijk orgasme zonder climax moet volgens WESTERMAN HOLSTEIN even goed orgasme genoemd worden als die met climax. Dat de gegevens over de frequentie waarin vrouwen bij de coitus orgasme ervaren, zo sterk uiteenlopen – van 15 tot 90% – wijt hij aan het verschil in betekenis, dat men aan de inhoud van het vrouwelijk orgasme geeft.

Het was dan ook te verwachten, dat de respondenten bij het beantwoorden van de vraag betreffende het orgasme van de vrouw moeilijkheden zouden ondervinden met het begrip orgasme. Daarom legde ik in de les, voorafgaande aan de enquête (zie bijlage II) zo goed mogelijk uit, wat onder orgasme verstaan dient te worden en dat de vrouw op diverse manieren een orgasme kan beleven. Toch verkreeg ik op deze vraag vrij

veel non-responsies in vergelijking met de vraag over de houding van de vrouw tegenover de samenleving; van de mannen 66 (13,5% tegenover 4,5%) en bij de vrouwen 133 (19,3% tegenover 12,5%).

In tabel 33 is te zien, dat 49,3% van de vrouwen het orgasme als langzaam diffuus zegt te beleven, terwijl 23,9% een z.g. climax-orgasme

TABEL 33. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET OPTREDEN VAN ORGASME BIJ DE ECHTGENOTE EN DE SOORT VAN HET ORGASME

orgasme	abs.		in %	
	m	v	m	v
neen	50	78	11,8	14,0
ja	281	35	66,4	6,3
ja, geregeld, kort		83		14,9
ja, geregeld, langzaam		215		38,6
ja, geregeld, anders		9		1,6
ja soms	92	16	21,8	2,9
ja soms, kort		50		9,0
ja soms, langzaam		60		10,7
ja soms, anders		11		2,0
totaal respondenten	423	557	100,0	100,0
non-responsies	66	133	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

zegt te ervaren; 3,6% zou haar orgasme nog anders ervaren, 9,2% laat zich niet uit over het „hoe” van haar orgasme en 14% zegt geen orgasme te kennen.

Wanneer men afziet van de onderscheiding op welke wijze de vrouw haar orgasme beleeft en alleen let op de mededeling of zij al dan niet orgasme ondervindt, zeggen, blijktens tabel 33, de vrouwen van zich-zelf in 61,4% der gevallen dat zij geregeld orgasme hebben, in 24,7% dat zij dit soms hebben en in 14,0% dat zij deze ervaring nooit hebben. De mannen beoordelen de belevingen van de vrouwen ten deze optimistischer. Naar hun mening zou 66,4% der vrouwen geregeld tot orgasme komen bij de coitus, 21,8% soms en 11,8% nooit.

Evenals bij alle respondenten waren bij de 324 echtparen, waarvan beide partners in het onderzoek betrokken waren, de percentages non-responsies hoog: bij de mannen 16%, bij de vrouwen 19,7%; 4,3% non-respondenten vormden echtparen.

De partners van de resterende 250 echtparen geven in 86,8% een gelijk-huidend antwoord (82,0% van de echtparen een positief, 4,8% een negatief); in 7,6% geeft de man een positief, zijn vrouw een negatief antwoord; in 5,6% geeft de man een negatief, zijn vrouw een positief antwoord.

Initiatief van de echtgenote tot de coitus

In tabel 34 is te zien, dat 14,3% van de mannen en 14,5% van de vrouwen het antwoord „nooit” geeft op de vraag, hoe vaak het initiatief tot de samenleving van de vrouw uitgaat.

Bij de 324 echtparen hebben 35 mannen en 59 vrouwen (waarvan 11 echtparen vormden) deze vraag niet beantwoord.

In 82,2% van de overige 241 echtparen geven beide echtgenoten een gelijkkluidend antwoord; 6,6% een negatief. In 8,7% beoordeelt de man zijn vrouw als ondernemender ten deze dan zij zichzelf vindt. In 9,1% meent de vrouw, dat zij wel soms of vaak het initiatief tot de coitus neemt, terwijl haar echtgenoot dit niet als zodanig ervaren heeft.

In 75,6% der gevallen zijn dus beide partners het er over eens, dat de vrouw soms, vaak of altijd het initiatief tot de coitus neemt.

TABEL 34. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET INITIATIEF-NEMEN TOT DE COITUS DOOR DE ECHTGENOTE

	abs.		in %	
	m	v	m	v
nooit	64	78	14,3	14,5
soms	296	374	66,1	69,4
vaak	68	60	15,2	11,1
altijd	6	16	1,3	3,0
andere antwoorden	14	11	3,1	2,0
totaal respondenten	448	539	100,0	100,0
non-responsies	41	151	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Er zijn op deze vraag vrij veel non-responsies: 41 (8,4%) mannen en 151 (21,9%) vrouwen. Het is mogelijk, dat het woord „initiatief” te onbegrijpelijk is geweest voor een gedeelte der geënqueteerden. Over deze kwestie had ik in mijn aan de enquête voorafgaande les niet gesproken. Een ander woord voor „initiatief”, dat duidelijker geweest zou zijn, heb ik niet kunnen vinden. Daarnaast kan ter verklaring van het grote aantal non-responsies aangevoerd worden, dat het meermalen moeilijk zal zijn om te beoordelen, wat wel en wat niet als initiatief-nemen tot de coitus gewaardeerd moet worden.

Ook LE MOAL (1958) heeft in zijn onderzoek de vraag gesteld of de echtgenote wel eens het initiatief tot de coitus neemt.

De vrouwen antwoordden in 56% (84) positief, de mannen in 63% (94).

Bij zijn 59 echtparen gaf 70% een gelijkkluidend antwoord: 40% positief en 30% negatief. In 30% spreken man en vrouw elkaar tegen: in 20% zegt de man „ja” en de vrouw „neen”, in 10% is het omgekeerde het geval.

LE MOAL merkt hieromtrent op: „On s'étonne de ce désaccord mais reste à savoir ce que les uns et les autres entendent par „initiative”. Ce qui n'est peut-être qu'un élan tendresse chez la femme peut être interprété comme „initiative” par le mari et réciproquement là où la femme met un élan charnel l'homme peut ne voir que débordement affectif”.

LE MOAL stelt vervolgens aan allen de vraag waarom de vrouwen, die nooit het initiatief tot de coitus nemen, dit niet doen. Als redenen werd door de vrouwen opgegeven „indifférence” in 40%, „crainte de la maternité” in 30%, „timidité” in 15% en „dégout” in 13%. Door de mannen werden deze redenen bij de vrouwen aanwezig geacht in resp. 54%, 18%, 24% en 2%.

Ten slotte heb ik in mijn onderzoek nagegaan hoe de antwoorden, dat de echtgenote nooit het initiatief tot de coitus neemt te rijmen zijn met de antwoorden op enige vragen, die aanverwante kwesties betreffen.

Bij de echtparen, waarvan beide partners als antwoord gaven, dat de vrouw nooit het initiatief tot de coitus neemt, blijkt dat 46,6% van deze vrouwen altijd tegenzin ten aanzien van de huwelijksgemeenschap ondervindt (in het totale materiaal 9,9%), 37,5% van dezen nooit orgasme heeft (in het totale materiaal 14%), 25% van dezen de meeste libido tijdens de menstruatie heeft (in het totale materiaal 8%), bij 25% nooit voorspel vóór de coitus plaats vindt (in het totale materiaal bij 5,2%) en in 80% soms of geregeld coitus interruptus wordt gepractiseerd (in het totale materiaal in ongeveer 50%).

Uit vergelijking van het initiatief-nemen tot de coitus door de echtgenote en de coitusfrequentie, respectievelijk de duur van het huwelijk, kwamen geen bijzonderheden naar voren, met name waren de vrouwen, die nooit zelf het initiatief tot de coitus namen niet relatief vaak zeer lang of zeer kort gehuwd.

Dat de vrouw nooit het initiatief neemt tot de coitus, indien zij zelf nooit tot orgasme komt of onverschillig staat tegenover de huwelijksgemeenschap, is wel voor de hand liggend. Ook lijkt het niet verwonderlijk, dat de echtgenote niet het initiatief tot de huwelijksgemeenschap neemt, indien deze laatste deraileert in een coitus interruptus. Overigens behoeft het geen betoog, dat de feiten, waarover hierboven enkele cijfers zijn gegeven, op verschillende wijzen interdependent kunnen zijn.

Afzonderlijk heb ik nog nagegaan, in hoeverre angst voor zwangerschap wellicht een belangrijke reden kon zijn, waarom de echtgenote nooit het initiatief tot de coitus neemt. Hierbij bleek, dat slechts 17% van de echtparen, waarvan de vrouw nooit het bedoelde initiatief nam, het kinderaantal, dat zij voor zich gewenst achtten, bereikt hadden. Ofschoon de gebruikte maatstaf niet geheel adaequaat is om het bestaan van angst voor zwangerschap aan te geven, meen ik toch wel te mogen concluderen, dat deze angst in mijn materiaal waarschijnlijk geen belangrijke reden vormt, waarom vrouwen nooit het initiatief nemen tot de huwelijksgemeenschap, dit niet doen.

Voorspel tot de coitus

De vraag naar het feit of er z.g. voorspel tot de coitus plaats vindt werd door 18 mannen (3,7%) en 112 vrouwen (16,2%) niet beantwoord. Uit de antwoorden op deze vraag, welke antwoorden verwerkt zijn in tabel 35, blijkt dat in vrijwel alle huwelijken van de respondenten aandacht wordt besteed aan dit voorspel. Wel valt op, dat de vrouwen in 29,8% der gevallen de antwoorden „nooit” of „soms” geven, de mannen slechts in 18,5%. De mannen zijn dus blijkbaar geneigd eerder van voorspel te spreken dan de vrouwen. Dit blijkt ook uit cijfers van de echtparen, waarvan beide partners deze vraag beantwoordden. Hier antwoorden de vrouwen in 21,9%, de mannen in 15,4%, dat er „nooit” of „soms” voorspel plaats vindt.

Overigens heerst er op dit punt een grote gelijkkluidendheid in de antwoorden van deze echtparen. Van 13 mannen en 43 vrouwen (onder wie 5, die samen echtparen vormen) werd geen antwoord verkregen. Van de overige 273 echtparen geven beide partners in 84,0% (229) een gelijkkluidend antwoord (83% een positief en 1% een negatief);

bij 11,7% (32) is er in hun antwoorden een groot nuanceverschil, en wel in 7,3% (20) geeft de man als antwoord „altijd”, de vrouw „soms”, in 4,4% (12) de man „soms”, de vrouw „altijd”;

4,3% (12) der partners geven een tegengesteld antwoord, en wel in 3,6% (10) is dat van de man positief, dat van de vrouw negatief, terwijl in 0,7% (2) dat van de man negatief is, dat van de vrouw positief.

TABEL 35. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET PLAATS HEBBEN VAN VOORSPEL VOOR DE COITUS

	abs.		in %	
	m	v	m	v
nooit	7	30	1,5	5,2
soms	80	142	17,0	24,6
vaak	133	123	28,2	21,3
altijd	248	274	52,7	47,3
andere antwoorden	3	9	0,6	1,6
totaal respondenten	471	578	100,0	100,0
non-responsies	18	112	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Door vriendinnen e.a. praten over de coitus

De vraag, of door haar zusters, buurvrouwen of vriendinnen weleens met haar over de geslachtsgemeenschap gepraat wordt, werd door 174 van de 690, door ongeveer een kwart van de vrouwen dus, niet beantwoord. Bovendien geven 124 vrouwen moeilijk te rubriceren antwoorden.

Met de vrouwen, die deze vraag niet beantwoorden, zullen naar mijn indruk haar zusters, buurvrouwen of vriendinnen gewoonlijk niet of nauwelijks over dit onderwerp praten. Deze indruk is mede gevestigd op het feit, dat een aantal vrouwelijke respondenten haar antwoord van een min of meer verontwaardigde opmerking vergezeld deed gaan, zoals „dat is niet iets om over te praten” of „daar doe ik niet aan mee”.

TABEL 36. VROUWELIJKE RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET MET HAAR SPREKEN DOOR VRIENDINNEN E.A. OVER DE COITUS EN EVT. DE WIJZE WAAROP ZIJ HIEROVER SPREKEN

	abs.	in %
	v	v
neen	294	57,0
onbekend	10	2,0
ja, goed	35	6,8
ja, ongunstig	27	5,2
ja, neutraal	26	5,0
andere antwoorden	124	24,0
totaal respondenten	516	100,0
non-responsies	174	—
totaal geënqueteerden	690	—

Uit tabel 36 blijkt, dat met 60% van de respondenten niet door haar buurvrouwen enz. over de coitus gepraat wordt. Is dit wel het geval dan is dit in een tiende van de gevallen in uitgesproken ongunstige zin.

Waardering van de coitus in het huwelijk door de echtgenote

De wijze, waarop gevraagd kon worden naar de instelling van de vrouwen ten opzichte van het gebeuren van de geslachtelijke samenleving, stelde mij voor een moeilijke opgave. Waardeert zij deze als plezierig of meer als een noodzakelijk kwaad? Ik heb geen beter woord dan „plezier” kunnen vinden om een positieve instelling uit te drukken. Ik heb met dit woord niet hetzelfde als orgasme bedoeld, hoewel deze twee begrippen nauw verweven zijn. Het is immers mogelijk, dat een vrouw genoegens schept in de sexuele kant van het huwelijk, zonder dat zij orgasme bij de coitus ervaart, terwijl aan de andere kant vrouwen, die wel orgasme onder vinden, ook tegenzin kunnen aangeven. Ik meen ook, dat dit woord – mede op grond van mijn voorafgegane les – als zodanig door de geënqueteerden begrepen is.

Op te merken is nog, dat de antwoorden op de betreffende vraag: „soms plezier” en „soms tegenzin” opgevat zouden kunnen worden als ongeveer hetzelfde te betekenen. Het antwoord „soms plezier” bleek echter als regel een duidelijk positievere instelling van de respondenten te verraden dan het antwoord „soms tegenzin”.

Het overgrote deel van de vrouwen heeft, blijkens tabel 37, plezier in de geslachtsgemeenschap. Volgens mededeling van de mannen zouden in 63,2% der gevallen hun vrouwen altijd en in 10,5% der gevallen althans soms de geslachtsgemeenschap waarderen. Volgens opgave der vrouwen

TABEL 37. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DE WIJZE VAN WAARDERING VAN DE COITUS IN HET HUWELIJK DOOR DE ECHTGENOTE

	abs.		in %	
	m	v	m	v
plezier	295	357	63,2	59,1
soms plezier	49	91	10,5	15,1
altijd tegenzin of onverschilligheid	28	60	6,0	9,9
soms tegenzin wegens:				
angst zwangerschap	18	6	3,9	1,0
zelf geen bevrediging	13	12	2,8	2,0
te moe	28	31	6,0	5,1
pijn	4	4	0,8	0,7
overige redenen	32	43	6,8	7,1
totaal respondenten	467	604	100,0	100,0
non-responsies	22	86	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

zijn deze percentages respectievelijk 59,1 en 15,1. Een en ander komt erop neer, dat drie kwart van de vrouwen positief, althans niet negatief, staat ten opzichte van de huwelijksgemeenschap.

Dat 20,3% der vrouwen „soms tegenzin” – wegens diverse redenen – tegen de geslachtsgemeenschap ervaren, wordt aangegeven door de mannen, terwijl volgens eigen opgave 15,9% der vrouwen deze tegenzin soms ervaart. De redenen hiervan, die vermeld worden, zijn van verschillende aard.

Slechts 6,0% der vrouwen volgens de mannen en 9,9% volgens haarzelf staat afwijzend tegenover de geslachtsgemeenschap.

Van de 283 echtparen, waarvan beide partners de betreffende vraag

beantwoordden, gaven slechts 53,4% een geheel gelijkkluidend antwoord; en wel in 51,6% staat de echtgenote volgens opgave van beide partners waarderend, in 1,8% afwijzend tegenover de huwelijksgemeenschap. In 36,4% der gevallen is er een nuanceverschil in de antwoorden der twee partners, die overigens alle een positieve instelling der vrouwen tegenover de huwelijksgemeenschap inhouden.

Slechts in 10,2% zijn de antwoorden van de twee echtgenoten tegengesteld; in 7,1% zegt de vrouw „altijd tegenzin” tegen de huwelijksgemeenschap te ondervinden, in 3,2% zegt de man, dat zijn vrouw hier tegen altijd tegenzin vertoont, terwijl de huwelijkspartners het tegenovergestelde beweren.

LE MOAL (1958) heeft gevraagd wanneer de echtgenote plezier in het seksuele heeft gekregen. Van de 59 echtparen, die zijn vraag: „dans quel délai la femme a pu trouver le plaisir sexuel” beantwoordden, kwamen de antwoorden der huwelijkspartners overeen bij 54%; er was een gering verschil bij 18%; zij waren tegengesteld bij 28%.

Het percentage gelijkkluidende antwoorden is in het onderzoek van LE MOAL vrijwel hetzelfde als in mijn onderzoek, maar het percentage tegengestelde antwoorden is bij LE MOAL veel groter dan bij mij, n.l. 28% tegenover 10,2%.

Ik wil niet nalaten de uitkomsten van het hierboven genoemde onderzoek van LE MOAL naar de tijd die verliep, voordat de vrouw, „le plaisir sexuel” ondervond, te releveren, ofschoon ik in mijn onderzoek geen vergelijkbare vraag gesteld heb. Volgens zijn vrouwelijke respondenten had 37% vanaf het begin van het huwelijk plezier in het seksuele, 27% na enkele maanden, 24% na enige jaren, terwijl 20% deze periode niet preciseerde. Volgens zijn mannelijke respondenten verkregen de vrouwen in de genoemde perioden „le plaisir sexuel” in respectievelijk 41%, 34%, 18%, terwijl 6% geen nadere precisering gaf.

Hoewel LE MOAL (1958) niet rechtstreeks de vraag stelde, hoe de vrouw staat tegenover de huwelijksgemeenschap, is uit zijn gegevens wel het percentage gehuwde vrouwen, dat „indifférence” of „dégout” gevoelt voor de coitus, te berekenen. Hij vroeg n.l. naar de redenen, waarom de vrouw nooit het initiatief neemt tot de geslachtsgemeenschap. Van de 44% der vrouwen, die mededeelden nooit het initiatief te nemen tot de coitus, gaf 40% (17,6% van alle vrouwen) „indifférence” als reden op en 13% (5,7% van alle vrouwen) „dégout”.

Van de 37% negatieve antwoorden van de gehuwde mannen, die LE MOAL verkreeg op zijn vraag of hun vrouwen wel eens het initiatief tot de coitus namen, meenden dezen dat hun vrouwen dit niet deden wegens „indifférence” in 54% (20% van alle vrouwen) en wegens „dégout” in 2% (0,7% van alle vrouwen).

Uit een en ander is op te maken, dat volgens de bevindingen van LE MOAL 23,3% der vrouwen afkeer van de coitus heeft of er onverschillig tegenover staat, terwijl minstens 20,7% van zijn mannelijke respondenten deze afkeer of onverschilligheid bij hun echtgenote menen waar te nemen.

VON FRIEDEBURG (1953), die in zijn onderzoek een gelijksoortige vraag stelde – hij vroeg n.l. aan zijn vrouwelijke proefpersonen: „Würden Sie sagen, dass Sie in Ihrer Ehe in sexueller Hinsicht ein ausgeglichenes Leben führen?” – kreeg van dezen als antwoord in 74% „ja”, in 18% „nein” en in 8% „unentschieden”.

§ 3. ONDERLINGE VERHOUDING DER ECHTGENOTEN

Om een indruk te krijgen over de onderlinge relatie tussen de twee huwelijkspartners in wat men zou kunnen noemen de dagelijkse omgang zijn de antwoorden op de volgende vragen relevant. Bespreken zij met elkaar hun moeilijkheden? Helpt de man zijn vrouw in het huishouden en met

de kinderen? Is er onderlinge kameraadschap? Vinden zij dat de partner behept is met een irriterende gewoonte? In hoeverre brengt het huwelijk hun wat zij ervan verwacht hadden?

Onderlinge bespreking van de moeilijkheden in het werk van de man en die van de vrouw met de opvoeding van de kinderen

Uit tabel 38 is te zien, dat, volgens opgave van de mannen, in 84,0% (18,1% plus 65,9%) van de gezinnen over alle moeilijkheden wordt gesproken en dat men het eens is over de opvoeding van de kinderen. Volgens opgave van de vrouwen is dit het geval in 80,4% (17,8% plus 62,6%) van de gezinnen.

De vraag betreffende de onderlinge bespreking van moeilijkheden in

TABEL 38. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET BESPREKEN VAN MOEILIKHEIDEN MET ELKAAR EN HET MET ELKAAR EENS OF ONEENS ZIJN OVER DE OPVOEDING

	abs.		in %	
	m	v	m	v
werk niet, geen kinderen	6	2	1,3	0,3
werk ja, geen kinderen	82	108	18,1	17,8
werk ja, kinderen ja, opvoeding eens	297	380	65,9	62,6
werk niet, kinderen niet, opvoeding oneens	5	4	1,1	0,7
werk niet, kinderen niet, opvoeding eens	—	9	—	1,5
werk niet, kinderen ja, opvoeding oneens	1	6	0,2	1,0
werk niet, kinderen ja, opvoeding eens	40	45	8,9	7,4
werk ja, kinderen niet, opvoeding oneens	3	5	0,7	0,8
werk ja, kinderen niet, opvoeding eens	—	14	—	2,3
werk ja, kinderen ja, opvoeding oneens	17	34	3,8	5,6
totaal respondenten	451	607	100,0	100,0
non-responsies	38	83	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

het werk en van de opvoedingsmoeilijkheden werd door 38 (7,7%) mannen en 83 (12,0%) vrouwen niet beantwoord.

Van de 324 echtparen, waarvan beide partners in het onderzoek betrokken waren, vallen er voor het onderzoek op dit punt 60 af; 10 maal hebben beide echtgenoten deze vraag niet beantwoord, 32 maal geeft alleen de man en 18 maal alleen de vrouw een antwoord. Wanneer een van beide partners de vraag niet beantwoordt, geeft de andere in overgrote meerder-

heid (70%) aan dat zij alle moeilijkheden tezamen bespreken en het eens zijn over de opvoeding.

Van de overige 264 echtparen antwoorden in 207 gevallen (78,4%) beide partners gelijkluidend; 53,0% bevestigend, 25,4% ontkennend. In de verschillen der antwoorden van de twee huwelijkspartners bij de overige 21,6% der echtparen is geen enkele regelmaat te ontdekken, ook niet, dat de echtgenoot vaker zou mededelen dat er met zijn partner niet over zijn werk of dat de echtgenote vaker zou mededelen, dat er met haar partner niet over de opvoeding van de kinderen zou worden gesproken.

Kameraadschap

Zoals uit tabel 39 blijkt, is er slechts een zeer klein percentage der respondenten, dat van mening is, dat er in hun huwelijk onvoldoende kameraadschap bestaat: 1,6% van de mannen en 2,0% van de vrouwen, terwijl 1,8% mannen en 2,4% vrouwen antwoorden „het gaat wel”.

TABEL 39. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HUN MENING OVER DE ONDERLINGE KAMERAADSCHAP TUSSEN DE ECHTGENOTEN

	abs.		in %	
	m	v	m	v
geen	7	11	1,6	2,0
ja	427	523	96,6	95,6
gaat wel	8	13	1,8	2,4
totaal respondenten	442	547	100,0	100,0
non-responsies	47	143	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

Van de mannelijke respondenten beantwoordde 9,6%, van de vrouwelijke respondenten 20,7% deze vraag niet. M.i. mag echter worden aangenomen dat een aantal van deze non-responsies negatief geïnterpreteerd moet worden.

Van de 324 echtparen antwoordden 31 der mannen en 65 der vrouwen niet; van deze non-respondenten zijn er 13 met elkaar getrouwd.

Van de overige 241 echtparen geeft 94,0% een gelijkluidend en steeds bevestigend antwoord, 6,0% een verschillend antwoord.

Deze laatste betreffen de volgende percentages van het totaal aantal antwoorden: in 2,0% antwoordde de man „ja”, de vrouw „het gaat wel”; eveneens in 2,0% de man „ja” en de vrouw „neen”; in 0,8% de vrouw „ja” en de man „het gaat wel”; ten slotte in 1,2% de vrouw „ja” en de man „neen”.

Irriterende gewoonte van de huwelijkspartner

De bedoeling van de vraag naar een ergerlijke gewoonte of eigenschap van de huwelijkspartner, was informatie te verkrijgen over de onderlinge verhouding van de twee echtelieden. Hoe zwaar tillen zij aan gewoonten van hun partners, die hen hinderen? Wanneer zij mededelen zich aan een objectief onbetekenend-lijkende eigenschap of gewoonte van hun partner te ergeren, kan dit wijzen op een geprikkeld-

de stemming of op onverdraagzaamheid. Welke informatie ik verwachtte en gedeeltelijk ook verkreeg, is wellicht het beste aan te duiden met de volgende passage uit de Vastenbrief van 1963 van de Bisschop van Brugge Mgr. E. J. DE SMEDT, waar hij met instemming een leraar aanhaalt, die schrijft: „Ik heb fouten en gebreken, mijn vrouw ook, maar we worden die fouten en gebreken nauwelijks gewaar, omdat we van elkaar houden. Onwillekeurig zien we alleen de goede kanten van elkaar...”

Een groot aantal mannen en vrouwen gaf geen antwoord op deze vraag: 119 mannen (24,4%) en 252 vrouwen (36,5%). Mogelijk hebben zij een of meer gewoonten overwogen, maar deze toch te onbetekenend geacht om neer te schrijven.

Van degenen, die wel antwoordden, geeft 61,1% van de mannen en 56,8% van de vrouwen een ontkennend antwoord, zoals blijkt uit tabel 40.

TABEL 40. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET MEDEDELEN VAN EEN IRRITERENDE GEWOONTE BIJ HUN PARTNER EN EVT. DE AARD VAN DEZE GEWOONTE

	abs.		in %	
	m	v	m	v
neen	226	249	61,1	56,8
ja, slaapt te veel	1	16	0,3	3,7
ja, werkt te veel	16	2	4,3	0,5
ja, is te zwijgzaam	1	14	0,3	3,2
ja, is niet zorgzaam	—	—	—	—
ja, is te driftig	18	10	4,9	2,3
ja, is te uithuizig	—	7	—	1,6
ja, is te slordig	5	10	1,3	2,3
ja, is te secuur	9	1	2,4	0,2
ja, overige redenen	94	129	25,4	29,4
totaal respondenten	370	438	100,0	100,0
non-responsies	119	252	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

Van de 324 echtparen hebben in 34 gevallen beide echtgenoten de vraag niet beantwoord, voorts in 32 gevallen de vrouw niet en 44 maal de man niet.

Van de resterende 163 echtparen geven in 35,6% man en vrouw als antwoord, dat hun partner „geen ergerlijke gewoonte” heeft; in 20,2% melden beiden een ergerlijke gewoonte bij hun partner; in 19,6% meldt de man een ergerlijke gewoonte van zijn vrouw; in 24,6% zegt de vrouw dat haar man een ergerlijke gewoonte heeft.

In de 82 gevallen, dat de vrouw de vraag niet beantwoord heeft, vermeldt de man in 27 gevallen, dat zijn vrouw een ergerlijke gewoonte heeft. Van de 44 mannen, die deze vraag niet beantwoordden, acht de echtgenote haar man in 15 gevallen met een ergerlijke gewoonte behept.

Er is een hele scala van hinderlijke gewoonten genoemd. De mannen verwijten hun vrouwen het meest, dat ze te driftig zijn of dat ze teveel werken om het huis schoon te houden. De vrouwen vinden in vele gevallen, dat de man teveel slaapt of te zwijgzaam is. Verder variëren de klachten van de vrouwen over haar mannen

van het lezen van de krant onder het eten tot teveel drinken; die van de mannen over haar vrouwen van het te dikke saus maken tot te langdurig boos blijven en het niet uitpraten van moeilijkheden.

Hulp van de man in het huishouden en met de kinderen

Er zijn, blijkens tabel 41, maar weinig mannen (6,4%), die van zichzelf mededelen, dat zij hun echtgenote praktisch nooit in het huishouden helpen. Vaak wordt voor dit niet-helpen dan nog een verklaring gegeven, zoals werk in een eigen winkel of studie.

TABEL 41. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HUN MENING OVER HET VERLENEN VAN HULP IN HET HUISHOUDEN DOOR DE ECHTGENOOT

	abs.		in %	
	m	v	m	v
practisch nooit	30	82	6,4	12,6
soms/nu en dan	162	275	34,5	42,2
vaak	107	162	22,8	24,8
altijd/pract. dagelijks	167	115	35,5	17,6
andere antwoorden	4	18	0,8	2,8
totaal respondenten	470	652	100,0	100,0
non-responsies	19	38	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

De vrouwen geven in een groter percentage aan, n.l. in 12,6%, dat haar man haar praktisch nooit in het huishouden de helpende hand biedt. Bij beschouwing van tabel 41 valt het trouwens op, dat de vrouwen over het algemeen van mening zijn minder hulp van haar mannen te ontvangen dan deze zelf menen te geven. Het was daarom interessant na te gaan, hoe de meningen hieromtrent waren bij de echtparen uit het materiaal.

Van 296 echtparen hebben beide partners de betreffende vraag beantwoord. Wanneer men aanneemt, dat „nooit” en „soms” ongeveer overeenkomen en „vaak” en „altijd” eveneens, dan is er in 73,4% van de gevallen gelijkkluidendheid. Indien men echter de antwoorden naar de strikte inhoud zou onderscheiden, dan zou slechts bij de helft der echtparen gesproken kunnen worden van een gelijk antwoord. In 18,5% schatte de man en in 8,1% schatte de vrouw de hulp van de man hoger dan de partner.

Uit een en ander volgt toch wel, dat de huishoudelijke hulp, die de mannen hun vrouwen geven door hen-zelf vaker overgewaardeerd of door hun vrouwen ondergewaardeerd wordt dan dat het omgekeerde het geval is.

Vervulling van huwelijksverwachtingen

Zoals uit tabel 42 blijkt, is 85% van de respondenten van mening, dat het huwelijk aan hun verwachtingen beantwoordt.

Van de mannen beantwoordden 12,1% en van de vrouwen 20,0% deze vraag niet. De redenen, die gegeven worden, waarom het huwelijk de overige 15% tegenvalt, zijn velerlei: te weinig liefde, altijd werken, gebondenheid en sleur, geen kinderen, geen geestelijk contact, niet bevredigende geslachtsgemeenschap. De laatste reden

wordt het veelvuldigst genoemd: door 28 (6,5%) der mannen en door 21 (3,8%) der vrouwen. Van de 49 personen, die niet tevreden zijn over de geslachtsgemeenschap, ging ik na of zij meenden voldoende voorlichting gehad te hebben. Van dezen antwoordden er 38 „onvoldoende”, 11 „voldoende”. De verhouding tussen deze twee antwoorden wijkt niet af van die in het gehele materiaal.

TABEL 42. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET VOLDOEN VAN HUN HUWELIJK AAN HUN VERWACHTINGEN EN EVT. DE REDEN VAN HET NIET-VOLDOEN

	abs.		in %	
	m	v	m	v
ja	372	468	86,5	84,8
coitus	28	21	6,5	3,8
geen geest. contact	2	1	0,5	0,2
zorgen, ziekten	4	5	0,9	0,9
geen kinderen	2	6	0,5	1,1
neen door de kinderen	3	2	0,7	0,4
nooit klaar	—	4	—	0,7
eenzaamheid	2	3	0,5	0,5
te weinig liefde	—	5	—	0,9
overige redenen	17	37	3,9	6,7
totaal respondenten	430	552	100,0	100,0
non-responsies	59	138	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Doordat relatief veel respondenten de vraag niet beantwoord hadden, werd slechts bij 228 van de 324 echtparen, van beide partners een antwoord op deze vraag verkregen. Van deze echtparen gaf 82,0% een gelijk-luidend antwoord: 80,3% in positieve zin, 2,6% in negatieve zin. De overige 17,1% der echtparen, waarvan de antwoorden van de twee partners verschillend luidden, bestond uit 10,1% vrouwen en 7,0% mannen, die een negatief antwoord gaven in tegenstelling tot hun partner.

VON FRIEDEBURG (1953) heeft een soortgelijke vraag in een andere vorm gesteld. Hij vroeg bij zijn onderzoek, of de ondervraagden, indien zij nog eens voor de keus zouden worden gesteld, dezelfde partner zouden trouwen. Hierop antwoordde 75% der mannen en 78% der vrouwen bevestigend. Vervolgens vroeg hij zijn respondenten, of zij met hun huwelijk tevreden waren. 45% van de mannen en 45% van de vrouwen antwoordde „ja, sehr”; 44% van de mannen en 35% van de vrouwen „ja”. Zijn vraag of men op sexueel gebied een bevredigend huwelijk had, werd door 83% van de mannen en 74% van de vrouwen bevestigend beantwoord.

Opvallend is, in vergelijking met deze antwoorden, het antwoord op een andere vraag in hetzelfde onderzoek: „Glauben Sie, dasz die meisten Ehen heute in Deutschland glücklich, gleichgültig oder unglücklich verlaufen?”. Hierop antwoordde n.l. 15% der mannen en 10% der vrouwen „glücklich”, 37% der mannen en 40% der vrouwen „gleichgültig” en 20% der mannen en 29% der vrouwen „unglücklich”, terwijl 28% der mannen en 21% der vrouwen zeiden „kein Urteil”

te hebben; dit terwijl ongeveer 90% van dezelfde mannen en ongeveer 80% van dezelfde vrouwen tevreden is met hun eigen huwelijk.

CHESSER (1956) verzamelde in zijn onderzoek gegevens over ongeveer 3700 getrouwde vrouwen: 36% van dezen vindt haar huwelijk buitengewoon gelukkig, 35% gelukkig en 23% tamelijk gelukkig; 94% van deze vrouwen antwoordde dus een min of meer gelukkig huwelijk te hebben. Er is echter een zekere restrictie: van degenen, die zeggen tamelijk gelukkig te zijn, heeft 55% soms spijt van haar huidig huwelijk, terwijl 9% er vaak spijt van heeft.

Op de vraag van CHESSER of zijn respondenten, indien zij hiertoe de gelegenheid zouden krijgen, weer met dezelfde man zouden trouwen, antwoordde bevestigend: 98% van degenen, die hun huwelijk als buitengewoon gelukkig, 87% van degenen, die het als gelukkig, 37% van degenen, die het als tamelijk gelukkig en zelfs 6% van degenen, die het als ongelukkig bestempelden.

Samenvattend zou men kunnen concluderen, dat zowel volgens de bevindingen van VON FRIEDEBURG en die van CHESSER als volgens de mijne 80 à 90% van de getrouwde mensen hun huwelijk gelukkig noemen.

HOOFDSTUK V

GEGEVENS BETREFFENDE GEBOORTEBEPERKING

Voor de kwestie van de geboortebeperking zijn de antwoorden op de hiernavolgende vragen relevant. Wat betreft het kindertal: gewenst aantal kinderen, gewenst leeftijdsverschil, feitelijk aantal kinderen. Wat betreft de ter geboortebeperking toegepaste methoden: totale onthouding, de toepassing van periodieke onthouding (p.o.), de verantwoordelijkheid voor de toepassing van p.o., moeite met p.o., voor- en nadelen van p.o., cyclusduur, libido van de vrouw en fase van de cyclus, amenorrhoe post partum, lactatie, de toepassing van coitus interruptus (c.i.), mening over c.i., het gebruik van voorbehoedmiddelen, mening over het gebruik van voorbehoedmiddelen. Ten slotte wat betreft de huwelijksvoorlichting en -advisering: voorlichting vóór het huwelijk, uitleg van p.o., gewenste advisering bij huwelijksmoeilijkheden.

§ 1. KINDERTAL

Gewenst aantal kinderen

De meeste van de door mij geënquêteerde personen bleken een bepaald aantal kinderen in hun huwelijk gewenst te achten. Slechts 74 mannen (15,1%) en 167 vrouwen (24,2%) gaven op de betreffende vraag geen antwoord. Bovendien gaven 34 mannen en 47 vrouwen geen in een getal uitgedrukte wens te kennen.

TABEL 43. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET DOOR HEN GEWENST
AANTAL KINDEREN

gewenst aantal kinderen	abs.		in %	
	m	v	m	v
1	3	—	0,8	—
2	61	48	16,0	10,1
3	110	120	28,9	25,2
4	124	183	32,6	38,4
5	56	71	14,7	14,9
6	23	40	6,0	8,4
7	—	6	—	1,3
>8	4	8	1,0	1,7
totaal respondenten	381	476	100,0	100,0
non-responsies	74	167	—	—
andere antwoorden	34	47	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

Het door de vrouwen gewenste kindertal blijkt gemiddeld iets hoger te liggen dan het gemiddeld kindertal dat de mannen zich wensen: 3,95 respectievelijk 3,67.

In tabel 43 is te zien, dat zowel bij de mannen als bij de vrouwen de hoogste percentages voorkomen bij hen, die 4 kinderen zouden willen hebben, resp. 32,6 en 38,4. Van de mannen zou 21,7%, van de vrouwen 26,3% graag meer dan 4 kinderen willen hebben.

Van 188 echtparen zijn de antwoorden bruikbaar voor vergelijking;

TABEL 44. VERGELIJKING VAN HET DOOR MIJN RESPONDENTEN GEMIDDELD GEWENST AANTAL KINDEREN MET GEMIDDELDEN GEVONDEN DOOR ANDEREN

Gallup-instituut (plm. 1960)		
Oostenrijk		2.0
Frankrijk		2.77
W.-Duitsland		2.2
Italië		3.06 (1951)
Nederland		3.3
Noorwegen		3.1
Zwitserland		2.9
Groot-Brittannië		2.8
U.S.A.		3.6
Canada		4.2
Chandra-Sekhar en Mulkta-Sen:		
India: landelijke bevolking		3.4
volksklasse der stadsbevolking: mohammedanen		4.8
hindoes		3.4
hogere hindoe-klassen		3.2
Chesser:		
Engeland		2.6
Lewis-Faning:		
Engeland: echtparen gehuwd in 1940 of later		
social class I (non-manual workers)		2.20
social class II (skilled workers)		2.07
social class III (unskilled manual workers)		2.14
Diels (plm. 1950):		
Tilburg, Nijmegen, Eindhoven	(alleen r.-k.: 4.24)	3.97
Utrecht	(alleen r.-k.: 4.02)	3.30
Haarlem, Groningen, Arnhem, Enschede	(alleen r.-k.: 3.60)	2.95
mijn onderzoek:		3.8

67 mannen en 96 vrouwen, waarvan er 27 met elkaar getrouwd zijn, hadden deze vraag niet of niet duidelijk beantwoord.

In 83,5% der gevallen (157 echtparen) wensen beide partners hetzelfde aantal kinderen; in 3,2% der gevallen (6 echtparen) wenst de man meer kinderen dan zijn vrouw; in 13,3% der gevallen (25 echtparen) wenst de vrouw meer kinderen dan haar man.

In tabel 44 heb ik de gemiddelden samengebracht van de gewenste aantallen kinderen, zoals deze in verschillende landen gevonden zijn, o.a. aangehaald uit KISER (1962) en SAUVY (1958). Ofschoon wegens de grote verschillen in opzet, tijdstip en omvang aan een vergelijking van de uitkomsten van deze onderzoeken slechts een zeer betrekkelijke waarde mag worden toegekend, wil ik er toch op attenderen, dat het gemiddeld aantal kinderen, dat de in mijn onderzoek betrokkenen in hun huwelijken gewenst achten, zelden overtroffen wordt, noch in de Nederlandse onderzoeken van DIELS (1951 en 1953) noch in de buitenlandse onderzoeken.

Gewenst leeftijdsverschil

De antwoorden op de vraag naar het leeftijdsverschil, dat men zich tussen zijn kinderen wenst, geven niet alleen inzicht in de wensen betreffende de spreiding van de geboorten, maar uit deze antwoorden kan ook begrepen worden, waarom bepaalde echtgenoten op het moment van onderzoek trachten het intreden van zwangerschap te voorkomen.

De betreffende vraag is door 141 mannen (28,8%) en 290 vrouwen (42,0%) niet beantwoord, een relatief zeer groot aantal dus. De verklaring van dit zeer groot aantal non-responsies, en speciaal nog wel van de vrouwen, lijkt mij te zijn, dat blijkbaar toch veel jonggehuwde mensen van de door mij onderzochte categorie – o.a. wellicht degenen die nog geen of pas een kind hebben – geen vastliggende wensen hebben ten deze dan wel het moeilijk vinden deze te formuleren.

Uit tabel 45 is te lezen, dat 70% van de respondenten een leeftijdsverschil van twee jaar het meest wenselijke acht. Daarna volgt 17% der respondenten, die liever een verschil van drie jaar zien.

TABEL 45. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET DOOR HEN GEWENST LEEFTIJDVERSCHIL TUSSEN HUN KINDEREN

gewenst leeftijdsverschil in jaren	abs.		in %	
	m	v	m	v
1	25	12	7,2	3,0
2	244	285	70,1	71,2
3	60	71	17,2	17,8
4	13	25	3,7	6,3
5	1	3	0,3	0,8
6	4	2	1,2	0,5
7	—	—	—	—
8	—	1	—	0,2
9	1	1	0,3	0,2
totaal respondenten	348	400	100,0	100,0
non-responsies	141	290	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Vershillen – zij het geringe – tussen de wensen van de mannen en die van de vrouwen vindt men blijkens tabel 45 bij het gewenste leeftijdsverschil van 1 jaar en bij dat van 4 jaar. Terwijl van de vrouwen ongeveer 4% minder dan van de mannen een leeftijdsverschil van 1 jaar gewenst acht, achten zij in 2,5% meer dan de mannen een verschil van 4 jaar gewenst. Als aan het gevonden verschil al enige waarde mag worden toe-

gekend, is het wel begrijpelijk: de vrouwen zullen minder dan de mannen snel op elkaar volgende zwangerschappen wensen.

Bij de 170 echtparen, waarvan beide partners deze vraag beantwoordden, is hetzelfde waar te nemen; in 24,7% der gevallen (42 echtparen) wenst de vrouw een groter leeftijdsverschil tussen de kinderen dan haar man, in 14,1% (24 echtparen) is het omgekeerde het geval. In 61,2% der gevallen (104 echtparen) is de wens van beide huwelijkspartners gelijk-luidend.

Van de 324 echtparen waren er 154 voor deze vergelijking uitgevallen, omdat 87 mannen en 131 vrouwen, onder wie 54 echtparen, deze vraag niet beantwoord hadden.

Feitelijk aantal kinderen

Daar bijna 90% van de vrouwelijke respondenten jonger is dan 40 jaar en de duur van het huwelijk der respondenten in 83% korter is dan 10 jaar, mag men aannemen, dat de in dit onderzoek betrokken gezinnen vrijwel alle nog in hun groeifase verkeren. Een berekening van het gemiddeld aantal kinderen van deze gezinnen heeft dan ook alleen zin ter algemene oriëntering.

Het gemiddelde aantal kinderen bedraagt 2,0 volgens de mannelijke respondenten, volgens de vrouwelijke respondenten 2,2. Indien men de gezinnen zonder kinderen buiten beschouwing laat, is het gemiddeld kindertal volgens de opgaven der mannelijke respondenten 2,5, volgens die der vrouwelijke respondenten 2,6.

Deze eerstgenoemde gemiddelden (2,0 en 2,2) zijn overigens hoger dan het gemiddelde aantal kinderen (1,86) voor alle Nederlandse gezinnen gezamenlijk in 1960, volgens het C.B.S. De laatstgenoemde gemiddelden

TABEL 46. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HUN FEITELIJK AANTAL KINDEREN

feitelijk aantal kinderen	abs.		in %	
	m	v	m	v
0 kinderen	92	115	19,2	16,9
1 kind	114	142	23,8	21,0
2 kinderen	119	172	24,9	25,3
3 kinderen	66	118	13,8	17,4
4 kinderen	51	75	10,7	11,0
5 kinderen	18	28	3,8	4,1
6 kinderen	10	14	2,1	2,1
7 kinderen	2	7	0,4	1,0
8 kinderen	4	4	0,9	0,6
>9 kinderen	2	4	0,4	0,6
totaal respondenten	478	680	100,0	100,0
non-responsies	11	10	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

gemiddeld aantal kinderen van de mannelijke respondenten 2,0; van de vrouwelijke respondenten 2,2.

(2,5 en 2,6) komen overeen met het gemiddeld aantal kinderen (2,6) van het C.B.S. voor de Nederlandse gezinnen met kinderen. Bij deze vergelijkingen dient echter in aanmerking genomen te worden, dat de gezinnen uit mijn onderzoek vrijwel uitsluitend jonge gezinnen zijn, die nog kunnen groeien.

In tabel 46 is te zien, dat 19,2% van de in mijn onderzoek betrokken mannen en 16,9% van de in mijn onderzoek betrokken vrouwen op het moment van onderzoek nog kinderloos was. Uit tabel 46 is verder te lezen, dat 7,6% van de mannen en 8,4% van de vrouwen in mijn onderzoek 5 of meer kinderen heeft.

§ 2. METHODEN TER GEBOORTEBEPERKING

Een groot gedeelte – meer dan drie kwart – van de door mij geënquêteerden wenst slechts een in omvang begrensd en bepaald aantal kinderen. Velen van hen trachten op een of andere manier geboortebeperking toe te passen. In de tabellen 47, 48, 59 en 63 kan men zien, in welke percentages de respondenten gebruik maken van de diverse methoden ter beperking van hun kindertal. Soms worden meer methoden naast elkaar toegepast, zoals blijkt uit tabel 49. De methode van totale onthouding is in deze tabel niet opgenomen omdat naar de momentele toepassing van deze methode bij mijn enquête niet gevraagd was.

Uit het onderzoek, dat de Nederlandse Stichting voor Statistiek in 1963 in opdracht van de N.V.S.H. onder gehuwde vrouwen van 21 t/m 44 jaar in Nederland heeft gedaan, bleek dat van de 427 N.V.S.H.-leden 93% geboortebeperking toepaste: 53% hiervan gebruikte condoom, 32% pessarium, 14% p.o., 11% c.i., 6% pasta's, 4% de „pil”, 3% paste irrigaties toe, 1% schuimtabletten. Van deze vrouwen gebruikte een derde afwisselend meer dan een methode.

De 404 niet-N.V.S.H.-leden vermeldten in 47% geboortebeperking toe te passen: 22% p.o., 15% c.i., 12% condoom en 4% pessarium. Van deze 404 was 40% (161) katholiek. Van deze katholieke vrouwen paste 43% geboortebeperking toe: 29% p.o., 7% c.i., 7% condoom en 1% pessarium, 1% de „pil” en 1% irrigaties. (De som der percentages is hoger dan 47% resp. 43%, omdat een aantal ondervraagden meer dan een methode toepaste.)

In het Amerikaans onderzoek van 1955, gepubliceerd door FREEDMAN WHELPTON en CAMPBELL (1959), onder gehuwde vrouwen in de leeftijd van 18 t/m 39 jaar vond men de volgende verhoudingen: 83% van de fertiele echtparen (70% van alle echtparen) paste geboortebeperking toe: 26% condoom, 24% pessarium, 21% p.o., 7% irrigatie, 7% c.i. en 15% paste andere methoden toe of gebruikte verschillende methoden afwisselend en (of) gecombineerd. Voor de katholieken onder deze vrouwen waren de percentages: 70% van de fertiele echtparen (57% van alle echtparen) paste geboortebeperking toe: 15% condoom, 11% pessarium, 53% p.o., 4% irrigatie, 8% c.i., 9% andere methoden en afwisselend of gecombineerd verschillende methoden.

In het Engelse onderzoek van 1959, waarover ROWNTREE en PIERCE (1962) gepubliceerd hebben, werd door 518 echtparen, die in 1950-1960 waren getrouwd, in 70,1% geboortebeperking toegepast: 51% gebruikte condoom, 40,3% c.i., 16,0% p.o., 12,4% baarmoederkapje, 8,3% pessarium of een gelei, 1,7% irrigatie, 13,7% andere methoden. (Daar sommige methoden gecombineerd gebruikt werden, is het totaal hoger dan 100%.) Van de katholieken handelde gemiddeld 60% in hun huwelijk volgens de leer van de Kerk: van degenen die als vroom golden 71,4%; van degenen die matig kerks waren 51,0%; van de onverschillige katholieken 30,8%.

In het kleine Franse onderzoek verkreeg LE MOAL (1958) op zijn vragen over het al dan niet nastreven van geboortebeperking en over de daartoe gebruikte methoden 264 bruikbare antwoorden. 197 Ondervraagden (75%) antwoordden dat zij wel, 67 (25%) dat zij geen geboortebeperking toepasten. Zijn bevindingen waren, dat van de 197 echtparen (van wie soms slechts één echtgenoot aanwezig was) 32% onthouding, totaal of periodiek, toepaste en dat 67% contraceptieve methoden gebruikte, van welke laatste 77% c.i. Dit komt erop neer, dat blijkens zijn onderzoek ruim 51% van de echtparen, die geboortebeperking toepassen, dit door c.i. doen. Dit percentage komt overeen met het percentage dat ik in mijn totale materiaal vindt voor degenen, die uitsluitend of mede c.i. toepassen, terwijl dit percentage in alle andere onderzoeken lager – meermalen veel lager – is.

Totale onthouding

Blijkens tabel 47 geeft van degenen, die de betreffende vraag hebben beantwoord, 41,6% der mannen en 51,2% der vrouwen aan nooit gedurende langere tijd in hun huwelijk in totale onthouding geleefd te hebben. De periode gedurende welke totale onthouding werd gepractiseerd was voor ongeveer 18% der respondenten vijf maanden of langer.

Bij deze vraag valt het grote aantal non-responsies op: bij de mannen 83 (17,0%) en bij de vrouwen 231 (33,5%). Wellicht hebben velen van degenen, die deze vraag niet beantwoordden, gearzeld een korte periode van onthouding – b.v. rondom een partus, bij ziekenhuisopneming van een der echtelieden – als een periode van totale onthouding te vermelden, terwijl zij van de andere kant een ontkennend antwoord ook niet juist achtten. Deze veronderstelling wordt ten dele bevestigd, als men de antwoorden van de twee huwelijkspartners bij de echtparen vergelijkt. Zo blijken van de 77 echtparen, van wie de vrouw op de betreffende vraag geen antwoord geeft, 15 mannen 1 tot 2 maanden totale onthouding te vermelden en 28 mannen geen totale onthouding. Van de 27 echtparen, van wie de man niet antwoordt, vermelden 6 vrouwen 1 tot 2 maanden totale onthouding, 17 geen totale onthouding.

Van de 324 echtparen werd bij 27 echtparen van geen van beide partners antwoord verkregen, terwijl, zoals reeds gezegd is, bovendien nog eens 77 vrouwen en 27 mannen geen antwoord gaven. Voor vergelijking van de antwoorden der beide partners, blijven slechts 193 echtparen over.

Van deze 193 echtparen antwoordde 67% gelijkluidend op de vraag naar totale onthouding; in 15,5% gaf de vrouw een langere periode van totale onthouding op, in 17,5% de man. Hoe deze opmerkelijke afwijkingen bij

een dergelijk betrekkelijk objectief gegeven verklaard moet worden, kon ik niet achterhalen.

TABEL 47. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET TOEGEPAST HEBBEN VAN TOTALE ONTHOUDING, DE EVENTUELE DUUR EN DE REDEN ERVAN

		abs.		in %	
		m	v	m	v
neen	169	235	41,6	51,2	
ja	34	50	8,4	10,9	
1-2 mnd. weg. zwang.	35	25	8,6	5,4	
„ weg. gezondh.	14	12	3,5	2,6	
„ g.k. p.o.	—	—	—	—	10,4
„ geen behoefte	3	1	0,7	0,2	
„ and. redenen	20	10	4,9	2,2	
3-4 md. weg. zwang.	26	23	6,4	5,0	
„ weg. gezondh.	15	9	3,7	2,0	
„ g.k. p.o.	—	—	—	—	9,0
„ geen behoefte	2	—	0,5	—	
„ and. redenen	18	9	4,4	2,0	
>5 md. weg. zwang.	26	20	6,4	4,3	
„ weg. gezondh.	21	16	5,2	3,5	
„ g.k. p.o.	—	—	—	—	18,5
„ geen behoefte	2	3	0,5	0,7	
„ and. redenen	21	46	5,2	10,0	
totaal respondenten	406	459	100,0	100,0	
non-responsies	83	231	—	—	
totaal geënqueteerden	489	690	—	—	

Toepassing van periodieke onthouding

Van de mannen beantwoordden er 22 (4,5%), van de vrouwen 100 (14,5%) de vraag over het al dan niet toepassen van p.o. niet.

De aantallen non-responsies waren voor de drie vragen, die betrekking hebben op de methoden ter geboortebeperking, ongeveer gelijk. Op de vraag naar c.i antwoordde 5,5% van de mannen en 15,5% van de vrouwen niet, op de vraag naar het gebruik van voorbehoedmiddelen antwoordde 5,3% van de mannen en 14,9% van de vrouwen niet. Deze percentages betroffen overigens niet telkens dezelfde personen. Slechts ongeveer een derde van de mannen en vrouwen, die een of meer van deze drie vragen niet beantwoordden, liet verstek gaan bij alle drie de vragen; van deze laatsten hadden de meesten nog geen kinderen.

Ongeveer de helft van mijn respondenten deelt mede p.o. toe te passen, zoals tabel 48 laat zien. Weer de helft hiervan past, blijkens tabel 49, naast p.o. nog andere geboortebeperkende methoden toe.

Van degenen, die geen p.o. toepassen, geeft een derde gedeelte als reden hiervoor op: „geen behoefte eraan”, of „nog geen kinderen”, n.l. 15,4% van de mannen en 15,4% van de vrouwen.

Door 19,7% der mannelijke respondenten en 12,7% der vrouwelijke respondenten wordt medegedeeld, dat zij deze methode niet toepassen,

omdat zij deze methode niet of voldoende kennen danwel er geen vertrouwen in hebben. Op grond van mijn ervaring meen ik dat deze twee redenen praktisch vaak gelijkgesteld mogen worden; geen vertrouwen in p.o. gaat heel vaak samen met onvoldoende kennis van deze methode.

TABEL 48. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET TOEPASSEN VAN PERIODIEKE ONTHOUDING EN DE EVENT. REDEN VAN NIET-TOEPASSEN

	abs.		in %	
	m	v	m	v
ja	240	320	51,4	54,2
zo'n beetje	15	14	3,2	2,4
neen	24	60	5,2	10,2
neen, geen behoefte	19	24	4,1	4,1
neen, geen kinderen	51	61	10,9	10,3
niet meer, geen noodzaak	2	6	0,4	1,0
neen, geen kennis	73	55	15,6	9,3
neen, geen vertrouwen	13	15	2,8	2,5
niet meer, geen vertrouwen	6	5	1,3	0,9
neen, andere redenen	24	30	5,1	5,1
totaal respondenten	467	590	100,0	100,0
non-responsies	22	100	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Van de 324 echtparen, waarvan beide partners aan het onderzoek meededen, is het percentage non-responsies op de vraag over de p.o. enigszins lager dan in het hele materiaal: van 11 mannen (3,4%) en 39 vrouwen (12,0%) – in 1,9% betrof dit met elkaar gehuwden – kreeg ik geen antwoord.

Van de overige 280 echtparen gaf 83,6% een gelijkluidend antwoord: 50,7% een positief en 32,9% een negatief; 16,4% gaf een verschillend antwoord: in 7,5% vermeldde de man in tegenstelling tot zijn echtgenote,

TABEL 49. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET TOEPASSEN VAN GEBORTEBEPERKING EN NAAR DE METHODE VAN GEBORTEBEPERKING

	abs.		in %	
	m	v	m	v
geen beperking	109	170	22,8	26,7
alleen p.o.	133	187	27,6	29,4
alleen c.i.	106	125	22,3	19,6
p.o. + c.i.	115	147	24,1	23,1
alleen preventiva	2	—	0,4	—
preventiva + c.i.	6	4	1,2	0,6
p.o. + preventiva + c.i.	4	2	0,8	0,3
p.o. + preventiva	3	2	0,6	0,3
totaal respondenten	478	637	100,0	100,0
non-responsies	11	53	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

dat in hun huwelijk wel p.o. werd toegepast; in 8,9% is het omgekeerde het geval.

De helft van deze laatste mannen, die, in tegenstelling tot hun vrouwen, zeiden dat zij in hun huwelijk geen p.o. toepasten, vermeldde als reden hiervoor, dat zij deze methode niet of onvoldoende kenden. Het lijkt mij overigens aannemelijk, dat de twee echtelieden, indien zij van mening verschillen over de vraag of zij wel of niet p.o. toepassen, in ieder geval deze methode niet serieus toepassen.

Bij deze vraag naar toepassing van p.o. had ik niet geïnformeerd, of men tevens gebruik maakte van de temperatuurmethode, zoals HOLT (1957) deze heeft beschreven. Wel besprak ik in mijn les en de schriftelijke uitleg, die ik hierna ter beschikking van de cursisten stelde, hoe aan de hand van de temperatuurmeting de tweede onvruchtbare periode van de vrouw nauwkeurig kan worden vastgesteld. In de loop van het cursusjaar bleek mij bij een daarnaar door mij ingesteld onderzoek, dat slechts zeer weinige echtparen – hoogstens 5% – van deze methode op de hoogte waren vóór de cursus.

Verantwoordelijkheid voor de toepassing van de p.o.

Daar het mij voor de voorlichting belangrijk leek te weten wie van de

TABEL 50. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR HET INITIATIEF-NEMEN TOT EN HET VOLHOUDEN VAN DE TOEPASSING VAN P.O.

	abs.		in %	
	m	v	m	v
initiatief				
man/volhouden man	31	31	13,5	11,3
initiatief				
man/volhouden vrouw	2	10	0,9	3,6
initiatief				
man/volhouden beiden	21	7	9,1	2,5
initiatief				
vrouw/volhouden man	2	2	0,9	0,7
initiatief				
vrouw/volhouden vrouw	23	26	10,0	9,5
initiatief				
vrouw/volhouden beiden	7	10	3,0	3,6
initiatief				
beiden/volhouden man	3	5	1,3	1,8
initiatief				
beiden/volhouden vrouw	13	13	5,7	4,7
initiatief				
beiden/volhouden beiden	121	162	52,6	58,7
andere antwoorden	7	10	3,0	3,6
totaal respondenten	230	276	100,0	100,0
non-responsies	59	173	—	—
passen geen p.o. toe	200	241	—	—
totaal eneraal	489	690	—	—

beide echtelieden door henzelf het meest verantwoordelijk werd geacht voor de toepassing van de p.o., heb ik gevraagd wie de p.o. heeft voorgesteld en aan wie het toegeschreven moest worden, dat deze wordt volgehouden.

In tabel 50 is te zien, dat in ruim de helft van de gevallen – in 52,6% volgens de mannen en in 58,7% volgens de vrouwen – beide echtelieden gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de p.o. dragen. Uit de verdere cijfers van tabel 39 blijkt niet een bepaalde tendenz, dat meer de man alleen of meer de vrouw alleen de zorg voor de toepassing van de p.o. zou hebben.

Er zijn slechts 110 echtparen, van wie beide partners de hierboven genoemde gecombineerde vragen beantwoordden. Van dezen geven beide echtelieden van 50 echtparen (45,5%) een geheel gelijkkluidend antwoord, waaronder 39 echtparen, die mededelen dat zij gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de toepassing van p.o. in hun huwelijk dragen.

Moeite met de toepassing van p.o.

In tabel 51 is te lezen, dat 54,1% der mannen zegt geen moeite met de toepassing van p.o. te hebben. Volgens de mening van de vrouwen hebben hun mannen in 55,0% (4,8% plus 50,2%) geen moeite met de toepassing van deze methode.

TABEL 51. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HUN MENING OF ZIJ ZELF EN HUN PARTNERS MOEITE ONDERVINDEN MET DE TOEPASSING VAN P.O.

	abs.		in %	
	m	v	m	v
man niet/vrouw wel	—	12	—	4,8
man niet/vrouw niet	124	124	54,1	50,2
man wel/vrouw niet	105	56	45,9	22,7
man wel/vrouw wel	—	55	—	22,3
totaal respondenten	229	247	100,0	100,0
non-responsies	60	202	—	—
passen geen p.o. toe	200	241	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Aan de vrouwen werd bovendien gevraagd, of zij zelf moeite hadden met de p.o. Zoals te zien is in tabel 51 beantwoordde 27,1% (4,8% plus 22,3%) der vrouwelijke respondenten deze vraag positief, 72,9% negatief.

Er zijn 101 echtparen, van wie beide partners de vraag of de man moeite met de toepassing van p.o. heeft, beantwoord hebben. In 67,0% bleek er eenstemmigheid te zijn, en wel 42,0% der mannen zou geen moeite met de toepassing van p.o. ondervinden, 25,0% wel. In 19,0% zegt de man wel moeite met p.o. te hebben, terwijl zijn vrouw meent, dat dit niet het geval is. In 15,0% is de vrouw van mening, dat haar man moeite heeft met p.o., terwijl deze zelf zegt, dat dit niet zo is.

Voor- en nadelen van de toepassing van p.o.

Opvallend is weer het zeer grote aantal vrouwen, dat de betreffende vraag niet beantwoord heeft, n.l. 222, ongeveer de helft dus van de vrouwen die p.o. practiseren.

Zoals in tabel 52 is af te lezen, geeft het grootste deel van de 234 mannen en 227 vrouwen, die de vraag omtrent eventuele nadelen voor hun huwelijk van de toepassing van p.o. beantwoordden, als hun mening te kennen, dat er geen nadelen aan de toepassing van p.o. zijn verbonden, n.l. 67,5%

TABEL 52. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HUN MENING OMTRENT VOOR- EN NADELEN VAN DE TOEPASSING VAN P.O.

	abs.		in %	
	m	v	m	v
geen nadeel, wel rijker huwelijksleven	112	112	47,9	49,3
geen nadeel, overigens neutraal	46	63	19,6	27,8
wel nadeel, wel rijker huwelijksleven	8	9	3,4	4,0
wel nadeel, kalenderliefde	9	7	3,8	3,1
wel nadeel, onthouding te lang	10	10	4,3	4,4
wel nadeel, vrouw meeste libido tijdens vruchtbar. per.	10	4	4,3	1,8
wel nadeel, vermindering huwelijksliefde	4	1	1,7	0,4
wel nadeel, humeur lijdt eronder	2	3	0,9	1,3
wel nadeel, overige redenen	33	18	14,1	7,9
totaal respondenten	234	227	100,0	100,0
non-responsies	55	222	—	—
passen geen p.o. toe	200	241	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

(47,9% plus 19,6%) van de mannen en 77,1% (49,3% plus 27,8%) van de vrouwen. Men is overwegend van oordeel, dat het huwelijksleven er beter en rijker door is geworden.

Een klein percentage: n.l. 3,4% der mannen en 4,0% der vrouwen geven aan, dat er enerzijds wel nadelen aan de p.o. verbonden zijn, maar dat anderzijds het huwelijksleven er beter door is geworden.

Als nadelen worden genoemd: humeur lijdt eronder, de onthoudingstijd is te lang, het is maar kalenderliefde, e.d. Een meermalen gehoord bezwaar van de p.o. zou zijn, dat de vrouw juist in de vruchtbare dagen zich het meest tot de samenleving aangetrokken zou voelen. Door 4,3% (10) van de mannen en door 1,8% (4) van de vrouwen wordt dit bezwaar inderdaad aangegeven. Onder hen bevinden zich van één echtpaar beide partners.

Van de 95 echtparen, van wie beide huwelijkspartners de vraag omtrent de eventuele nadelen van p.o. hebben beantwoord, bestaat er bij 66,3%

eenstemmigheid, en wel acht 16,9% nadelen aan de p.o. verbonden, 49,4% niet. In 22,1% acht de man nadelen aanwezig en zijn vrouw niet, in 11,6% is het omgekeerde het geval.

Variatiebreedte van de cyclus

Om antwoorden als „regelmatig” en „om de vier weken” te vermijden, had ik in mijn enquête uitdrukkelijk naar de duur van de kortste en de langste cyclus gevraagd. Toch geven nog 17 vrouwen als antwoord: „altijd ongeregeld” en 17 anderen antwoorden met „op tijd” e.d. Deze 34 antwoorden kon ik niet ter verwerking gebruiken.

Opmerkelijk was dat 282 vrouwen (40,9%) deze vraag niet beantwoordden. Daar de veronderstelling voor de hand ligt, dat deze vrouwen geen p.o. toepassen, heb ik nagegaan of dit inderdaad niet het geval is. Van deze 282 vrouwen bleken er 82 p.o. toe te passen, waarvan 35 gecombineerd met c.i.; 123 pasten geen p.o. toe, terwijl 77 geen antwoord gegeven hadden op de vraag naar het toepassen van p.o.

Van de 82 vrouwen, in wier huwelijk, al of niet gecombineerd met c.i., p.o. toepassing vond, mag verwacht worden, dat zij de vraag naar de cycluseduur wel beantwoord zouden hebben. Wellicht is een oorzaak van deze non-responsies te vinden in het feit, dat deze vraag op het vragenformulier een te onopvallende plaats had. Men kon er gemakkelijk overheen lezen, vooral indien de eraan voorafgaande vragen over de eerste menstruatie post partum en de duur van borstvoeding door de betreffende respondenten niet beantwoord behoeften te worden.

Van de vrouwen geeft 54,2% (374) een duidelijk en, daar degenen die het niet precies wisten niet antwoordden, hoogstwaarschijnlijk betrouwbaar antwoord op de vraag naar haar kortste en langste cycluseduur. Deze antwoorden werden verwerkt in tabel 53. In deze tabel is te zien, dat de variatiebreedte van de cyclus: het verschil tussen de langste en de kortste cyclus maximaal 3 dagen is bij 62,1% van deze vrouwen, 4 of 5 dagen bij 15,5%, 6 of 7 dagen bij 11,8% en meer dan 7 dagen bij 10,6%.

SELEN (1963) komt in zijn onderzoek tot enigszins andere cijfers dan ik. Van 1005 fertile vrouwen, die de zwangerenpolikliniek bezochten, gaf 88,9% een cycluseduur op, die 3 dagen of minder wisselde, 3,2% een verschil van 4 en 5 dagen, 3,7% een verschil van 6 en 7 dagen en 4,2% een verschil van meer dan 7 dagen.

Libido van de vrouw en fase van de cyclus

Om over het bij de nadelen van de p.o. wel genoemde bezwaar, dat de vrouw juist in de vruchtbare dagen zich het meest tot de huwelijks-gemeenschap aangetrokken zou voelen, beter geïnformeerd te raken, heb ik in mijn enquête de vraag gesteld: „Wanneer heeft u (resp. uw vrouw) het meeste verlangen naar de samenleving?” Op deze, ongetwijfeld moeilijk te beantwoorden vraag gaven 67 mannen (13,7%) en 125 vrouwen (18,1%) geen antwoord.

In tabel 54 is te zien, dat 9,2% van de mannen en 10,1% van de vrouwen mededelen, dat de vrouw tijdens de ovulatieperiode de meeste

libido heeft. Voorts geven nog 13,3% der mannen en 7,8% der vrouwen eveneens de ovulatietijd aan als een periode, waarin de vrouw de meeste libido heeft; deze vrouwen hebben echter bovendien nog in een of meer andere perioden van de cyclus de meeste libido.

TABEL 53. VROUWELIJKE RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DE VARIATIE-BREEDTE VAN HAAR CYCLUS

variatiebreedte cyclus in dagen	abs.	in %
0	144	38,5
1	8	2,1
2	45	12,0
3	35	9,5
4	34	9,1
5	24	6,4
6	21	5,6
7	23	6,2
8	9	2,4
9	2	0,5
10	4	1,1
11-15	11	2,9
16-20	5	1,3
21-25	3	0,8
26-30	1	0,3
31-35	—	—
36-40	—	—
>41	5	1,3
totaal respondenten	374	100,0
non-responsies	282	—
altijd ongeregeld	17	—
andere antwoorden	17	—
totaal geënqueteerden	690	—

TABEL 54. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HUN MENING OMTRENT DE PERIODE VAN DE CYCLUS, WAARIN DE ECHTGENOTE HET MEEST LIBIDINEUS IS

	abs.		in %	
	m	v	m	v
tijdens menstruatie	21	45	5,0	8,0
vlak na menstruatie	73	147	17,3	26,0
vlak voor menstruatie	50	70	11,8	12,4
tijdens ovulatie	39	57	9,2	10,1
verschillend	121	144	28,7	25,5
tijdens ovulatie + andere tijden	56	44	13,3	7,8
andere combinaties	54	51	12,8	9,0
andere antwoorden	8	7	1,9	1,2
totaal respondenten	422	565	100,0	100,0
non-responsies	67	125	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

TABEL 55. ECHTPAREN VERDEELD NAAR DE MATE VAN GELIJKLUIDENDHEID IN HUN ANTWOORDEN OP DE VRAAG NAAR HET TIJDSTIP VAN DE MEESTE LIBIDO VAN ECHTGENOTE IN ABSOLUTE AANTALLEN

	vrouw							non-resp.	totaal
	0	1	2	3	4	5	6		
0	4	2	2	1	1	—	3	4	17
1	5	15	3	1	8	1	2	8	43
m 2	—	5	6	1	6	2	2	7	29
a 3	—	3	—	8	6	4	3	1	25
n 4	7	15	8	6	27	5	5	10	83
5	2	9	3	5	6	6	4	4	39
6	4	10	6	—	7	5	6	6	44
non-resp.	1	4	4	3	9	1	4	14	44
totaal	25	63	32	25	72	24	29	54	324

rubriek 0 = tijdens menstruatie
 1 = vlak na menstruatie
 2 = vlak voor menstruatie
 3 = ovulatie
 4 = verschillend
 5 = ovulatie + andere tijden
 6 = andere combinatie

Bij de echtparen zijn er 44 mannelijke (13,6%) en 54 vrouwelijke (16,7%) non-respondenten; hieronder zijn 14 echtparen (4,3%).

Van de 240 echtparen, van wie beide partners deze vraag beantwoord hebben, is in tabel 55 te zien in hoeverre de antwoorden gelijkkluidend zijn. Strikte gelijkkluidendheid ziet men slechts bij 4 plus 15 plus 6 plus 27 plus 6 plus 6 is 72 echtparen, d.i. 30,0%.

Opvallend is, dat er bij de echtparen zowel 25 mannen als 25 vrouwen zijn, die de ovulatie als het tijdstip van de meeste libido van de vrouw aangeven, maar dat slechts 8 van deze mannen en vrouwen met elkaar getrouwd zijn.

Het feit, dat slechts deze 8 mannen ervan op de hoogte lijken te zijn, dat hun vrouwen tijdens de ovulatie de meeste libido hebben, zou m.i. kunnen betekenen, dat alleen deze echtparen deze omstandigheid als een werkelijke moeilijkheid bij het toepassen van de p.o. met elkaar hebben besproken. Inderdaad passen al deze echtparen p.o. toe.

In de gevallen, waarin alleen de echtgenote aangeeft in de ovulatietijd het meest libidineus te zijn, werd bij 14 van de 17 echtparen eveneens p.o. toegepast. Moet men nu concluderen, dat er hier bij de vrouw een onoverwinnelijke schroom bestaat haar man hieromtrent in te lichten of ondervindt zij het feit, dat zij tijdens de ovulatie het meest libidineus is niet als een grote moeilijkheid bij de toepassing van p.o.?

Uit een en ander dringt zich de conclusie op, dat het meermalen gehoorde bezwaar tegen de toepassing van p.o.: de vrouw zou zich het meest tot de geslachtsgemeenschap aangetrokken voelen tijdens haar z.g. vruchtbare periode, juist uitgedrukt tijdens de periode dat zij bevrucht kan worden, zeer overtrokken wordt. In het materiaal van mijn onderzoek blijken

slechts bij 8 van de 240 echtparen (3,3%) beide huwelijkspartners de vrouw het meest libidineus te achten tijdens haar vruchtbare periode, terwijl slechts één echtpaar dit uitdrukkelijk als een bezwaar voor de toepassing van p.o. noemt.

Verder is het niet onaannemelijk, dat de wetenschap niet te mogen cohabiteren, het verlangen naar de coitus stimuleert. Van de 57 vrouwen, die de meeste libido aangeven tijdens haar z.g. vruchtbare tijd, blijken er slechts 10 geen p.o. toe te passen. Het werkelijk of vermeende onder vinden van de meeste libido tijdens de ovulatie is n.m.m. waarschijnlijk te beschouwen als een kunstproduct van de p.o., welke veronderstelling reeds eerder door STOLTE (1954) werd geuit.

In tabel 54 is te zien, dat volgens de mannen de vrouwen relatief het meest libidineus zijn op wisselende tijden gedurende de cyclus (28,7%); volgens de vrouwen zelf komt dit antwoord op de tweede plaats (25,5%). Ook zouden de vrouwen veelvuldig de meeste libido hebben „vlak na de menstruatie”; de mannen achten dit bij 17,3% der vrouwen het geval, de vrouwen zelf bij 26,0%.

Ofschoon KINSEY (1957) langs een geheel andere weg de periode, waarin de vrouw gedurende de menstruele cyclus de meeste libido heeft, trachtte te achterhalen, komen mijn cijfers toch heel goed overeen met de zijne. Hij heeft de maximale responsiviteit van de vrouw, welke tot op zekere hoogte gelijk te stellen is met haar meest libidineus-zijn, bepaald aan de hand van antwoorden betreffende de variatie in de quantiteit van de vaginale afscheidingen tijdens de seksuele activiteit. Hij komt tot de volgende bevindingen: tijdens de menstruatie is bij 10% der vrouwen de vaginale afscheiding bij seksuele activiteit het grootst, vlak erna bij 39%, vlak ervoor bij 69%, precies tussen de menstruaties in bij 11%. (Deze percentages vormen tezamen meer dan 100. Dit omdat sommige vrouwen hadden gemeld, dat de toeneming van de afscheiding viel te constateren zowel vóór als na de menstruatie.) KINSEY vindt dus vlak vóór de menstruatie het hoogste percentage van het meest libidineus -zijn der vrouwen, ik vlak erna.

Amenorrhoe post partum

Omdat het een bezwaar van de p.o. is, dat deze methode niet toegepast kan worden, zolang de echtgenote na de geboorte van een kind nog niet gemenstrueerd heeft, heb ik gevraagd naar de duur van deze periode van amenorrhoe.

Een groot aantal vrouwen (230) beantwoordt deze vraag niet. Aangenomen mag worden, dat vrijwel al deze non-respondenten deze vraag niet wisten te beantwoorden. Van deze 230 vrouwen hebben er 115 (50%) nog geen kind. Voorts past bijna 30% van haar geen p.o. toe, zodat zij er waarschijnlijk niet erg in geïnteresseerd zijn geweest wanneer zij na een bevalling voor het eerst weer menstrueerden. Ten slotte is van ruim 10% het jongste kind ouder dan 4 jaar. Deze vrouwen kunnen de duur van de amenorrhoeïsche periode vergeten zijn of er niet op gelet hebben, omdat zij wellicht destijds geen p.o. toepasten. Slechts van 10% kon ik geen duidelijke reden voor het niet beantwoorden van deze vraag achterhalen.

De vraag wordt wel beantwoord door 439 vrouwen, d.i. ongeveer twee derde van alle vrouwelijke geënquêteerden, waarbij enkele vrouwen verschillende tijden vermelden na de verschillende kinderen.

In tabel 56 is o.m. te zien, dat bij 78,0% van de vrouwen reeds drie maanden na de partus weer een menstruatie was opgetreden.

TABEL 56. VROUWELIJKE RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DUUR
VAN DE AMENORRHOE POST PARTUM

aantal maanden	abs.	in %
1	67	15,3
1½	150	34,2
2	53	12,1
3	72	16,4
4	30	6,8
5	19	4,3
6	18	4,1
7	12	2,7
8	10	2,3
>9	8	1,8
totaal respondenten	439	100,0
non-responsies	230	—
totaal geënquêteerden	690	—

Lactatie

Het aantal non-responsies op de vraag naar het geven van borstvoeding en de duur daarvan was lager dan dat op de vraag naar de duur van de amenorrhoe na een partus. Van de 121 vrouwen, die deze vraag niet beantwoordden, hadden er 87 geen kinderen. De overige 34 hadden wel kinderen en hadden de vraag naar amenorrhoe post partum wel beantwoord. Van haar menstreeerde 24 reeds twee maanden na de partus, terwijl bij 10 vrouwen de menstruatie langer was weggebleven. Waarschijnlijk hebben toch wel enige van deze laatste vrouwen haar kind zelf gevoed.

TABEL 57. VROUWELIJKE RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DE DUUR
VAN HET ZELF VOEDEN VAN HAAR KIND

aantal maanden	abs.	in %
voedt niet zelf	174	32,2
ja, duur onbekend	51	9,4
1 maand en korter	53	9,8
2	56	10,4
3	65	12,0
4	33	6,1
5	22	4,1
6	32	5,9
7	9	1,6
langer dan 7	46	8,5
totaal respondenten	541	100,0
kinderloos	28	—
non-responsies	121	—
totaal geënquêteerden	690	—

Blijkens tabel 57 voedt 32,2% van de vrouwen haar kind in het geheel niet zelf, terwijl 41,6% het kind hoogstens drie maanden aan de borst houdt.

Onder de vrouwelijke respondenten zijn er 95, die mededelen haar kind geen borstvoeding te geven en die tevens de vraag naar de eerste menstruatie post partum beantwoordden. Van deze vrouwen blijkt bij 86,0% reeds na maximaal twee maanden, bij 92,0% na hoogstens drie maanden na de geboorte van een kind de eerste menstruatie te zijn opgetreden.

Dit komt overeen met de bevinding van SEELEN (1963), die vermeldt, dat bij niet lacterende of slechts kort lacterende vrouwen de eerste menstruatie gemiddeld twee maanden na de partus optreedt. Deze eerste menstruatie is echter slechts zelden ovulatoir, de tweede menstruatie in ongeveer 50% en de derde in vrijwel 100%. Hij haalt Sharman aan, die vond, dat van de vrouwen, die haar kind niet zelf voedden, ongeveer 92% binnen drie maanden haar eerste menstruatie had en van de vrouwen, die volledig lacteerden, ongeveer 40%. Bij partiële borstvoeding komt de eerste menstruatie na de partus vroeger dan bij volledige borstvoeding, doch later dan als het kind niet gezoogd wordt.

In mijn materiaal heb ik voorts getracht na te gaan, welke invloed het stoppen met de borstvoeding op de menstruatie uitoefent. Omdat ik daar niet naar gevraagd had, is het mij niet mogelijk onderscheid te maken tussen volledige en gedeeltelijke borstvoeding.

In tabel 58 is van de vrouwelijke respondenten de lactatieduur en het weer verschijnen van de eerste menstruatie na de partus met elkaar in verband gebracht. Uit deze tabel is het bestaan van de tendenz af te lezen, dat het afbreken van de lactatie door het doorkomen van de menstruatie gevolgd wordt.

TABEL 58. VROUWELIJKE RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DE DUUR VAN DE LACTATIE, GECOMBINEERD MET DE DUUR VAN DE AMENORRHOE POST PARTUM

lactatie- duur:	amenorrhoe beëindigd					100% =
	binnen 2 mnd.	na 3 mnd.	na 4 mnd.	na 5 mnd.	na 6 mnd.	
1 maand	63.3%	24.5%	2.0%	—	10.0%	49
2 maanden	51.8%	37.5%	5.3%	3.6%	1.8%	56
3 maanden	39.3%	14.3%	25.0%	17.9%	3.5%	28
4 maanden	27.8%	16.7%	11.1%	27.8%	16.6%	18
5 maanden	48.5%	9.7%	12.7%	6.5%	22.5%	31
6 maanden	37.0%	13.0%	6.5%	2.2%	41.3%	46

Toepassing van coitus interruptus

De vraag naar het al dan niet toepassen van c.i. werd door 5,5% (27) der mannen en 15,5% (107) der vrouwen niet beantwoord.

Uit tabel 59 is te lezen, dat ongeveer de helft van de respondenten nooit

coitus interruptus toepast, ongeveer een derde soms en ongeveer een zesde vaak of altijd.

Van de 324 door mij geënquêteerde echtparen geven 18 mannen (5,6%) en 51 vrouwen (15,7%) geen antwoord op de vraag naar het al dan niet toepassen van c.i.; onder dezen waren 7 echtparen.

Van de 262 echtparen, van wie man en vrouw beiden op deze vraag

TABEL 59. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET PRACTISEREN VAN COITUS INTERRUPTUS

	abs.		in %	
	m	v	m	v
nooit	230	297	50,0	51,5
soms	151	191	32,8	34,5
vaak	53	48	11,5	8,3
altijd	25	28	5,5	4,9
eerst niet, nu wel	1	3	0,2	0,5
eerst wel, nu niet	—	2	—	0,3
totaal respondenten	460	577	100,0	100,0
non-responsies	27	107	—	—
andere antwoorden	2	6	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

hebben geantwoord, treft men in 77,0% een gelijkkluidend antwoord aan: in 33,9% een positief en in 43,1% een negatief. In 13,1% der gevallen geeft de man toepassing van c.i. op in tegenstelling tot zijn vrouw; in 9,9% der gevallen is het omgekeerde het geval.

Van de 11 (18 minus 7) mannen, die de vraag niet beantwoordden, was het antwoord van hun vrouwen 7 maal „geen c.i.”, 3 maal „soms c.i.”, 1 maal „vaak c.i.”. Van de 44 (51 minus 7) vrouwen, die de vraag niet beantwoordden, was het antwoord van hun mannen 20 maal „geen c.i.”, 15 maal „soms c.i.”, 5 maal „vaak c.i.”, 4 maal „altijd c.i.”. Hieruit is te concluderen, dat van degenen, die in mijn onderzoek de vraag omtrent c.i. niet beantwoord hebben, waarschijnlijk ongeveer de helft in positieve zin had moeten antwoorden.

TABEL 60. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HUN MENING OVER COITUS INTERRUPTUS

	abs.		in %	
	m	v	m	v
c.i. als niet verkeerd gevoeld	64	116	15,4	25,0
c.i. als wel verkeerd gevoeld	350	347	84,6	75,0
totaal respondenten	414	463	100,0	100,0
non-responsies	75	227	—	—
totaal geënquêteerden	489	690	—	—

Mening over coitus interruptus

Het leek mij – mede voor de pastorale benadering van de c.i. – belangrijk te trachten een indruk te verkrijgen van de persoonlijke mening van de door mij geënquêteerden over de toepassing van c.i. Ik dacht deze mening het beste te kunnen achterhalen door een vraag hieromtrent te formuleren als volgt: „Vindt u voortijdig terugtrekken naar uw gevoel verkeerd?” Hiermee wordt gevraagd naar de subjectieve mening. Deze behoeft niet steeds overeen te komen met de wijze, waarop men de betreffende manier van doen objectief waardeert. Bij de gevoelsmatige benadering zal de eigen situatie – reëel en gewenst kindertal, inkomen, woonruimte – meermalen in belangrijke mate kunnen meespelen.

De vraag naar de subjectieve waardering van c.i. werd door 75 (15,3%) der mannen en 227 (32,9%) der vrouwen niet beantwoord.

Blijkens tabel 60 acht 15,4% van de mannelijke respondenten en 25,0% van de vrouwelijke respondenten c.i. niet verkeerd.

Verreweg het grootste gedeelte van de respondenten keurt deze methode dus af, de mannen in grotere getale dan de vrouwen. Wordt nu deze veroordeling alleen maar uitgesproken door diegenen, die zelf deze methode niet practiseren?

TABEL 61. MANNELIJKE RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HUN MENING OVER C.I. EN DE IN HUN HUWELIJK TOEGEPASTE METHODE VAN GEBORTEBEPERKING

	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
c.i. als wel verkeerd gevoeld	24.0%	31.0%	21.0%	24.0%	100% = 338
c.i. als niet verkeerd gevoeld	10.0%	3.3%	48.3%	38.3%	100% = 60

Blijkens tabel 61 past 21,0% der mannen, die c.i. verkeerd vinden, deze methode toe, terwijl bovendien 24,0% van deze mannen c.i. in combinatie met p.o. toepast. Dit betekent dat 45% van de mannen ofschoon zij c.i. niet juist vindt, deze methode geregeld of soms practiseert. Voor degenen, die c.i. niet verkeerd vinden, zijn deze cijfers resp. 48,3% plus 38,3% is 86,6%. Het percentage, dat c.i. toepast is hier dus aanzienlijk groter.

Bij de vrouwelijke respondenten zijn de verhoudingen min of meer dezelfde, zoals tabel 62 te zien geeft. In het huwelijk van de vrouwen, die c.i. afkeuren, wordt in 40,2% (15,4% plus 24,8%) deze methode toegepast. In die van de vrouwen, die c.i. niet verkeerd achten, wordt in 74,7% (33,7% plus 41,0%) c.i. toegepast.

TABEL 62. VROUWELIJKE RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HAAR MENING OVER C.I. EN DE IN HAAR HUWELIJK TOEGEPASTE METHODE VAN GEBORTEBEPERKING

	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
c.i. als wel verkeerd gevoeld	23.8%	36.0%	15.4%	24.8%	100% = 311
c.i. als niet verkeerd gevoeld	9.6%	15.7%	33.7%	41.0%	100% = 83

In het Engels onderzoek van 1959, waarover ROWNTREE en PIERCE publiceerden (1962) wordt iets dergelijks geconstateerd. Men heeft hier nagegaan hoevelen geboortebeperking (waaronder alle mogelijke methoden worden begrepen, ook ge-prolongeerde lactatie en onthouding) goed- of afkeuren. 739 Gehuwden van hen, die in de periode 1950-1960 zijn getrouwd, geven de volgende antwoorden: full approval 69,0%, a qualified attitude 5,7%, entire disapproval 13,7%, a neutral attitude 7,6%, no opinion 4,0%. Van hen, die geboortebeperking volledig goed-keuren (510) heeft 82,9% ooit geboortebeperking toegepast; van hen, die geboortebeperking geheel afkeuren (101) was het overeenkomstige percentage 30,7. Dus ook hier was het percentage, dat een bepaalde wijze van huwelijksbeleving toepast, kleiner onder hen, die deze afkeuren, dan onder hen, die goedkeuring te kennen hebben gegeven.

Van de 324 echtparen zijn er 15 echtparen, van wie geen van beide echtelieden een oordeel omtrent c.i. geven. Van 29 echtparen beantwoordt alleen de vrouw deze vraag: 23 „c.i. is verkeerd” en 6 „c.i. is niet verkeerd”. Van 84 echtparen beantwoordt alleen de man deze vraag: 71 „c.i. is verkeerd” en 13 „c.i. is niet verkeerd”. Van de resterende 199 echtparen gaf 76,9% een gelijkkluidend antwoord – in 41,4% „c.i. is verkeerd” en in 5,5% „c.i. is niet verkeerd”; in 23,1% geven de huwelijks-partners een tegengesteld antwoord: in 9,5% zegt de echtgenote „c.i. is verkeerd”, in 13,6% de man.

Gebruik van voorbehoedmiddelen

De vraag naar het gebruik van voorbehoedmiddelen werd door 5,3% (26) der mannen en 14,9% (103) der vrouwen niet beantwoord.

Tabel 63 laat zien, dat door mijn respondenten voorbehoedmiddelen nauwelijks gebruikt worden: 97,0% van de mannen en 98,6% van de vrouwen deelt mee deze nooit te gebruiken.

TABEL 63. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET GEBRUIK VAN
VOORBEHOEDMIDDELEN IN HUN HUWELIJK

	abs.		in %	
	m	v	m	v
nooit	447	575	97,0	98,6
soms	11	7	2,4	1,2
vaak	1	1	0,2	0,2
altijd	2	—	0,4	—
totaal respondenten	461	583	100,0	100,0
non-responsies	26	103	—	—
andere antwoorden	2	4	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Bij de antwoorden van de echtparen treft men een grote gelijkkluidendheid in de antwoorden van de twee huwelijkspartners aan. Dit is niet zo verwonderlijk, omdat bijna alle antwoorden negatief zijn.

Bij de 266 echtparen, van wie man en vrouw beiden de betreffende vraag beantwoord hebben, was dit antwoord gelijkkluidend in 97,4% der gevallen; slechts 0,4% (1 echtpaar) beantwoordde de vraag positief. In 1,9% der gevallen (5 echtparen) zegt de man „ja, soms”, zijn vrouw „nooit”. In 0,8% der gevallen (2 echtparen) meent de echtgenote dat er

„soms” voorbehoedsmiddelen gebruikt worden, terwijl haar man zegt, dat dit „nooit” gebeurt.

Mening over het gebruik van voorbehoedsmiddelen

De vraag naar de subjectieve mening omtrent het gebruik van voorbehoedsmiddelen werd door 104 mannen en 275 vrouwen niet beantwoord.

Uit tabel 64 is te lezen, dat slechts een klein percentage van mijn respondenten het gebruik van voorbehoedsmiddelen niet verkeerd acht: 7,8% der mannen en 6,2% der vrouwen.

TABEL 64. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HUN MENING OVER HET GEBRUIK VAN VOORBEHOEDSMIDDELEN

	abs.		in %	
	m	v	m	v
voorbehoedsmiddelen niet verkeerd	30	26	7,8	6,2
voorbehoedsmiddelen verkeerd, tegen-natuurlijk	100	64	26,0	15,4
voorbehoedsmiddelen verkeerd, tegen het geloof	69	48	17,9	11,5
voorbehoedsmiddelen verkeerd wegens overige redenen	186	277	48,3	66,8
totaal respondenten	385	415	100,0	100,0
non-responsies	104	275	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Uit een vergelijking van tabel 60 met tabel 64 is te zien, dat de vrouwen c.i. minder vaak afkeurenswaardig achten dan de mannen. Dit is tegengesteld aan de mening over het gebruik van voorbehoedsmiddelen; deze vinden de vrouwen vaker verkeerd dan de mannen.

Bij de 172 echtparen, van wie beide partners de vraag hadden beantwoord (47 mannen en 113 vrouwen, onder wie 8 een echtpaar vormden, gaven geen antwoord), bestond in 91,8% gelijkkluidendheid – in 89,5% veroordeelde men gebruik van voorbehoedsmiddelen, in 2,3% niet –, in 8,2% bestond verschil van mening tussen de echtgenoten: in 3,5% vond de man voorbehoedsmiddelen verkeerd en zijn vrouw niet, in 4,7% was het omgekeerde het geval.

§ 3. HUWELIJKSVORLICHTING EN -ADVISING

Voorlichting voor het huwelijk

De betreffende vraag werd door 47 mannen (9,6%) en 103 vrouwen (14,9%) niet beantwoord.

Tabel 65 laat zien, dat het percentage, dat aangeeft vóór het trouwen in het geheel geen voorlichting over het huwelijk gehad te hebben, relatief

zeer hoog is: van de mannen 48,0%, van de vrouwen 49,9%. Voorts is er nog een aanzienlijk percentage, dat de bedoelde voorlichting als onvoldoende beschouwt, n.l. 26,7% van de mannen en 22,5% van de vrouwen.

Slechts een betrekkelijk klein percentage is van mening voldoende voorlichting gehad te hebben: van de mannen 25,3%, van de vrouwen 27,6%. Deze cijfers lijken de mening van TRIMBOS (1962) te bevestigen, als hij zegt: „Hoe modern en verlicht onze tijd ook is, talrijke paren zijn slechts uiterst gebrekkig op de hoogte van het huwelijksleven.”

TABEL 65. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR AL DAN NIET (VOLDOENDE) VOORLICHTING EN DE VOORLICHTINGSBRON

	abs.		in %	
	m	v	m	v
neen	212	293	48,0	49,9
priester-voldoende	32	38	7,2	6,5
arts-voldoende	18	28	4,1	4,8
verloofdencursus-voldoende	37	56	8,4	9,5
ouders-voldoende	5	14	1,1	2,4
geen bron-voldoende	20	26	4,5	4,4
priester-onvoldoende	31	27	7,0	4,6
arts-onvoldoende	9	4	2,0	0,7
verloofd.cursus-onvoldoende	25	19	5,7	3,2
ouders-onvoldoende	7	10	1,6	1,7
geen bron-onvoldoende	46	72	10,4	12,3
totaal respondenten	442	587	100,0	100,0
non-responsies	47	103	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Op de vraag waar men deze voldoende voorlichting heeft gekregen, wordt, blijkens tabel 65 een verloofdencursus het meest genoemd en wel door de mannen in 8,4%, door de vrouwen in 9,5%.

Uitleg van p.o.

De betreffende vraag werd niet beantwoord door 18,7% (54) der mannen en 42,5% (191) der vrouwen van degenen, die p.o. praktiseren.

Blijkens de gegevens, ondergebracht in tabel 66, neemt onder degenen, door wie mijn respondenten de p.o. uitgelegd hebben gekregen, de arts de eerste plaats in. Van hen, die de betreffende vraag beantwoordden, deelde 31,5% van de mannen (74) en 40,0% van de vrouwen (103) mede de uitleg omtrent p.o. van een arts gekregen te hebben. Hierbij kunnen nog 6,8% der mannen (16) en 1,5% der vrouwen (4) opgeteld worden, die als antwoord gaven, dat de p.o. hen uitgelegd was door een dokter op een cursus. Na de arts was de meest voorkomende informatie-bron voor p.o.: boeken, en wel voor 29,4% der mannen en voor 25,1% der vrouwen. Antwoorden als „niemand” of „uit mezelf” werden door 13,2% der mannen en 14,0% der vrouwen gegeven.

TABEL 66. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR HET AL DAN NIET ONTVANGEN
HEBBEN VAN UITLEG OVER DE TOEPASSING VAN P.O. EN NAAR DE
INFORMATIE-BRON

	abs.		in %	
	m	v	m	v
arts	74	103	31,5	40,0
priester	12	19	5,1	7,4
ouders	6	4	2,5	1,5
broer/zuster	8	15	3,4	5,8
boek	69	65	29,4	25,1
cursus (arts)	16	4	6,8	1,5
van horen zeggen	12	3	5,1	1,2
niemand	31	36	13,2	13,0
anderen	7	9	3,0	3,5
totaal respondenten	235	258	100,0	100,0
non-responsies	54	191	—	—
passen geen p.o. toe	200	241	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

Gewenste advisering bij huwelijksmoeilijkheden

Het aantal personen, dat op de vraag met wie zij het liefst hun huwelijksmoeilijkheden zouden bespreken, geen antwoord geeft, is vrij hoog: 81 mannen (16,6%) en 185 vrouwen (26,8%). Wellicht achtten een aantal ondervraagden deze vraag voor zichzelf niet relevant, omdat men van

TABEL 67. RESPONDENTEN VERDEELD NAAR DEGENEN, MET WIE ZIJ BIJ
VOORKEUR EVT. HUWELIJKSMOEILIKHEDEN Zouden BESPREKEN

	abs.		in %	
	m	v	m	v
met niemand c.q. geen				
bepaald persoon	8	20	2,0	4,0
met echtgeno(o)t(e)	36	78	8,8	15,4
echtgen. en deskundige	13	12	3,2	2,4
deskundige	69	46	16,9	9,1
priester	57	119	14,0	23,5
arts	188	197	46,1	89,2
ouders	13	9	3,2	39,0
vriend(in)	6	4	1,4	0,8
anderen	18	20	4,4	4,0
totaal respondenten	408	505	100,0	100,0
non-responsies	81	185	—	—
totaal geënqueteerden	489	690	—	—

mening was dat er in het eigen huwelijk geen moeilijkheden zouden komen, hetzij omdat men niet van plan was bij eventuele moeilijkheden derden te raadplegen. De juistheid van deze gedachtengang wordt gesteund door de mededeling van enkele respondenten geen moeilijkheden te hebben en

van anderen dat zij hierover niet met een buitenstaander zouden willen spreken.

Blijkens tabel 67 noemt 89,2% van de mannen en 80,6% van de vrouwen een derde, waarmee men huwelijksmoeilijkheden zouden willen bespreken. Het meest frequent wordt de arts genoemd, n.l. door 46,1% der mannen en 39,0% der vrouwen. De priester komt op de tweede plaats; hij wordt geprefereerd door 14,0% der mannen en 23,5% der vrouwen.

Het is opvallend, dat in dit verband geen enkele maal het Katholieke Bureau voor Huwelijksaangelegenheden, dat ten tijde van het onderzoek reeds langer dan vijf jaar in de streek van het onderzoek werkte, genoemd wordt.

Van de 324 echtparen hebben in 17 gevallen beide partners de betreffende vraag niet beantwoord, voorts in 30 gevallen de man niet, in 64 de vrouw niet. Er blijven dus 213 echtparen ter vergelijking van de antwoorden der twee echtelieden over.

Van 69 echtparen (32,4%) geven beide partners een strikt gelijkkluidend antwoord. Wanneer men antwoorden als „arts” van de ene en „arts en priester” van de andere partner gelijkkluidend noemt, is er gelijkkluidendheid in de antwoorden bij 48,3% der echtparen. Geven de twee echtelieden geen gelijk antwoord dan komt het meeste voor, dat de man de arts noemt, de vrouw de priester. Dit doet zich bij 21 echtparen voor, het omgekeerde bij 8 echtparen.

RELATIES TUSSEN EEN AANTAL FACTOREN EN BEPAAALDE METHODEN TER GEBOORTEREGELING

Mijn onderzoek naar de huwelijksbeleving bij katholieke jonggehuwden, waarvan de belangrijkste resultaten gegeven zijn in de hoofdstukken III, IV en V, was opgezet als een explorerend onderzoek. Dit onderzoek moest een explorerend karakter hebben om twee redenen: vooreerst omdat ik voor mijn les over de huwelijksbeleving en de problematiek, die er dienaangaande bestond, georiënteerd wilde zijn en vervolgens omdat in de literatuur onvoldoende gegevens op dit terrein voorhanden waren om gerichte hypothesen op te stellen en middels een onderzoek te toetsen. Bij de verwerking echter van mijn materiaal gingen een aantal mogelijke onderlinge samenhangen zich steeds duidelijker aftekenen; van deze samenhangen zijn er een aantal statistisch getoetst.

Voor de adviezen en berekeningen ten deze ben ik grote dank verschuldigd aan Drs. PH. VAN ELTEREN, Directeur van het Instituut voor Wetenschappelijke Dienstverlening der Katholieke Universiteit, en zijn medewerkers.

Zonder het explorerend karakter van mijn onderzoek geweld aan te willen doen, zal ik in dit hoofdstuk mogelijke samenhangen bespreken tussen een aantal nog nader aan te geven factoren en de keuze van de methode van geboorteregeling. Ik bepaal mij uitdrukkelijk tot de bespreking van een beperkt aantal samenhangen, die betrekking hebben op de keuze van de geboorteregelmethode omdat de geboorteregeling toch wel het centrale probleem is, waarmee vele gehuwden te kampen hebben en dat daarom in mijn lessen aan jonggehuwden bijzondere aandacht moest krijgen. In tegenstelling tot de vorige hoofdstukken, waar ik bij voorkeur over „geboortebeperking” gesproken heb, gebruik ik in dit hoofdstuk de term „geboorteregeling”, omdat bij de toetsingen, tenzij anders aangegeven, ook de categorie „geen beperking” als een vorm van de regeling van het kindertal is opgevat.

In de betrekkelijk jonge gezinnen, waaruit mijn respondenten komen, en waarvan er 18% nog kinderloos is, past ongeveer drie kwart van de echtparen een of andere methode van geboortebeperking toe. Van de respondenten antwoordt 78% van de mannen en 69% van de vrouwen met een bepaald aantal op de vraag naar het gewenste aantal kinderen (1% van de mannen en 2% van de vrouwen wenst meer dan 6 kinderen, de overigen allen minder). Het meest frequente antwoord (32,6% bij de mannelijke en 38,4% bij de vrouwelijke respondenten) wordt gegeven bij een aantal van 4 kinderen. Van de respondenten, die een bepaald aantal opgeven, wenst 78,3% van de mannen en 73,7% van de vrouwen maximaal 4 kinderen.

Deze duidelijke aanwijzingen, dat de geboorteregeling een essentiële

factor is in de huwelijksbeleving van de meeste echtparen, waren voor mij aanleiding een aantal factoren, die mogelijk samenhangen met de keuze van de geboorteregelmethode, nader te toetsen. Ik heb juist deze factoren gekozen ofwel omdat zij, zoals ik reeds zei, uit het materiaal zelf naar voren kwamen, ofwel omdat zij in de gangbare opvattingen, niet gestaafd door voldoende onderzoek, telkens gebruikt worden ter verdediging of ter verwerping van bepaalde methoden van geboorteregeling.

Om tot een enigszins systematische indeling te komen heb ik telkens een aantal factoren samengenomen onder een bepaald aspect van het menselijk handelen. De volgende aspecten met de erbij behorende factoren heb ik onderscheiden:

somato-psychische aspect:	coitusfrequentie in de eerste twee huwelijksjaren
verandering coitusfrequentie na de eerste twee huwelijksjaren
variatiebreedte van de cyclus
tijdstop van meeste libido van de vrouw
moeite met de toepassing van p.o.
gewenst aantal kinderen
gewenst leeftijdsverschil tussen de kinderen
sociaal-economische aspect:	beroep van de man
inkomen van de man
doubleren lagere school en genoten onderwijs
geen of wel voldoende woonruimte en aantal slaapkamers
morele aspect:	biechtfrequentie
mening omtrent steun van de kerk
geen of wel premaritale coitus

Bij bijna alle factoren zijn zowel opgaven van de mannelijke respondenten als van de vrouwelijke respondenten beschikbaar. Deze zijn steeds afzonderlijk getoetst en de resultaten worden afzonderlijk vermeld. Combinatie van deze resultaten is niet goed mogelijk, daar de mannen en de vrouwen, die aan de enquête hebben deelgenomen, voor een belangrijk deel tot dezelfde echtparen behoren, zodat de opgaven van mannen en vrouwen afhankelijk zijn.

Bij de beoordeling van de statistische toetsingen dient te worden bedacht, dat de mogelijke en zelfs waarschijnlijke wisselwerking tussen de verschillende factoren niet kon worden onderzocht op grond van de door mij verkregen gegevens. In elk van de gevallen, dat een statistische relatie wordt gevonden tussen een bepaalde factor en de wijze van geboorteregeling, moet ernstig rekening worden gehouden met de mogelijkheid, dat deze relatie in feite voortkomt uit een of meer andere relaties. Ook is het theoretisch mogelijk, dat een feitelijk bestaand verband niet wordt aan-

getoond, omdat een andere factor de verschillen heeft gecompenseerd.

De betrouwbaarheid van de conclusies wordt verder beperkt door het relatief grote aantal ontbrekende gegevens met betrekking tot de beschouwde relaties. Bij elke onderzochte relatie moesten namelijk de respondenten buiten beschouwing blijven, die geen informatie hadden verstrekt over de methode van geboorteregeling, alsmede van de overigen nog degenen, die de vraag over de beschouwde factor niet hadden beantwoord. Het aantal van de non-responsies kan voor elke relatie uit de totalen van de tabellen in bijlage V worden bepaald, als men bedenkt dat bij dit onderzoek in totaal 1179 respondenten betrokken waren, nl. 489 mannen en 690 vrouwen, waaronder 14 mannen en 8 vrouwen die preventiva gebruiken, welke categorie bij nagenoeg al deze toetsingen buiten beschouwing is gelaten.

De toetsing is in een aantal gevallen gebeurd met de toets van KRUSKAL-WALLIS voor de vergelijking van k steekproeven (RUMKE en VAN EEDEN, 1961, hoofdstuk 12) en in de overige gevallen met de CHI-KWADRAAT-TOETS voor onafhankelijkheid in een associatietabel (DE JONGHE, 1958, blz. 209-214).

De eerstgenoemde toets is toegepast in situaties, waarbij de methode van geboorteregeling in verband is gebracht met een gegeven, dat berust op een aantal of waarin verschillende niveaus zijn te onderscheiden, bijv. het gewenst aantal kinderen, resp. de coitusfrequentie. Als steekproeven worden dan de categorieën respondenten beschouwd die resp. geen beperking, p.o., c.i. of p.o. plus c.i. toepassen.

In de overige gevallen werd de chi-kwadraat-toets voor onafhankelijkheid toegepast. Daarbij mogen de verwachte frequenties per categorie respondenten per klasse van het beschouwde gegeven niet te klein zijn. In verband daarmee moesten in bepaalde gevallen zwak bezette klassen worden gecombineerd.

De resultaten van de toetsing zijn vermeld bij de betreffende frequentie-tabellen, opgenomen als bijlage V. Daarbij is aangegeven welke van de bovengenoemde toetsen is toegepast, welke klassen bij de chi-kwadraat-toets werden gecombineerd of buiten beschouwing gelaten en wat de waarde van de overschrijdingskans P was.

In de onderstaande drie paragrafen zijn de conclusies, verkregen op grond van de toetsingen, samengevat en nader toegelicht. Indien de overschrijdingskans P groter was dan 0,10, werd het resultaat niet significant genoemd; een P -waarde tussen 0,05 en 0,10 wordt als een aanwijzing voor significante resultaten beschouwd. Als P gelijk is aan of kleiner dan 0,05 wordt het resultaat significant genoemd; als P gelijk is aan of kleiner dan 0,01, zeer significant.

In de gevallen dat de toets van Kruskal-Wallis een significant of zeer significant resultaat opleverde, wordt aangegeven welke volgorde aan de categorieën kan worden toegekend op grond van hun gemiddelde rangnummers met betrekking tot het beschouwde gegeven.

§ 1. FACTOREN MET BETREKKING TOT HET SOMATO-PSYCHISCHE ASPECT

Coitusfrequentie

De relatie tussen coitusfrequentie en geboorteregelingmethode is volgens de tabellen 1 en 2 in bijlage V zowel voor mannen als voor vrouwen significant.

Volgens de opgaven van de mannen is de volgorde van de geboorteregelingmethoden naar opklimmende coitusfrequentie: 1) p.o.; 2) geen beperking of c.i.; 3) p.o. plus c.i.

Bij de vrouwen is de volgorde daarentegen: 1) p.o. plus c.i.; 2) p.o.; 3) geen beperking of c.i.

De tegenstrijdigheid tussen de relatie die gevonden wordt bij de mannelijke respondenten enerzijds en de relatie, die gevonden wordt bij de vrouwelijke respondenten anderzijds, kan n.m.m. wellicht verklaard worden uit subjectieve beoordelingsfouten van de coitusfrequentie door de respondenten.

Verandering in de coitusfrequentie na de eerste twee huwelijksjaren

Nagegaan is, of er een relatie bestond tussen toepassing van methode ter geboorteregeling enerzijds en het gegeven of de coitusfrequentie na twee jaar huwelijk afgenomen danwel gelijk gebleven plus c.q. toegenomen is anderzijds.

Blijkens de tabellen 3 en 4 in bijlage V is er volgens de opgaven van de vrouwelijke respondenten geen significante relatie. Volgens de opgaven van de mannelijke respondenten is de relatie juist significant en wordt bij verlaging van de coitusfrequentie relatief vaker p.o. toegepast en minder vaak „geen beperking”.

Evenals bij het vorige gegeven kan men zich afvragen in hoeverre de toepassing van p.o. invloed uitoefent op de subjectieve beoordeling van de verandering in de coitusfrequentie. Dit verband behoeft n.m.m. n.l. niet in te houden dat een gelijk gebleven of relatief toegenomen coitusfrequentie een belemmering zou vormen voor de toepassing van p.o. Het is ook mogelijk dat hier van een artificiële werking kan worden gesproken, erin bestaande, dat men zich bij de toepassing van p.o. uitdrukkelijk bewust is van een kortere of langere periode van onthouding, zodat relatief sneller de ervaring van een afgenomen coitusfrequentie opgeroepen wordt. Bij hen, die geen beperking toepassen, zou een juist tegengestelde werking van invloed kunnen zijn.

Variatiebreedte van de cyclus

Er kan in mijn materiaal, zoals te zien is in tabel 5 van bijlage V, geen verband aangetoond worden tussen de geboorteregelingmethode en de variatiebreedte van de cyclus van de vrouw, onder welke variatiebreedte wordt verstaan de duur van de langste cyclus verminderd met de duur van de kortste cyclus.

Meeste libido van de vrouw

Zoals blijkt uit de tabellen 6 en 7 van bijlage V wordt zowel door de mannelijke als door de vrouwelijke respondenten van de categorie, die p.o. toepast, relatief vaak de meeste libido tijdens de ovulatie aangegeven. Zoals reeds in hoofdstuk V werd opgemerkt, is het niet onaannemelijk dat ook hier bij het opgeven van „meeste libido tijdens ovulatie” en „toepassen van p.o.” van een geïnduceerd effect gesproken moet worden. Deze interpretatie wordt enigermate gesteund door het feit dat er volgens de opgaven van de mannen door hen, die geen geboortebeperving toepassen, relatief vaak de meeste libido aangegeven wordt in de klasse „verschillend”.

Moeite met de toepassing van p.o.

De opgaven over het al dan niet moeite hebben met de p.o. zijn in de tabellen 8 en 9 van bijlage V alleen in relatie gebracht met de geboorteregelingmethoden: p.o. en p.o. plus c.i. Zowel volgens de opgaven van de mannen als die van de vrouwen passen zij, die moeite hebben met de toepassing van p.o., zeer significant vaker naast de p.o. ook de c.i. toe dan zij, die geen moeite hebben met de toepassing van p.o.

Indien de vrouw geen moeite heeft met de toepassing van p.o., maakt het volgens de opgave van de vrouwen niet veel uit, of de man geen of wel moeite heeft met de toepassing van p.o. Hetzelfde geldt voor de gevallen, waarbij de vrouw opgeeft wel moeite met deze toepassing te hebben. Overigens blijkt uit de tabellen 10 en 11 van bijlage V (opgesteld naar de opgaven der vrouwelijke respondenten) wel, dat de man in het algemeen moeite heeft met de toepassing van p.o. als de vrouw deze ook heeft, en geen moeite als de vrouw ook geen moeite heeft.

Er is niet gevraagd welke moeite men met de toepassing van de p.o.-methode heeft. Uit de opmerkingen echter, die vele respondenten bij deze vraag maakten, blijkt dat deze moeite zowel van psychische als van biologische aard is.

Gewenst aantal kinderen

Er is zowel volgens de opgaven van de mannen als volgens die van de vrouwen blijkens de tabellen 12 en 13 van bijlage V een zeer significant verschil in toegepaste geboorteregelingmethoden bij hen, die het gewenst aantal kinderen nog niet en al wel hebben bereikt. Zij die het gewenst aantal kinderen bereikt hebben, passen geheel volgens de verwachtingen relatief meer geboortebeperving toe.

Volgens de opgaven van de mannelijke respondenten nemen de drie beperkingsmethoden: p.o., c.i. en p.o. plus c.i. gelijkelijk in toepassing toe; volgens de opgaven van de vrouwelijke respondenten zou vooral meer p.o. plus c.i. worden toegepast en minder c.i. alleen.

Als het gewenst aantal kinderen niet is bereikt, blijkt volgens de tabellen 14 en 15 van bijlage V de methode van geboorteregeling ook nog af te hangen van de grootte van het aantal kinderen dat men wenst te hebben.

Indien men een groter aantal kinderen wenst, wordt relatief vaker geen beperking of p.o. toegepast; indien men een kleiner aantal kinderen wenst, wordt relatief vaker c.i. en p.o. plus c.i. toegepast.

Een mogelijke verklaring hiervoor zou gevormd kunnen worden door het hierna te bespreken gegeven: zij die een groter aantal kinderen wensen, wensen over het algemeen een kleiner leeftijdsverschil tussen de kinderen, terwijl zij, die een kleiner aantal kinderen wensen, over het algemeen een groter leeftijdsverschil wensen. Men kan verwachten dat zij, die een groot leeftijdsverschil wensen, behoefte hebben aan een in hun ogen zo betrouwbaar mogelijke methode: c.i. al dan niet gecombineerd met p.o. Bij hen, die een kleiner leeftijdsverschil wensen, bestaat deze behoefte niet en men kan dus verwachten dat zij meer p.o. en „geen beperking” zullen toepassen. Dit blijkt inderdaad, zoals ik bij de bespreking van het volgende gegeven zal aantonen, het geval te zijn.

Een bijkomende verklaring voor de relatie tussen het relatief meer toepassen van c.i. en de wens naar een kleiner aantal kinderen enerzijds en de relatie tussen het meer toepassen van p.o. en „geen beperking” en de wens naar een groter aantal kinderen, zou nog gezocht kunnen worden in het morele vlak. In hoofdstuk III is aangetoond dat de meer kerkgebonden respondenten komen uit gemiddeld grotere gezinnen. De eigen wens naar een relatief groter aantal kinderen zou kunnen duiden op een grotere mate van kerkgebondenheid bij deze respondenten en zou het niet gebruik maken van door de Kerk niet geoorloofde methoden van geboortebeperking enigermate kunnen verklaren. In paragraaf 3 van dit hoofdstuk zal blijken dat indicatoren voor de morele gesteldheid van de respondenten een belangrijke rol vervullen bij de keuze van de methode ter geboorteregeling.

Gewenst leeftijdsverschil tussen de kinderen

Uit de tabellen 16 en 17 van bijlage V blijkt, dat zowel volgens de opgaven van de mannen als volgens die van de vrouwen er een zeer significante relatie bestaat tussen het gewenst leeftijdsverschil tussen de kinderen en de methode van geboorteregeling. De volgorde van de frequenties van de toegepaste methoden van geboorteregeling is naar toenemend gewenst leeftijdsverschil:

volgens de mannen: 1) „geen beperking”; 2) p.o.; 3) p.o. plus c.i. en c.i.
 volgens de vrouwen: 1) „geen beperking”; 2) p.o. en c.i.; 3) p.o. plus c.i.

Zoals te verwachten was, worden bij een klein gewenst leeftijdsverschil vooral „geen beperking” en p.o. toegepast; bij een groot gewenst leeftijdsverschil wordt relatief meer c.i., al dan niet gecombineerd met p.o., toegepast.

Conclusie

Uit de boven besproken relaties krijgt men sterk de indruk dat het niet alleen, zoals in de gangbare opvattingen vaak gehouden wordt, biologische

factoren zijn, die overwegend de keuze van een bepaalde geboorteregelmethode beïnvloeden, maar dat het naast deze ook psychische repercussies van de gekozen en gepraktiseerde methode zijn, die in het biologische vlak geprojecteerd worden.

Van medebepalende betekenis voor de keuze van de methode van geboorteregeling lijken mij de in paragraaf 2 te bespreken sociale situatie van de respondent en de in paragraaf 3 te bespreken morele gesteldheid van de respondent. Van de sociale situatie en van de morele gesteldheid worden in de volgende twee paragrafen een aantal indicatoren aan de orde gesteld.

§ 2. FACTOREN MET BETREKKING TOT HET SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECT

Beroep van de echtgenoot

De methode van geboorteregeling vertoont blijkens de tabellen 18 en 19 van bijlage V volgens de opgaven van de mannen een zéér significant verband met het beroep van de echtgenoot. Volgens de opgaven van de vrouwelijke respondenten is dit verband juist significant ($P = 0,05$). Meer toepassing van p.o. en minder toepassing van c.i. blijken voor te komen bij de „hogere” beroepen; meer toepassing van c.i. en minder toepassing van p.o. bij de mijnwerkers.

Inkomen van de echtgenoot

In de opgaven van de mannen wordt een significant verband gevonden, zoals te zien is in de tabellen 20 en 21 van bijlage V, tussen de hoogte van het inkomen en de methode van de geboorteregeling; in de opgaven van de vrouwelijke respondenten wordt een aanwijzing voor een dergelijk verband gevonden. Bij de hogere inkomens blijkt meer voorkeur te bestaan voor de toepassing van de p.o.-methode dan voor de c.i.-methode, bij de lagere inkomens is dat niet het geval.

Doubleren op de lagere school en verder genoten onderwijs

De tabellen 22 en 23 van bijlage V hebben betrekking op de mogelijke relatie tussen doubleren op de lagere school en het wel of niet toepassen van p.o. Bij de toetsing is de categorie respondenten, die de p.o.-vraag niet hebben beantwoord, buiten beschouwing gelaten. Er wordt geen significante relatie gevonden, noch in de opgaven van de mannelijke respondenten, noch in de opgaven van de vrouwelijke respondenten.

Ten aanzien van het genoten onderwijs blijkt in de tabellen 24 en 25 van bijlage V volgens de opgaven van de mannen een significante relatie te bestaan tussen het genoten onderwijs en de methode van geboorteregeling; volgens de opgaven van de vrouwelijke respondenten blijkt een aanwijzing voor een dergelijk verband. Uit de percentagetabel van de opgaven der mannen krijgt men de indruk, dat geen beperking vooral voorkomt bij de categorieën, die middelbaar of hoger onderwijs alsmede landbouwonderwijs hebben genoten. C.i. vooral bij de respondenten, die

na de lagere school geen verder onderwijs hebben gevolgd; bij de laatstgenoemde categorie komt relatief weinig p.o. voor. De relatie met de opleiding van de vrouw is zwakker; men krijgt daar de indruk, dat de vrouwen die nog onderwijs na de lagere school hebben genoten relatief vaker behoren tot de categorie, die p.o. toepast, dan tot de categorie, die c.i. toepast.

Geen of wel voldoende woonruimte en aantal slaapkamers

Zowel de mannen als de vrouwen geven overwegend op over voldoende woonruimte te beschikken. Zij, die niet over voldoende woonruimte menen te beschikken, passen blijkens de tabellen 26 en 27 van bijlage V volgens beider opgaven relatief vaker een der beperkingsmethoden toe, doch het verband is niet bijzonder sterk; zowel volgens de antwoorden der mannen als volgens die der vrouwen kan slechts van een aanwijzing gesproken worden. Indien de woonruimte onvoldoende wordt geacht, wordt in de opgave der mannen, noch in die der vrouwen een verband tussen het aantal beschikbare slaapkamers en de wijze van geboorteregeling gevonden, zoals te zien is in de tabellen 28 en 29 van bijlage V. Als de woonruimte wel voldoende wordt geacht, wordt in de opgaven der mannen volgens tabel 30 van bijlage V een aanwijzing voor een relatie gevonden, in de opgaven der vrouwen een significante relatie, blijkens tabel 31 van bijlage V. De categorie, die geen beperking toepast, blijkt volgens beide opgaven gemiddeld over minder woonruimte te beschikken dan de andere categorie. Dit kan zeer goed een schijn-effect zijn. Wellicht gaat het hier om het verschil tussen jongere respondenten met weinig en oudere respondenten met veel woonruimte.

Conclusie

Op grond van de in deze paragraaf besproken relaties ben ik geneigd het toebehoren tot een bepaalde sociale laag, gemeten naar genoten onderwijs en inkomen, als een factor aan te geven, die medebepalend is voor de keuze van de methode van geboorteregeling. Het zou zeker aanbeveling verdienen een meer sociologisch gericht onderzoek hieromtrent in te stellen. Daarvoor zou als uitgangshypothese gesteld kunnen worden, dat in alle lagen van de bevolking geboorteregeling wordt toegepast, maar dat in deze toepassing bepaalde patronen onderkend kunnen worden, die min of meer kenmerkend zijn voor de verschillende sociale lagen. Als criteria voor het toebehoren tot een bepaalde sociale laag zouden dan niet alleen beroep, onderwijs en inkomen gehanteerd dienen te worden, doch ook het hebben van een bepaalde levensstijl, het stellen van bepaalde esthetische en hygiënische eisen, het hebben van een bepaalde kennis van zaken die alle op de keuze van de methode van geboorteregeling van invloed kunnen zijn. Tijdens mijn onderzoek en in mijn materiaal zijn er n.m.m. voor deze hypothese aanwijzingen naar voren gekomen.

§ 3. FACTOREN MET BETREKKING TOT HET MORELE ASPECT

Biechtfrequentie

Uit de tabellen 32 en 33 van bijlage V blijkt, dat zowel volgens de opgaven van de mannelijke respondenten als volgens de opgaven van de vrouwelijke respondenten er een zeer significant verband is tussen biechtfrequentie en methode van geboorteregeling; bij de mannen is de volgorde van de geboorteregelingsgroepen naar toenemende biechtfrequentie: 1) c.i. 2) p.o. plus c.i.; 3) p.o.; 4) geen beperking; en bij de vrouwen: 1) c.i.; 2) p.o. plus c.i.; 3) geen beperking; 4) p.o.

Mening omtrent steun van de kerk

Volgens de opgave van de mannen en die van de vrouwen bestaat er, zoals de tabellen 34 en 35 van bijlage V laten zien, een significant verband tussen de mening omtrent de steun van de kerk, die zij in hun huwelijk ondervinden en de methode van geboorteregeling. Daarbij is het bevestigende antwoord gesteld tegenover alle soorten overige antwoorden. Genoemde mening is bij de grote meerderheid der geënquêteerden gunstig, doch relatief vaker bij de categorieën die geen geboorteregeling of p.o. toepassen dan bij de categorieën die c.i. of p.o. plus c.i. toepassen.

Geen of wel premaritale coitus

Zowel volgens de opgaven van de mannelijke als die van de vrouwelijke respondenten is er blijkens de tabellen 36 en 37 van bijlage V een zéér significante relatie (P is kleiner dan 10^{-5}) tussen de methode van geboorteregeling en het antwoord op de vraag, of vóór het huwelijk wel of niet coitus heeft plaatsgevonden (bij de toetsing is de indeling naar partner buiten beschouwing gelaten).

Als voor het huwelijk coitus heeft plaats gehad, wordt overwegend c.i. of p.o. plus c.i. toegepast; indien er geen premaritale coitus is geweest, komt vaker „geen beperking” of p.o. voor.

Conclusie

Tussen de geboorteregelingmethoden en de hier als indicatoren voor de morele gesteldheid van de respondenten aangenomen factoren blijken telkens in hoge mate significante relaties te bestaan. Bij de eerste twee factoren: biechtfrequentie en mening omtrent de steun van de Kerk zou men nog aan een geïnduceerd effect kunnen denken. Zij die regelmatig een geboorteregelingmethode praktiseren, die door de Kerk als ongeoorloofd wordt beschouwd, zullen minder vaak biechten en geringer denken over de in hun huwelijk ondervonden steun van de kerk. Hierbij moet bedacht worden dat het onderzoek gehouden is onder een nogal sterk kerkgebonden categorie van mensen.

De derde factor: het premaritaal geslachtsverkeer, echter is n.m.m. een duidelijke indicatie voor de morele gesteldheid. Premaritaal geslachtsverkeer is in het gebied van de Westelijke Mijnstreek, waar mijn respon-

denten wonen, een moreel afkeurenswaardige daad. Voor de toepassing van c.i. geldt hetzelfde, hetgeen ook blijkt uit de antwoorden op mijn vraag naar de mening over c.i., die in paragraaf 2 van hoofdstuk V besproken zijn. Het overschrijden van een morele drempel t.a.v. de premaritale coitus blijkt samen te hangen met het overschrijden van de morele drempel t.a.v. de toepassing van c.i.

SAMENVATTING VAN HET ONDERZOEK

Voor het geven van cursussen aan katholieke jonggehuwden in de Westelijke Mijnstreek gevoelde ik behoefte inzicht te krijgen in de problemen, die zich in de huwelijksbeleving van mijn cursisten voordeden. Daar in de literatuur onvoldoende gegevens hieromtrent te vinden waren, besloot ik tot een eigen onderzoek. Het stellen van schriftelijke vragen aan degenen, die deze cursussen bezochten bood hiertoe de gelegenheid. Het feit, dat deze vragen gesteld werden na een door mij gegeven les, waarin ook over de meer intieme aspecten van de huwelijksbeleving vrij gesproken was en waarin uitdrukkelijk op het belang van een juiste beantwoording van de vragen werd gewezen, mocht doen verwachten dat de cursisten, indien zij aan het onderzoek wensten deel te nemen, de vragen zo juist en eerlijk mogelijk zouden beantwoorden. Dit bleek inderdaad in redelijke mate het geval te zijn, zoals door vergelijking van de antwoorden van huwelijkspartners en uit de antwoorden op de vraag naar het gemasturbeerd-hebben kon worden aangetoond.

Nadat een voor-enquête had uitgewezen dat ook op delicate vragen een antwoord mocht worden verwacht en deze vragen geen ongewenste repercussies opriepen, werd in 22 cursussen voor katholieke jonggehuwden in het winterseizoen 1960-1961 het onderzoek verricht. Na afloop van mijn les werden aan degenen, die aan het onderzoek wilden meewerken – steeds waren dit alle aanwezigen – de vragenlijsten uitgereikt ter onmiddellijke invulling. Hierbij zaten de mannen en vrouwen van elkaar gescheiden en er was voor gezorgd dat men elkaars antwoorden niet kon lezen.

Van de 1220 uitgereikte vragenlijsten werden er 18 niet en 23 onvoldoende ingevuld. Ter bewerking bleven er 1179 formulieren, waarvan er 489 door mannen en 690 door vrouwen waren ingevuld. In deze formulieren waren niet altijd alle vragen beantwoord. Om één of andere reden waren er bij elke vraag meer of minder nonrespondenten, die echter wel de andere vragen hadden beantwoord, zodat hun formulieren toch bruikbaar waren. Door vergelijking van geboorte- en huwelijks-data en aantal kinderen konden 324 mannen en 324 vrouwen als huwelijkspartners worden herkend.

Uit het feit, dat ik mij met mijn vragen tot de bovenomschreven categorie

mensen gewend had, vloeit voort, dat deze geselecteerd was ten aanzien van

- a. Geloof. Alle respondenten zijn katholiek.
- b. De gemiddelde leeftijd van de mannen is 33,8 jaar, die van de vrouwen 32,0 jaar.
- c. Huwelijksduur. De respondenten zijn voor 83% 10 jaar of korter gehuwd, voor 97% 15 jaar of korter. De gemiddelde huwelijksduur is volgens de opgaven van de mannen 5,8 jaar, volgens die van de vrouwen 5,9 jaar.
- d. Woonplaats. Deze heb ik echter niet in het onderzoek betrokken om een zo groot mogelijke anonimiteit te waarborgen. Uit de spreiding van de geboorteplaatsen bleek, dat de in Limburg geboren oververtegenwoordigd en de in het buitenland geboren sterk ondervertegenwoordigd waren. Het percentage niet in Limburg, maar wel in Nederland geboren komt echter ten naastebij overeen met het overeenkomstige percentage voor geheel Limburg.

Wat de overige selectie-factoren betreft, die niet of niet rechtstreeks afhankelijk zijn van de keuze der geënquêteerden, blijkt het volgende.

a. Ten aanzien van de kerkgebondenheid is er een duidelijke selectie. Mijn respondenten zijn meer kerkgebonden dan de gemiddelde katholieken in de Westelijke Mijnstreek, daar zij hun godsdienst intensiever practiseren; dit is niet te verwonderen daar in de meeste gevallen de cursus op initiatief van de parochiegeestelijke plaats vond en veelal de meest trouwe parochianen aan zijn oproep deze cursus te volgen gehoor gaven. Voorts blijkt deze grotere kerkgebondenheid ook enigmater uit het feit dat de gezinnen waaruit de respondenten voortkwamen, gemiddeld één kind meer hadden dan de katholieke nederlandse gezinnen in dezelfde tijdsperiode.

b. Ook ten aanzien van de opleiding vertonen zowel mijn mannelijke als vrouwelijke respondenten een duidelijke selectie in die zin, dat zij minder doubleerden op de lagere school dan de Nederlanders gemiddeld en dat zij veel vaker verder onderwijs na de lagere school hebben genoten dan de Limburgers gemiddeld.

c. De inkomensverdeling van mijn respondenten is ongeveer gelijk aan die van de gehele Nederlandse bevolking. De beroepenverdeling vergeleken met die van de Nederlandse bevolking laat bij mijn respondenten een ondervertegenwoordiging met 10% zien van de handarbeiders.

d. Wat betreft de afkomst van mijn respondenten, gemeten naar het beroep van hun vaders, onderscheiden mijn respondenten zich niet van de totale bevolking van de Limburgse Mijnstreek.

e. Wat betreft de sfeer in het gezin wijken mijn respondenten niet duidelijk af van die gemiddeld in de Nederlandse gezinnen, voor zover hiervoor het buitenshuis werken der echtgenote als criterium wordt genomen; zij zijn echter relatief minder in het bezit van televisietoestellen dan de Nederlanders in het algemeen, de mannen besteden hun vrije tijd meer dan hun streekgenoten aan studeren en organisatorisch werk en zij zijn in vergelijking met de Limburgse bevolking in het algemeen iets

slechter gehuisvest, in vergelijking met de Nederlandse bevolking aanmerkelijk slechter.

f. De gemiddelde huwelijksleeftijd zowel van mijn mannelijke als mijn vrouwelijke respondenten was misschien iets hoger dan die van de Nederlanders in het algemeen.

Uit de van mijn respondenten op de desbetreffende vragen verkregen gegevens blijken de volgende feiten.

Van de mannen heeft 75,8% voor hun huwelijk gemasturbeerd, van de vrouwen 20,1%.

Van de mannen heeft 20,7% voor hun huwelijk gecohabiteerd, van de vrouwen 16,5%; zowel van de mannen als van de vrouwen ongeveer 15% met hun huidige huwelijkspartner (2,9% van alle mannen en 1,2% van alle vrouwen bovendien met anderen); 5,0% der mannen en 1,5% der vrouwen uitsluitend met anderen dan hun huidige huwelijkspartner.

De verkering van mijn respondenten duurde gemiddeld 4,1 jaar. De mannen waren bij hun trouwen gemiddeld 28 jaar, de vrouwen 26 jaar.

In de eerste huwelijksnacht werd door ongeveer 63% der respondenten gecohabiteerd. De eerste coitus – of deze al dan niet in de eerste huwelijksnacht plaats vond – heeft ten naaste bij de helft der respondenten voldoening gegeven, de andere helft niet. Had de eerste coitus in de eerste huwelijksnacht plaats, dan gaf deze relatief iets meer der mannen en vrouwen voldoening dan wanneer deze op een later tijdstip plaats vond.

De gemiddelde coitusfrequentie in de eerste twee huwelijksjaren is volgens de mannen 9,2 per maand, volgens de vrouwen 10,1; na die tijd gemiddeld 6,2 per maand volgens de mannen en 6,8 volgens de vrouwen. Een gemiddeld lagere coitusfrequentie na de eerste twee huwelijksjaren wordt door ongeveer tweederde der respondenten vermeld; ten naaste bij een derde geeft een gelijke en ongeveer 3% (2,2% der mannen en 4,8% der vrouwen) geeft een toegenomen frequentie aan.

Wat betreft het orgasme ondervindt volgens haar eigen opgave 24% der vrouwen een climax-orgasme, 49% een meer diffuus orgasme, terwijl 13% haar orgasme anders beschrijft dan wel over de wijze waarop zij het orgasme ervaart niets mededeelt en 14% nooit tot orgasme komt.

Het initiatief tot de huwelijksgemeenschap gaat bij ruim 14% der respondenten nooit, in ruim 80% soms of vaak van de echtgenote uit.

In ongeveer drie kwart der huwelijken wordt iedere coitus met een z.g. voorspel ingeleid. Van de mannen zegt 18,5%, van de vrouwen 29,8% dat dit nooit of zelden het geval is.

Ongeveer drie kwart van de vrouwen staat positief tegenover de huwelijksgemeenschap; slechts 10% zegt uitdrukkelijk er een tegenzin in te hebben of er geheel onverschillig tegenover te staan.

Ongeveer 80% der respondenten deelt mede alle voorkomende moeilijkheden samen te bespreken en het eens te zijn over de opvoeding van hun – nog jonge – kinderen. Meer dan 96% der respondenten acht in hun huwelijk voldoende kameraadschap aanwezig. Ten naaste bij 40% der

mannen en ruim 40% der vrouwen deelt mede dat hun huwelijkspartner een gewoonte of eigenschap heeft, die hen irriteert. Van de mannen is slechts 6,4% van mening nooit hun vrouw de helpende hand in het huishouden toe te steken, volgens de vrouwen is dit met 12,6% der mannen het geval. Ten slotte blijkt het huwelijk van ongeveer 85% der respondenten aan hun verwachtingen te beantwoorden.

Het gemiddeld aantal kinderen van mijn respondenten is volgens opgaven van de mannelijke respondenten 2,0, volgens die der vrouwelijke respondenten 2,2. De mannen wensen zich gemiddeld 3,6, de vrouwen 3,9 kinderen. Een leeftijdsverschil van twee jaar tussen de opeenvolgende kinderen wordt het meest veelvuldig (70%) gewenst geacht. Ongeveer de helft der respondenten zegt, dat er in hun huwelijk wel eens een periode van totale onthouding is geweest. Deze periode was vijf maanden of langer bij ongeveer 18% van de respondenten.

Ongeveer de helft van de respondenten practiseert periodieke onthouding (p.o.), waarvan de helft (25% van het totaal) in combinatie met andere methoden ter geboortebeperving, vrijwel uitsluitend coitus in interruptus.

Van degenen, die geen p.o. toepassen, zegt ongeveer een derde geen behoefte aan geboortebeperving te hebben o.a. omdat zij nog geen kinderen hebben, een derde zegt deze methode onvoldoende te kennen danwel er geen vertrouwen in te hebben; door het resterende een derde worden geen of andere redenen vermeld.

Volgens ruim de helft der respondenten dragen beide echtelieden gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de toepassing van p.o.

Ruim de helft van de mannen heeft zowel volgens eigen opgave, als volgens die der vrouwen geen moeite met de toepassing van p.o., van de vrouwen heeft volgens eigen opgave bijna drie kwart er geen moeite mee.

Ruim twee derde der mannen en ruim drie kwart der vrouwen acht geen nadelen voor hun huwelijk aan de p.o. verbonden.

De variatie-breedte van de cyclus is maximaal 2 dagen bij 65,6% der vrouwen, 3 tot en met 7 dagen bij 36,8% der vrouwen en meer dan 7 dagen bij 10,6% der vrouwen.

De fase van de cyclus, waarin de vrouw het meest libidineus is, valt volgens de vrouwen zelf in 10.1% samen met de periode van de ovulatie, volgens de mannen in 9.2%. Slechts van 3.3% van de echtparen antwoorden beide echtelieden, dat de echtgenote gedurende de ovulatie de meeste libido ervaart. Deze bevindingen spreken de vaak gehoorde mening tegen, dat over het algemeen de vrouw zich het meest tot de coitus aangetrokken zou voelen in haar vruchtbare periode. Bovendien wijst de uitkomst, dat meer dan vier vijfde van de bovengenoemde 10.1% vrouwen p.o. toepast er op, dat het ervaren van de meeste libido tijdens de ovulatie waarschijnlijk meermalen als een kunstproduct van de p.o. beschouwd moet worden.

Een derde der vrouwen voedt haar kind niet zelf, krap de helft hoogstens drie maanden.

Ruim drie kwart der vrouwen heeft drie maanden na een bevalling reeds weer gemenstrueerd.

Van de respondenten past ongeveer de helft nooit coitus interruptus toe, ongeveer een derde soms en ongeveer een zesde dikwijls of voortdurend. Deze methode ter geboortebeperking wordt door 15% van alle mannelijke respondenten en 25% van alle vrouwelijke respondenten niet afkeurenswaardig geacht.

In het huwelijk van 97,0% der mannelijke respondenten en in 98,6% van die der vrouwelijke respondenten worden nooit voorbehoedmiddelen gebruikt. Het gebruik van deze middelen wordt door 7,8% der mannen en 6,2% der vrouwen niet afkeurenswaardig geacht.

Slechts ruim een kwart der respondenten heeft voor het huwelijk voldoende voorlichting gehad, een kwart onvoldoende voorlichting en krap de helft in het geheel geen.

Informatie omtrent p.o. heeft ongeveer 40% der respondenten, die p.o. toepassen, gekregen van een arts, ruim 25% middels lectuur, ongeveer 13% van familieleden of een priester; van de overige 20% werd geen duidelijk antwoord verkregen.

Van de mannelijke respondenten zou 89,2%, van de vrouwelijke 80,0% eventuele huwelijksmoeilijkheden met een derde willen bespreken; het meest frequent met een arts (46,1% van alle mannelijke respondenten en 39,0% van alle vrouwelijke respondenten), vervolgens het meest frequent met een priester (14,0% van alle mannelijke en 23,5% van alle vrouwelijke respondenten).

Ten slotte is ten aanzien van een aantal, nog nader aan te geven, factoren, die betrekking hebben op verschillende aspecten van het menselijk handelen, middels statistische toetsingen nagegaan, of er tussen deze factoren en de toepassing van bepaalde methoden van geboorteregeling samenhangen konden worden aangetoond.

De volgende aspecten met de erbij behorende factoren heb ik onderscheiden:

somato-psychische aspect:	coitusfrequentie in de eerste twee huwelijksjaren, verandering coitusfrequentie na de eerste twee huwelijksjaren, variatiebreedte van de cyclus, tijdstip van meeste libido van de vrouw, moeite met de toepassing van p.o., gewenst aantal kinderen, gewenst leeftijdsverschil tussen de kinderen;
sociaal-economische aspect:	beroep van de man, inkomen van de man, doubleren lagere school en genoten verder onderwijs, geen of wel voldoende woonruimte en aantal slaapkamers;
morele aspect:	biechtfrequentie, mening omtrent steun van de kerk, geen of wel premaritale coitus.

Ten aanzien van het eerste aspect blijkt er een significante relatie te be-

staan tussen de coitusfrequentie in de eerste twee jaren van het huwelijk en de gepractiseerde methode van geboorteregeling: relatief meer p.o. plus c.i. en relatief minder p.o. wordt volgens de mannelijke respondenten toegepast bij resp. hogere en lagere coitusfrequentie, relatief meer „geen beperking” of c.i. en relatief minder p.o. plus c.i. volgens de vrouwelijke respondenten. Wat de verandering van de coitusfrequentie na de eerste twee huwelijksjaren betreft, blijkt er volgens de antwoorden der vrouwen geen relatie te bestaan tussen afgenomen tegenover gelijkgebleven of toegenomen coitusfrequentie enerzijds en de toegepaste methode van geboorteregeling anderzijds. Volgens de antwoorden der mannen is er een juist significante relatie tussen verlaging van de coitusfrequentie en het relatief vaker practiseren van p.o. en het minder vaak practiseren van „geen beperking”. Geen verband kon worden aangetoond met de variatiebreedte van de cyclus van de vrouw: de duur van de langste cyclus verminderd met de duur van de kortste cyclus. Wel is gebleken, dat zowel door de mannelijke als door de vrouwelijke respondenten, in wier huwelijken p.o. gepractiseerd wordt, relatief vaak wordt aangegeven dat de vrouw het meest libidineus is tijdens de ovulatie. Zij, die aangeven moeite, hetzij van psychische, hetzij van biologische aard, te hebben met de toepassing van p.o., blijken volgens de antwoorden zowel van de mannen als van de vrouwen zeer significant vaker naast p.o. ook c.i. toe te passen dan zij, die geen moeite met de toepassing van p.o. hebben. Een zeer significant verschil in toegepaste geboorteregelingsmethoden is er zowel volgens de antwoorden van de mannen als die van de vrouwen, ook bij hen die het gewenste aantal kinderen nog niet en al wel hebben bereikt. Zij, die het gewenste aantal kinderen bereikt hebben, passen, geheel volgens de verwachtingen, relatief meer geboortebeperking toe. Ten slotte blijkt er volgens beider opgaven een zeer significante relatie te bestaan tussen het gewenste leeftijdsverschil tussen de kinderen en de methode van geboorteregeling. Zoals te verwachten was, worden bij een klein gewenst leeftijdsverschil vooral „geen beperking” en p.o. gepractiseerd; bij een groot gewenst leeftijdsverschil wordt relatief meer c.i., al dan niet gecombineerd met p.o., toegepast.

Ten aanzien van het tweede aspect blijken er een aantal significante relaties te bestaan tussen de toepassing van bepaalde geboorteregelingsmethoden en het toebehoren tot een bepaalde sociale laag, gemeten naar objectieve criteria als beroep, inkomen en genoten onderwijs van de echtgenoot. Meer toepassing van p.o. en minder toepassing van c.i. blijken voor te komen bij de „hogere” beroepen; meer toepassing van c.i. en minder toepassing van p.o. bij de mijnwerkers. Bij de hogere inkomens blijkt meer voorkeur te bestaan voor de toepassing van de p.o.-methode dan voor de c.i.-methode; bij de lagere inkomens is dat niet het geval. „Geen beperking” wordt vooral gepractiseerd door de categorieën, die middelbaar of hoger onderwijs, alsmede door hen, die landbouwonderwijs hebben genoten, en c.i. vooral door de respondenten, die na de lagere school geen verder onderwijs hebben gevolgd; door de laatstgenoemde

categorie wordt relatief weinig p.o. toegepast. Al deze relaties zijn sterker volgens de opgaven van de mannelijke respondenten dan volgens die van de vrouwelijke respondenten. Wat tenslotte de beschikbare woonruimte betreft blijkt er een nogal zwak verband te bestaan tussen het niet over voldoende woonruimte beschikken en het relatief vaker toepassen van een van de geboortebeperkingsmethoden.

Ten aanzien van het derde aspect blijken er significante of zeer significante negatieve correlaties te bestaan tussen hogere biechtfrequentie, gunstiger mening over steun van de kerk en geen premaritale coitus enerzijds en het toepassen van door de Kerk als ongeoorloofd beschouwde methoden van geboortebeperking anderzijds.

SUMMARY OF THE INVESTIGATION OF MARRIAGE EXPERIENCE

In order to give courses to young married Roman Catholic couples in the Western Mining District in the Netherlands Province of Limburg, I felt the necessity of getting an insight to the problems that arose in the conjugal life of my students. Since the results cited in the literature on this subject were insufficient and – if existing – might be irrelevant to these Limburg people, I decided to carry out an investigation of my own. The posing of written questions to those following the courses gave me the necessary opportunity. The fact that these questions were asked after my lectures, wherein also the more intimate aspects of wedded life were freely discussed, and wherein I emphasized the importance of exact answers to the questions, gave me the reasonable expectation that the students, if they wished to take part in the investigation, would answer the questions as accurately and honestly as possible. This in fact appeared to be rather well the case, as could be shown by comparing the answers to the question of having masturbated.

After a test-inquiry had shown that an answer could also be expected to delicate questions, and that these would have no undesired repercussions, the investigation was made in the winter of 1960–1961, during 22 courses to young married Roman Catholics. At the end of each lecture, question sheets were distributed for immediate filling in to all those wishing to take part in the investigation – this always included all those present. The men and women were parted from each other, and care was taken to make it impossible to read each others answers.

Of the 1220 question papers distributed, 18 were not filled in and 23 insufficiently. That left 1179 forms to work on, of which 489 were filled in by men and 690 by women. In these forms not always each question was filled in by all the respondents, but since the other questions were answered, the forms were still useful. By comparing birth and marriage data and the number of children, it was possible to identify 324 men and 324 women as wedded couples.

From the fact that I posed my questions to the above described category of people, follows that this category was selected with respect to:

- a. Religion. All the respondents are Roman Catholics.
- b. Age. The average age of the men is 33.8 years and that of the women 32.0 years.
- c. Length of marriage. 83% Of the respondents have been married for 10 years or less, 97% for 15 years or less. The average length of marriage

as given by the men is 5.8 years and 5.9 according to the women.

- d. Place of residence. These I have not included in my enquiry in order to preserve the greatest possible anonymity. It was apparent, however, from the dispersion of the places of birth that those born in Limburg were overrepresented, and those born abroad were in a great minority. The percentage of those born in Holland, but not in Limburg, however, tallies with the percentage valid for the whole population of Limburg.

Concerning the rest of the selective factors which are not, or not directly dependent on the choice of those taking part in the inquiry, the following is apparent:

- a. There is a very clear selection with regard to attachment to the church. My respondents are more attached to the church than the average Roman Catholic in the Western Mining District, they practise their religion more assiduously. This is not surprising, since in most cases the courses took place on initiative of the parish priests and they were generally speaking the most faithful parishioners who responded to the advice of the parish priest to follow this course. Moreover, this greater devotion is also apparent in some degree from the fact that the families from which the respondents came had an average of one child more than the Roman Catholic families in the Netherlands during the same period of time.

- b. With regard to education, my male and female respondents also show a distinct selection in the sense that they repeated less classes in elementary school than the average Dutchman, and that they much more frequently received further education after the elementary school than the average Limburger.

- c. My respondents' distribution of income is more or less equal to that of the whole Dutch population. The distribution of professions compared to that of the Dutch population shows an under representation of 10% with the manual labourers.

- d. With regard to descent, taken according to their fathers' professions my respondents do not distinguish themselves in any way from the total population of the Limburg mining district.

- e. Concerning the atmosphere in the home, my respondents do not deviate from the average Dutch home in so far as the wife's participation in the labour force is taken as a rule. They have, however, less T.V. sets than the Dutch generally, the men spend more of their free time studying and with organizing work than their district companions. Compared with the Limburg population as a whole, they are not so well housed, and in comparison with the Dutch population even decidedly worse.

- f. The average marriage age both of my male and female respondents was perhaps a little higher than that of the Dutch generally.

From the obtained data taken from the answers given by my respondents to the pertinent questions, the following facts are evident:

75.8% Of the men masturbated before marriage, 20.1 % of the women.

20.7% Of the men had intercourse before marriage, 16.5% of the women. Both men and women for about 15% with their present spouse; (in addition 2.9% of all the men and 1.2% of all the women also with others than their present spouse), 5.0% of the men and 1.5% of the women exclusively with others than their present partners.

The period of courtship of my respondents lasted on an average 4.1 years. The men were about 28 years old at the time of marriage, and the women 26.

About 63% of the respondents had intercourse in the first wedding night.

The first coitus – whether it took place in the first wedding night or not – gave satisfaction to a scanty half of the respondents. The other half had no satisfaction. Those, who had their first coitus in the wedding night, stated a little more frequently to be satisfied with the first coitus than those who had the first coitus later.

The average sexual frequency during the first two marriage years is, according to the men 9.2 per month and 10.1 according to the women. After that time an average of 6.2 per month is reported by the men, and 6.8 by the women. Two thirds of the respondents report an average lower coitus frequency after the first two years of marriage. Approximately one third register the same and about 3% (2.2% of the men and 4.8% of the women) register an increased frequency.

About three fourths of the women are positive about the sexual side of marriage, only 10% declare explicitly to have an aversion for it, or to be wholly indifferent. Where orgasm is concerned, according to their own statement, 24% of the women experience a climax orgasm, 49% a more diffuse orgasm, while 13% describe their orgasm differently or impart nothing at all about the way they experience it, and 14% never experience an orgasm.

The initiative for the intercourse by 14% never comes from the wife, 1.3% of the male respondents and 3.0% of the female respondents report that the initiative always comes from the wife and in the remaining cases the wife takes the initiative more or less often.

In about three fourths of the marriages every coitus is opened with a so-called foreplay, but 18.5% of the men and 29.8% of the women say that this is never or very rarely the case.

Something like 80% of the respondents discuss together all arising difficulties, and are of one mind concerning the upbringing of their – still young – children. More than 96% of the respondents consider a sufficient amount of comradeship existent in their marriage. A bare 40% of the men and more than 40% of the women intimate that their spouse has habits or qualities that irritate them. Only 6.4% of the men hold the opinion never to help the wife with the housework; according to the women this is the case with 12.6% of the men. Finally it is apparent that the marriages of about 85% of the respondents come up to their expectations.

According to the report of the male respondents, the average number of children is 2.0, according to the female respondents 2.2. The average number of children desired by the men is 3.6, by the women 3.9. A difference in age of two years between sequent children is generally considered the most desirable (70%).

About half of the respondents state that sometimes in their marriages a period of prolonged continence has occurred. For 18% of the respondents this period lasted 5 months or more.

About half of the respondents practise the rhythm method, of which half again (25% of the total) in combination with other methods of birth control, almost exclusively coitus interruptus.

Of those who do not practise rhythm, about one third say they have no need of birth control, among other reasons because they have, as yet, no children, a third express insufficient knowledge of this method or have no faith in it; the remaining one third give other reasons or none at all.

According to more than half of the respondents both partners carry the full responsibility for the practise of periodic continence.

More than half of the men, as well as by their own reports as by those of the women, have no trouble using the rhythm method. By their own statement three quarters of the women experience no difficulties.

A sizable two thirds of the men and more than three fourths of the women consider periodic continence to have no harmful effect on their marriage.

For 52.6% of the women the variation range of the menstrual cycle is 2 days at a maximum, for 36.0% it is 3 till 7 days and for 10.6% longer than 7 days.

The phase of the cycle in which the woman is most libidinous comes according to the women themselves in 10.1% together with the ovulation period, according to the men in 9.2%. Only 3.3% of the couples are of one mind stating the wife's greatest libido during the ovulation period. These observations are in contradiction with the frequently heard opinion that generally the woman should feel most attracted to the coitus during ovulation. Moreover the outcome that more than four fifths of the above mentioned 10.1% women practise rhythm, points to the possibility that the experience of the greatest libido during the ovulation period must probably be regarded as an artificial product of periodic continence.

One third of the women do not suckle their own child; a small half do so for three months at the most.

A good three quarters of the women have already menstruated again within three months of a confinement.

About half the respondents never use coitus interruptus; about one third sometimes do and about one sixth often or constantly. This method of birth control is not considered reprehensible by 15% of all the male respondents and 25% of all the female respondents.

Contraceptives are never used during marriage by 97.0% of the male respondents and 98.6% of the female respondents. The use of contraceptives is not considered reprehensible by 7.2% of the men and 5.2% of the women.

Only a little more than one quarter of the respondents received sufficient sex education before marriage; a quarter insufficient and less than half none at all.

About 40% of the respondents using rhythm received the information from a doctor, an odd 25% from reading, about 13% received the information from members of the family or a priest and no clear answer was given by the rest.

89.2% Of the male respondents and 80.0% of the female respondents would be willing to discuss marriage difficulties with a third person, most frequently with a doctor (46.1% of all the male and 39.0% of all the female respondents), subsequently with a priest (14.0% of all the male and 23.5% of all the female respondents).

Finally it has been determined by means of statistical tests with reference to a number of factors which I will indicate later, having a bearing on the different aspects of human actions, whether a connection could be shown between these factors and the use of a certain method of birth control.

I have distinguished the following aspects with the factors belonging to them:

- somato-psychic aspect: coitus frequency during the first two years of marriage; subsequent change of coitus frequency after the first two years of marriage; range of cyclus duration; wife's greatest libido; difficulty with the use of the rhythm method; desired number of children; desirable difference in age between the children;
- socio-economic aspect: husband's profession; husband's income; repeating a class in elementary school and further education; sufficient or insufficient living accommodation and number of bedrooms;
- moral aspect: frequency of confession; opinion concerning the support of the church; premarital coitus or none.

Concerning the somato-psychic aspect, a significant relation appears to exist between the coitus frequency during the first two years of marriage and the employed method of birth control, but this relation seems to be different for men and women; men state more periodic continence + coitus interruptus at a high coitus frequency and more periodic continence at a low coitus frequency; women state more coitus interruptus or no birthcontrol at a high, and more periodic continence + coitus interruptus at a low coitus frequency. With respect to the change in coitus frequency after the first two years of marriage it is clear that according to the

answers of the women there is no relation between the decreasing coitus frequency versus same or increased coitus frequency on one side, and the practised method of birth control on the other. But according to the men there is a just significant relation; by decreasing coitus frequency they state a relatively greater use of periodic continence and a decreasing practice of no control. No connection could be shown with the range of cycles duration of the women: i.e. the duration of the longest cycle minus the duration of the shortest cycle. From both the reports of the male and female respondents who practise rhythm the female turned out to be the most libidinous during the ovulation period. Those who stated having difficulty either psychical or biological, with the use of the rhythm period have a significantly more pronounced tendency to practise periodic continence as well as coitus interruptus, than those who experience no difficulty at all in the use of periodic continence, this according to the answers of both the men and women. There is also a very significant difference in the practised methods of birth control, as is shown by reports on both sides, also by those who have not yet the desired number of children and those who already have. As a matter of course they who have already reached the desired number of children practise relatively more birth control. Finally it is apparent from the reports on both sides that there is a very significant relation between the desired difference in age between the children and the method of birth control used. As was to be expected, when the desired difference in age between the children is small, relatively more „no control” or „periodic continence” is used. When a greater interval is desired, relatively more coitus interruptus is used, whether or not in combination with the rhythm method.

In connection with the socio-economic aspect, significant relations exist between the method of birth control used, and the belonging to a certain social class, measured according to such objective criteria as occupation, income and education of husband. By the „higher” occupations more periodic continence and less coitus interruptus appears to be used, while more coitus interruptus and less periodic continence are practised by the miners. The higher incomes appear to favour the use of the periodic continence method to that of the coitus interruptus. This is not so by the lower income group. „No control” is relatively more frequently used by the categories having had middle and higher education as well as those who have had agricultural education and coitus interruptus by the respondents who have had no further education beyond the elementary school. Relatively very little periodic continence is used by the latter group. All these relations are more pronounced according to the male respondents than the female ones. In conclusion, concerning the available living accommodation, a very weak relation appears to exist between the availability of sufficient living space and the relatively more frequent use of one of the methods of birth control.

With reference to the moral aspect there has been found a significant or very significant connection between the method of birth control on the

one side and the confession frequency, the opinion about the support of the church and the answer on the question about premarital coitus on the other side. Those with a low confession frequency, with a less favourable opinion about the church and those who admitted premarital coitus stated relatively more frequently than the others the use of birth control methods considered not allowed by the Roman Catholic church.

BIJLAGE I

COMMISSIE TOT ONDERZOEK BETREFFENDE HUWELIJKSMOEILIKHEDEN
ONDER R.K. JONGGEHUWDE

AFDELING LIMBURG * ENQUÊTE FORMULIER D * POSTBUS 219 HEERLEN

1	a. geboortedatum man	a.
	b. geboortedatum vrouw	b.
2	hoeveel jaren/maanden hebt U ver-
kering gehad?	
3	wanneer bent U getrouwd	
	a. voor de wet	a.
	b. kerkelijk	b.
4	geboortedata of leeftijden van Uw kin-
deren	
5	a. wat is het beroep van de man
(U kunt ook alleen invullen: hoofd-
arbeid, handarbeid of gecombineerd)	a.
	b. wat deed de vrouw voor het huwelijk	b.
	c. werkt de vrouw nu nog en als hoe-
danig	c.
6	over hoeveel woonruimte beschikt U
(woonkamers, slaapkamers)	
7	wat doet U graag in Uw vrije tijd?	
8	a. gaat U naar de bioscoop
(doorhalen wat niet toepasselijk is)	a. nooit/soms/vaak/altijd
	b. heeft U televisie	b.
	c. welk soort film of programma ziet U
het liefst (b.v. show, knok of avon-
turen, liefdesfilm)	c.
9	a. leest U? zo ja, wat voor boeken?
(b.v. detectieives, avonturen, liefdes-
romans, wetenswaardigheden)	a.
	b. op welke tijdschriften bent U ge-
abonneerd	b.
	c. leest U ook schuine blaadjes of boe-
ken	c. nooit/soms/vaak/altijd
10	a. hoe vaak had U samenleving in de
eerste twee jaren van Uw huwelijk -
per week/per maand	a.
	b. de volgende jaren meer of minder?
hoe vaak?	b.
11	had U al samenleving gehad voor Uw
huwelijk?	
12	a. heeft de vrouw bevrediging	a. nooit/soms/vaak/altijd
	b. heeft de vrouw tegenzin tegen de
samenleving?	b. nooit/soms/vaak/altijd
	c. wanneer heeft de vrouw het meeste
verlangen naar de samenleving
(doorhalen wat niet toepasselijk is)	tijdens - vlak na - vlak voor (de on-
gesteldheid) tussen de ongesteld-
heden in of onverschillig
13	van wie gaat het initiatief tot de sa-
menleving uit?	vaker van de man - vaker van de
vrouw - ongeveer gelijk
14	heeft er voorspel plaats?	nooit/soms/vaak/altijd

15	trekt de man voortijdig terug bij de gemeenschap	nooit/soms/vaak/altijd	
16	gebruikt U voorbehoedsmiddelen	nooit/soms/vaak/altijd	
17	a. past U periodieke onthouding toe zo nee, waarom niet?	a.
	b. zo ja, vindt U dit uitvoerbaar	b.
	c. is de vrouw regelmatig?	c.
	wat is de kortste en wat de langste tijd tussen de ongesteldheden?	
18	wenst U meer kinderen	
	a. zo ja, welk leeftijdsverschil tussen de kinderen vindt U het gunstigste?	a.
	b. zo neen, wil de vrouw, de man of beiden geen kinderen meer	b.
	c. waarom niet	c.
19	heeft U voor het huwelijk voorlichting gehad?		
	van Uw ouders	(vrouw)	voldoende/onvoldoende
	van vrienden/vriendinnen	(man)	vold./onv.
	van broers/zusters		voldoende/onvoldoende
	van Uw parochiepastoor		vold./onv.
	van Uw huisarts		voldoende/onvoldoende
	via een verloofdecursus		vold./onv.
	via boek(en)		voldoende/onvoldoende
	op nog een andere manier, hoe . . .		vold./onv.
	(Doorhalen wat niet toepasselijk is)	
20	als U moeilijkheden in het huwelijk hebt, met wie bespreekt U deze het liefste?		
	met Uw moeder/vader	(vrouw)
	met Uw zuster/broer	(man)
	met vriend/vriendin	
	met huisarts/vreemde arts	
	met biechtvader/vreemdegeestelijke	
	met R.K. huwelijksbureau	
	met Bureau voor Sex. Hervorming	
21	brengt het huwelijk U in het algemeen wat U er van had verwacht?	(vrouw)
	zo neen, wat valt U het meeste tegen?	(man)
22	bidt U samen thuis?		
	nooit/soms/vaak/altijd	(vrouw)
23	gaat U regelmatig zondags naar de Kerk?	(man)
24	hoe vaak biecht U?		
	1 x per maand	(vrouw)
	bij grote feestdagen	(man)
	1 x per jaar	

BIJLAGE II

ENKELE PUNTEN UIT MIJN LES

Om een juiste waardering van de antwoorden op de door mij gehouden enquête te bevorderen duid ik hierbij het kader aan, waarin mijn les gegeven werd, en voorts zeer in het kort de punten uit deze les, welke voor de direct erop volgende beantwoording van de enquête-vragen van belang geweest kunnen zijn.

Mijn les was de tweede in een cursus, die door een team van vier docenten werd gegeven. Dit team had zich in 1959 op initiatief van aalmoezenier T. Delissen te Sittard gevormd. Als regel werden de lessen op een bepaalde avond van vier achtereenvolgende weken gegeven. Op een vijfde en laatste avond beantwoordden de vier docenten in een forum de schriftelijke of mondelinge vragen, die door de cursisten gesteld waren. Ook werden direct na iedere les wel vragen beantwoord.

Op de eerste avond sprak de paedagoge J. Jongen over „Ouders drukken een stempel op hun kinderen”, de tweede avond sprak ik als arts met als titel: „De dokter vertelt u wat u niet wist en toch weten moet”, de derde avond sprak de priester T. Delissen over „Het juiste kompas in het huwelijk” en de vierde avond de jurist H. Engelen over „Gelijke rechten, gelijke plichten”.

Bij de bespreking van de mannelijke sexualiteit werd de onanie ter sprake gebracht, mede met het oog op de voorlichting, die de cursisten hun kinderen in de toekomst zouden moeten geven. Ik vertelde, dat onanie in de puberteit bij jongens zeer veel voorkomt, geen nadelige lichamelijke gevolgen heeft en in eerste instantie als een fase in de ontwikkeling moet worden gezien. Voorts dat deze handelwijze door de puber en de volwassene als onvrij, als onvolgroeid wordt gevoeld, waarvan een gevoel van onbevredigd-zijn en van onbehagen het gevolg is. Hieraan voegde ik de opmerking toe, dat een soortgelijke handelwijze ook bij meisjes kon voorkomen, zonder hier verder op in te gaan.

Sprekend over de huwelijksgemeenschap behandelde ik het directe z.g. voorspel tot de coitus en wees erop, dat de betekenis hiervan voor het tot orgasme komen van de echtgenote zeker belangrijk was maar n.m.m. tegenwoordig wel wat overtrokken werd. Evenzeer moest n.m.m. als zodanig gewaardeerd worden de meer verwijderde, maar geestelijke voorbereiding tot de huwelijksgemeenschap, bestaande in de attenties, goede verstandhouding en kameraadschap van alledag.

Wat het orgasme van de vrouw betreft trachtte ik mijn toehoorders duidelijk te maken, dat het orgasme van de vrouw niet of niet steeds hetzelfde type behoefde te vertonen als het orgasme van de man, doch dat er naast het climax-orgasme ook een meer diffuse lust-ervaring en misschien nog andere vormen voorkwamen. Ook wees ik erop, dat het zeker niet als een tekort in het huwelijk gezien moest worden, indien de echtgenote niet bij iedere coitus een orgasme ondervond. De kwestie in hoeverre het initiatief tot de coitus al dan niet ook van de echtgenote kon uitgaan, besprak ik niet.

Wat betreft de geboorteregeling, legde ik allereerst de nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van het echtpaar. Vervolgens behandelde ik kort achtereenvolgend de mechanische en chemische voorbehoedmiddelen, de coitus interruptus, de „pil” en de wijze van uitvoering van periodieke onthouding; wat de laatste betreft stelde ik nog een stenciltje met schriftelijke uitleg ter beschikking van de cursisten. Ik gaf als mijn mening, dat de kritiek op de betrouwbaarheid van de p.o. onjuist en vaak ook oneerlijk was. Onjuist, omdat de methode van de p.o., zeker sinds met behulp van temperatuurmetingen de tweede onvruchtbare periode met zekerheid kan worden vastgesteld, in betrouwbaarheid bij geen enkele andere conceptie-voorkomende methode ten achter staat. Oneerlijk, omdat tal van mislukkingen op rekening van de p.o. werden geschoven, waar de door de echtelieden gepractiseerde handelwijze geen serieuze toepassing van de p.o. genoemd kon worden. Ik zeide voorts te betwijfelen of het tegen de p.o. vaak aangevoerde bezwaar, dat de echtgenote – naar analogie met hetgeen in de dierenwereld te zien was – tijdens haar z.g. vruchtbare periode ook het meest libidineus zou zijn, zo veelvuldig ervaren werd als wel eens gemeend wordt.

Ten aanzien van de moeilijkheid van de p o , dat de onthoudingsperiode als ondragelijk lang ervaren wordt, wees ik erop, dat vooral degenen, die deze methode gaan toepassen, in het begin door gebrek aan voldoende ervaring soms een langere periode van onthouding menen te moeten aanhouden dan feitelijk nodig is, dat voorts juist daarom onthouding in het begin moeilijk op te brengen kan zijn, terwijl men er aan wennen moet de cohabitatie te regelen naar de onvruchtbare tijd van de vrouw en dat men tenslotte aan objectief foutieve handelwijzen in deze beginperiode n m m niet te zwaar moet tillen. Wat dit laatste betreft gaf ik als mijn mening, dat het komen tot coitus interruptus en zelfs het incidenteel gebruiken van een condoom in deze aanloop-periode zeker te verenigen was met een volgehouden streven om een uitsluitend via p o regelen van het kindertal te bereiken.

BIJLAGE III

COMMISSIE TOT ONDERZOEK BETREFFENDE HUWELIJKSMOEILIKHEDEN
ONDER R.K. JONGGEHUWDE

AFDELING LIMBURG - ENQUÊTEFORMULIER MANNEN - HEERLEN, POSTBUS 219

- 1a. Geboortedatum man
- b. geboorteplaats man
- c. geboortedatum vrouw
- d. geboortedata of leeftijden kinderen
2. Duur van de verkering
3. Datum huwelijk:
 - a. wettelijk
 - b. kerkelijk
- 4a. Bent U blijven zitten op de lagere school? Hoeveel keer?
- b. Welk verder onderwijs volgde U?
- 5a. Wat is Uw beroep? (U kunt desnoods invullen: handarbeid, hoofd-arbeid of gecombineerd)
- b. Wat is/was het beroep van Uw Vader?.....
- 6a. Hoeveel broers hebt/had U?
- b. Hoeveel zusters hebt/had U?.....
7. Hoeveel verdient U ongeveer per week of per maand?
- 8a. Beschikt U over voldoende woon-ruimte?
- b. Hoeveel slaapkamers heeft U?.....
- 9a. Heeft U een stofzuiger?.....
- b. Heeft U een wasmachine?
- c. Heeft U een televisie?
10. Helpt U Uw

vrouw met het	}	practisch nooit
zo nu en dan		practisch dagelijks
huishouden en	}	vaak
met de kinderen?		practisch dagelijks
11. Wat doet U het meeste in Uw vrije tijd?
12. Wat kocht U tijdens Uw huwelijk op afbetaling?
13. Hoe vaak per maand had U samenleving:
 - a. in de eerste twee jaar van Uw huwelijk
 - b. in de volgende jaren?.....
14. Had U voor het huwelijk samenleving:
 - a. met Uw huidige echtgenote
 - b. met anderen?
- 15a. Heeft U aan zelfbevrediging gedaan?
- Hoe oud was U?.....
- b. Doet U er nog aan?
- 16a. Had U de eerste huwelijksnacht samenleving?
- b. Voldeed de eerste samenleving aan Uw verwachtingen?
- c. Zo neen, waarom niet?
17. Hoe staat Uw vrouw tegenover de samenleving?
 - a. Heeft zij er plezier in?.....
 - b. Laat het haar onverschillig?
 - c. Heeft zij tegenzin?
 - d. Als zij tegenzin heeft, waarom?
18. Heeft Uw vrouw orgasme (= bevrediging)?
19. Wanneer heeft Uw

vrouw het	}	tijdens de ongesteldheid
meestever-		vlak na de ongesteldheid
langenaar		vlak v. de ongesteldheid
de samenleving?		precies er tussen in verschillend
20. Hoe vaak gaat het initiatief tot de samenleving van de vrouw uit?
 - nooit/soms/vaak/altijd
21. Heeft er voorspel plaats?
 - nooit/soms/vaak/altijd
22. Trekt U voortijdig terug bij de samenleving?
 - nooit/soms/vaak/altijd
23. Gebruiken U en Uw vrouw voorbehoedmiddelen?
 - nooit/soms/vaak/altijd
- 24a. Past U periodieke onthouding toe?
 - b. Zo neen, waarom niet?
25. Indien U wel periodieke onthouding toepast:
 - a. wie heeft U dit uitgelegd?
 - b. heeft U er moeite mee?
 - c. vindt U er nadelen aan verbonden? zo ja, welke?
 - d. of vindt U, dat het huwelijksleven er rijker (beter) door is geworden?
 - e. of maakt het niet veel verschil uit?
 - f. wie is begonnen over de periodieke onthouding?
 - en aan wie ligt het, dat deze wordt volgehouden, de man of de vrouw?

26. Vindt U voortijdig terugtrekken naar Uw gevoel verkeerd?..... 27. Vindt U voorbehoedsmiddelen verkeerd? Waarom?..... 28a. Heeft Uw in Uw huwelijk wel eens een langere tijd gehele onthouding gedaan? b. Zo ja, hoelang? en waarvoor? 29. Hoeveel kinderen zou U in Uw geval het liefst willen hebben? En met hoeveel leeftijdsverschil? 30a. Heeft U vóór Uw trouwen voorlichting over het huwelijk gehad?..... b. Zo ja, van wie de beste?..... c. En is dit achteraf beschouwd voldoende geweest?..... 31a. Praat U met Uw vrouw over moeilijkheden in Uw beroep/werk? b. Bent U het samen eens in de opvoe-	ding van de kinderen? 32. Met wie zou U het liefst huwelijksmoeilijkheden bespreken? 33. Brengt het huwelijk U in het algemeen, wat U er van had verwacht? a. Zo neen, wat valt U erg tegen? b. Is er voldoende kameraadschap tussen U beiden? c. Heeft Uw vrouw een gewoonte of eigenschap, waaraan U zich vaak ergert? d. Zo ja, welke? 34a. Gaat U wel eens door de week naar de kerk? b. Gaat U regelmatig zondags naar de kerk? c. Houdt U Uw Pasen? d. Hoe vaak per jaar biecht U?..... 35. Vindt U, dat de Kerk U steun geeft in Uw huwelijk?

HEEFT U NOG OPMERKINGEN?

COMMISSIE TOT ONDERZOEK BETREFFENDE HUWELIJKSMOEILIKHEDEN
ONDER R.K. JONGGEHUWDE

AFDELING LIMBURG - ENQUÊTEFORMULIER VROUWEN - HEERLEN, POSTBUS 219

- 1a. Geboortedatum man
- b. geboortedatum vrouw
- c. geboorteplaats vrouw
- d. geboortedata of leeftijden kinderen
2. Duur van de verkering
3. Datum huwelijk:
 - a. wettelijk
 - b. kerkelijk
- 4a. Bent U blijven zitten op de lagere school?
- Hoeveel keer?
- b. Welk verder onderwijs volgde U?
- 5a. Wat is het beroep van Uw man? (U kunt desnoods invullen: handarbeid, hoofdarbeid of gecombineerd)
- b. Wat deed U voor Uw huwelijk?
- c. Werkt U nu nog, behalve in Uw eigen huishouding?
- Zo ja, als hoedanig?
- 5d. Wat is/was het beroep van Uw Vader?
- 6a. Hoeveel broers hebt/had U?
- b. Hoeveel zusters hebt/had U?
7. Hoeveel verdient Uw man ongeveer per week of maand?
- 8a. Beschikt U over voldoende woonruimte?
- b. Hoeveel slaapkamers heeft U?
- 9a. Heeft U een stofzuiger?
- b. Heeft U een wasmachine?
- c. Heeft U een televisie?
10. Helpt Uw man U } praktisch nooit
met het huishouden } zo nu en dan
den en met de kinderen } vaak
} pract. dagelijks
11. Wat doet U het meeste in Uw vrije tijd?
12. Wat kocht U tijdens Uw huwelijk op afbetaling?
13. Hoe vaak per maand had U samenleving:
 - a. in de eerste twee jaar van Uw huwelijk
 - b. in de volgende jaren
14. Had U voor het huwelijk samenleving:
 - a. met Uw huidige echtgenoot?
 - b. met anderen?
- 15a. Heeft U aan zelfbevrediging gedaan?
- Hoe oud was U?
- b. Doet U er nog aan?
- 16a. Had U de eerste huwelijksnacht samenleving?
- b. Voldeed de eerste samenleving aan Uw verwachtingen?
- c. Zo neen, waarom niet?
17. Hoe staat U tegenover de samenleving?
 - a. Heeft U er plezier in?
 - b. Laat het U onverschillig?
 - c. Heeft U tegenzin?
 - d. Indien U tegenzin heeft, waarom?
- 18a. Heeft U orgasme (= bevrediging) tijdens de samenleving?
- zo ja:
 - b. beleeft U dit orgasme als één kort ogenblik?
 - c. of: als een langzaam toenemend en langzaam afnemend geluksgevoel
 - d. of op een andere manier?
- hoe dan?
- 18II. Praten Uw vriendinnen zusters of buurvrouwen wel eens over de samenleving?
- Hoe denken zij er in het algemeen over?
19. Wanneer heeft U het meeste verlangen naar de samenleving?

tijdens de ongesteldheid vlak na de ongesteldheid precies er tussen in verschillend	}
--	---
20. Hoe vaak gaat het initiatief tot de samenleving van U uit?
 - nooit/soms/vaak/altijd
21. Heeft er voorspel plaats?
 - nooit/soms/vaak/altijd
22. Trekt uw man voortijdig terug bij de samenleving?
 - nooit/soms/vaak/altijd
23. Gebruiken U en Uw man voorbehoedmiddelen?
- 24a. Past U periodieke onthouding toe?

- b. Zo neen, waarom niet?
25. Indien U wel periodieke onthouding toepast:
- a. wie heeft U dit uitgelegd?
- b. heeft U er moeite mee?
- c. heeft Uw man er moeite mee?
- d. vindt U er nadelen aan verbonden?
- zo ja, welke?
- e. of vindt U, dat het huwelijksleven er rijker (beter) door is geworden?
- f. of maakt het niet veel verschil uit?
- g. wie is begonnen over de periodieke onthouding?
- en aan wie ligt het, dat deze wordt volgehouden, de man of de vrouw?
- 25II. a. Na hoeveel tijd na de geboorte van een baby heeft U weer de eerste ongesteldheid?
- b. Voedt U zelf (hoelang)
- of geeft U de fles?
- c. Wat is de kortste en wat is de langste tijd tussen het begin van Uw ongesteldheden?
26. Vindt U voortijdig terugtrekken naar Uw gevoel verkeerd?
27. Vindt U voorbehoedmiddelen verkeerd?
- Waarom?
- 28a. Hebben U en Uw man in Uw huwelijk wel eens een langere tijd gehele onthouding gedaan?
- b. Zo ja, hoelang?
- en waarvoor?
29. Hoeveel kinderen zou U in Uw geval het liefst willen hebben?
- en met hoeveel leeftijdsverschil?
- 30a. Heeft U voor Uw trouwen voorlichting gehad over het huwelijk?
- b. Zo ja, van wie de beste?
- c. En is dit, achteraf beschouwd voldoende geweest?
- 31a. Praat Uw man met U over moeilijkheden in zijn beroep/werk?
- b. Als Uw kinderen lastig zijn geweest, bepraat U dit dan met Uw man?
- c. Bent U het samen eens in de opvoeding van de kinderen?
32. Met wie zou U het liefst huwelijksmoeilijkheden bespreken?
33. Brengt het huwelijk U in het algemeen, wat U er van had verwacht?
- a. zo neen, wat valt U erg tegen?
- b. is er voldoende kameraadschap tussen U beiden?
- c. heeft Uw man een gewoonte of eigenschap, waaraan U zich vaak ergert?
- d. zo ja, welke?
- 34a. Gaat U door de week wel eens naar de kerk?
- b. Gaat U regelmatig zondags naar de kerk?
- c. Houdt U Uw Pasen?
- d. Hoe vaak per jaar biecht U?
35. Vindt U, dat de Kerk U steun geeft in Uw huwelijk?

HEEFT U NOG OPMERKINGEN?

BIJLAGE IV

OVERZICHT VAN NON-RESPONSIES EN GELIJKLUIDENDHEID

Vraag betreffende:	Overzicht van de non-responsies van alle onder-vraagden (489 mannen en 690 vrouwen) in procenten		Overzicht van de mate van gelijkkluidendheid van de antwoorden van de partners bij de echtparen, bij elke vraag berekend in percentages van aantal echtparen, van wie beide partners op de betreffende vraag antwoord gaven
	m.	v.	
geboortejaar man	1.6	7.0	97.5
geboortejaar vrouw	5.7	4.9	97.2
huwelijksdatum	7.4	11.9	98.7
geboorteplaats	7.8	7.0	
kerkbezoek	7.4	6.2	
biechtfrequentie	11.5	16.7	
mening over steun van Kerk	9.2	11.5	
beroep man	1.0	3.5	93.4
inkomen man	5.9	18.0	91.9
doubleren op lagere school	7.6	6.2	
verder onderwijs	17.2	22.9	
aantal broers en zusters	0.2	1.5	
beroep vader	2.7	5.8	
beroep vrouw voor huwelijk		12.0	
beroep vrouw in huwelijk		17.1	
woonruimte	0.4	2.5	93.5
vrijtijdsbesteding	7.6	9.3	
afbetaling	15.1	18.1	89.0
bezit stofzuiger, wasmachine, t.v.	0.4	1.0	97.6
masturbatie	8.6	26.5	
leeftijd begin masturbatie	31.1	84.8	
premaritale coitus	2.3	4.5	92.1
verkeringsduur	0.8	1.6	90.3
coitus in de eerste huwelijksnacht	4.1	8.3	87.2
ervaring betr. eerste coitus	6.5	17.2	65.0
coitusfrequentie eerste twee huwelijksjaren	8.8	23.9	66.5
coitusfrequentie na eerste twee huwelijksjaren	31.9	49.9	80.0
orgasme vrouw	13.5	19.3	86.8
initiatief van vrouw tot coitus	8.4	21.9	82.2
voorspel	3.7	16.2	84.0
gesprekken met vriendinnen e.a. over coitus		25.2	
waardering vrouw van coitus in huwelijk	4.5	12.5	89.8
moeilijkheden met elkaar bespreken	7.7	12.0	78.4
onderlinge kameraadschap	9.6	20.7	94.0

Vraag betreffende:	non-responsies		mate van gelijkluidendheid
	m.	v.	
irriterende gewoonte van partner	24.4	36.5	
hulp man in huishouding	3.9	5.5	73.4
voldoen van huwelijk	12.1	20.0	82.9
gewenst aantal kinderen	15.1	24.2	83.5
gewenst leeftijdsverschil	28.8	42.0	61.2
aantal kinderen	2.3	1.5	99.7
totale onthouding	17.0	33.5	67.0
periodieke onthouding (p.o.)	4.5	14.5	83.6
wie verantwoordelijk voor p.o. (in % van hen die p.o. toepas- sen)	20.4	38.5	45.5
moeite toepassing p.o. (in % van hen die p.o. toepassen)	20.8	45.4	67.0
nadelen p.o. (in % van hen die p.o. toepassen)	19.0	49.2	66.3
variatiebreedte cyclus		40.9	
wanneer vrouw meeste libido	13.7	18.1	30.0
amenorrhoe post partum (in % van vrouwen met kinderen)		33.9	
lactatie (in % van vrouwen met kinderen)		5.9	
coitus interruptus (c.i.)	5.5	15.5	77.0
mening over c.i.	15.3	32.9	76.9
voorbehoedmiddelen	5.3	14.9	97.4
mening over voorbehoed- middelen	21.3	39.9	91.8
huwelijksvoorlichting	9.6	14.9	
uitleg p.o. (in % van hen die p.o. toepassen)	18.7	42.5	
gewenste advisering bij huwelijksmoeilijkheden	16.6	26.8	48.3

BIJLAGE V

STATISTISCHE GEGEVENS BETREFFENDE RELATIES TUSSEN EEN AANTAL FACTOREN EN BEPAALDE METHODEN TER GEBOORTEREGELING

TABEL 1. COITUSFREQUENTIE EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

coitus- frequentie per maand	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
1 t/m 4	15,9% (18)	35,4% (40)	26,5% (30)	22,2% (25)	100% (113)
5 t/m 9	10,7% (12)	28,6% (32)	25,0% (28)	35,7% (40)	100% (112)
10 t/m 14	16,3% (8)	20,4% (10)	24,5% (12)	38,8% (19)	100% (49)
15 t/m 19	16,7% (1)	— (0)	50,0% (3)	33,3% (2)	100% (6)
totaal	(39)	(82)	(73)	(86)	(280)

Toets van Kruskal-Wallis

Toetsingsgrootheid: $H = 8,0$ Aantal vrijheidsgraden: $n = 3$ Overschrijdingskans $P = 0,05$

TABEL 2. COITUSFREQUENTIE EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

coitus- frequentie per maand	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
1 t/m 4	14,4% (14)	32,0% (31)	15,5% (15)	38,1% (37)	100% (97)
5 t/m 9	20,3% (14)	31,9% (22)	15,9% (11)	31,9% (22)	100% (69)
10 t/m 14	27,5% (14)	25,5% (13)	23,5% (12)	23,5% (12)	100% (51)
15 t/m 19	20,0% (3)	33,3% (5)	40,0% (6)	6,7% (1)	100% (15)
totaal	(45)	(71)	(44)	(72)	(232)

Toets van Kruskal-Wallis

 $H = 10,0$ $n = 3$ $P = 0,02$

TABEL 3. VERANDERING IN DE COITUSFREQUENTIE NA DE EERSTE TWEE HUWELIJSJAREN EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING VOLGENS OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

gemiddel- de coitus- frequentie	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	voor- behoed- middelen	totaal
hoger geworden	10,0% (1)	30,0% (3)	20,0% (2)	40,0% (4)	— (0)	100% (10)
gelijk gebleven	23,0% (21)	23,0% (21)	24,2% (22)	27,5% (25)	2,3% (2)	100% (91)
lager geworden	10,2% (19)	31,7% (59)	25,8% (48)	30,1% (56)	2,2% (4)	100% (186)
totaal	(41)	(83)	(72)	(85)	(6)	(287)

Chikwadraattoets

Bij de toetsing zijn de klassen: coitusfrequentie hoger geworden, resp. gelijk gebleven teza-
men genomen, evenals de klassen: p.o. plus c.i. en voorbehoedmiddelen.

toetsingsgrootheid $X^2 = 7,7$

aantal vrijheidsgraden: $n = 3$

overschrijdingskans $P = 0,05$

TABEL 4. VERANDERING IN DE COITUSFREQUENTIE NA DE EERSTE TWEE HUWELIJSJAREN EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING VOLGENS OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

gemiddel- de coitus- frequentie	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	voor- behoed- middelen	totaal
hoger geworden	28,5% (4)	21,4% (3)	7,2% (1)	35,7% (5)	7,2% (1)	100% (14)
gelijk gebleven	22,6% (19)	32,1% (27)	26,2% (22)	17,9% (15)	1,2% (1)	100% (84)
lager geworden	20,8% (32)	26,6% (41)	20,8% (32)	31,2% (48)	0,6% (1)	100% (154)
totaal	(55)	(71)	(55)	(68)	(3)	(252)

Chikwadraattoets

Bij de toetsing zijn de klassen: coitusfrequentie hoger geworden, resp. gelijk gebleven teza-
men genomen, evenals de klassen: p.o. plus c.i. en voorbehoedmiddelen.

$X^2 = 2,6$

$n = 3$

$P = 0,46$

TABEL 5. VARIATIEBREEDTE VAN DE CYCLUS EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING
VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

verschil in dagen	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
0	21,8% (26)	30,3% (36)	16,8% (20)	31,1% (37)	100% (119)
1 of 2	9,6% (5)	36,5% (19)	13,5% (7)	34,4% (21)	100% (52)
3 of 4	18,0% (11)	36,1% (22)	11,5% (7)	34,4% (21)	100% (61)
5 of 6	12,5% (5)	32,5% (13)	15,0% (6)	40,0% (16)	100% (40)
7 t/m 10	8,1% (3)	43,3% (16)	24,3% (9)	24,3% (9)	100% (37)
11 en meer	27,3% (6)	22,7% (5)	13,6% (3)	36,4% (8)	100% (22)
ongeregeld	10,0% (1)	40,0% (4)	40,0% (4)	10,0% (1)	100% (10)
totaal	(57)	(115)	(56)	(113)	(341)

Toets van Kruskal-Wallis.

Bij de toetsing is de categorie „ongeregeld” buiten beschouwing gelaten.

$H = 1,4$

$n = 3$

$P = 0,71$

TABEL 6. MEESTE LIBIDO VAN DE VROUW EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING
VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

echtgenote meest libidineus	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
tijdens on- gesteldheid	21,1% (4)	15,8% (3)	26,3% (5)	36,8% (7)	100% (19)
vlak na on- gesteldheid	18,1% (13)	19,4% (14)	38,9% (28)	23,6% (17)	100% (72)
vlak voor on- gesteldheid	20,8% (10)	33,4% (16)	22,9% (11)	22,9% (11)	100% (48)
tijdens ovulatie	13,5% (5)	48,6% (18)	5,4% (2)	32,5% (12)	100% (37)
verschillend	33,9% (39)	24,4% (28)	24,4% (28)	17,3% (20)	100% (115)
tijdens ovul. + andere tijd	13,2% (7)	30,2% (16)	18,9% (10)	37,7% (20)	100% (53)
andere combinaties	13,5% (7)	32,7% (17)	25,0% (13)	28,8% (15)	100% (52)
nooit	12,5% (1)	25,0% (2)	37,5% (3)	25,0% (2)	100% (8)
totaal	(86)	(114)	(100)	(104)	(404)

Chikwadraattoets

De klassen „tijdens ongesteldheid” en „vlak voor ongesteldheid” alsmede de klassen „andere combinaties” en „nooit” zijn bij de toetsing samengenomen.

$X^2 = 41,1$

$n = 15$

$P = 3 \cdot 10^{-4}$

TABEL 7. MEESTE LIBIDO VAN DE VROUW EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING
VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

echtgenote meest libidineus	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
tijdens on- gesteldheid vlak na on- gesteldheid	18,4% (7)	18,4% (7)	34,2% (13)	29,0% (11)	100% (38)
vlak voor on- gesteldheid	27,6% (32)	29,3% (34)	17,2% (20)	25,9% (30)	100% (116)
tijdens ovulatie	30,4% (17)	25,0% (14)	19,6% (11)	25,0% (14)	100% (56)
verschillend	11,4% (5)	50,0% (22)	11,4% (5)	27,2% (12)	100% (44)
tijdens ovul.	25,6% (33)	25,6% (33)	16,3% (21)	32,5% (42)	100% (129)
+ andere tijd	21,1% (8)	31,6% (12)	18,4% (7)	28,9% (11)	100% (38)
andere	38,6% (17)	15,9% (7)	9,1% (4)	36,4% (16)	100% (44)
combinaties	— (0)	50,0% (3)	— (0)	50,0% (3)	100% (6)
nooit					
totaal	(119)	(132)	(81)	(139)	(471)

Chikwadraattoets

De klassen „andere combinaties” en „nooit” zijn bij de toetsing samengenomen.

$X^2 = 30,2$ $n = 18$ $P = 0,04$

TABEL 8. MOEITE MET DE TOEPASSING VAN P.O. EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING
VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

moeite met p.o.	p.o.	p.o. + c.i.	totaal
geen	63,8% (74)	35,1% (42)	100% (116)
wel	36,2% (33)	64,9% (61)	100% (94)
totaal	(107)	(103)	(210)

Chikwadraattoets

$X^2 = 16,0$ $n = 1$ $P = 6 \cdot 10^{-8}$

TABEL 9. MOEITE MET DE TOEPASSING VAN P.O. EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING
VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

moeite met p.o.	p.o.	p.o. + c.i.	totaal
geen	58,8% (97)	41,2% (68)	100% (165)
wel	36,8% (21)	63,2% (36)	100% (57)
totaal	(118)	(104)	(222)

Chikwadraattoets

$X^2 = 7,4$ $n = 1$ $P = 0,007$

TABEL 10. MOEITE MET DE TOEPASSING VAN P.O., DIE DE ECHTGENOOT NAAR DE MENING VAN DE ECHTGENOTE HEEFT, EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN, DIE GEEN MOEITE MET DE TOEPASSING VAN P.O. HEBBEN

vrouw geen moeite	p.o.	p.o. + c.i.	totaal
man geen moeite naar mening vrouw	59,5% (66)	40,5% (47)	100% (113)
man wel moeite naar mening vrouw	59,6% (31)	40,4% (21)	100% (52)
totaal	(97)	(68)	(165)

Chikwadraattoets

$$X^2 = 0$$

$$n = 1$$

$$P = 1,00$$

TABEL 11. MOEITE MET DE TOEPASSING VAN P.O., DIE DE ECHTGENOOT NAAR DE MENING VAN DE ECHTGENOTE HEEFT, EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN, DIE WEL MOEITE MET DE TOEPASSING VAN P.O. HEBBEN

vrouw wel moeite	p.o.	p.o. + c.i.	totaal
man geen moeite naar mening vrouw	50% (5)	50% (5)	100% (10)
man wel moeite naar mening vrouw	34% (16)	66% (31)	100% (47)
totaal	(21)	(36)	(57)

Chikwadraattoets

$$X^2 = 0,4$$

$$n = 1$$

$$P = 0,56$$

TABEL 12. HET AL DAN NIET BEREIKT HEBBEN VAN HET GEWENST AANTAL KINDEREN EN DE METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
wens niet bereikt	27,0% (77)	25,3% (72)	22,1% (63)	25,6% (73)	100% (285)
wens bereikt	5,8% (4)	27,6% (19)	33,3% (23)	33,3% (23)	100% (69)
totaal	(81)	(91)	(86)	(96)	(354)

Chikwadraattoets

$$X^2 = 15,2$$

$$n = 3$$

$$P = 0,002$$

TABEL 13. HET AL DAN NIET BEREIKT HEBBEN VAN HET GEWENST AANTAL KINDEREN
EN DE METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE
VROUWELIJKE RESPONDENTEN

	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
wens niet bereikt	27,4% (86)	29,9% (94)	20,4% (64)	22,3% (70)	100% (314)
wens bereikt	12,5% (8)	31,3% (20)	10,9% (7)	45,3% (29)	100% (64)
totaal	(94)	(114)	(71)	(99)	(378)

Chikwadraattoets

$$X^2 = 18,0 \quad n = 3 \quad P = 4 \cdot 10^{-4}$$

TABEL 14. GROOTTE VAN HET GEWENST AANTAL KINDEREN EN METHODE VAN
GEBOORTEREGELING VOLGENS DE MANNELIJKE RESPONDENTEN,
DIE HET GEWENST AANTAL NOG NIET BEREIKT HEBBEN

gewenst aantal	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
2	25,6% (10)	23,1% (9)	30,8% (12)	20,5% (8)	100% (39)
3	21,8% (19)	21,8% (19)	31,0% (27)	25,4% (22)	100% (87)
4	31,3% (30)	25,0% (24)	18,7% (18)	25,0% (24)	100% (96)
5	25,5% (12)	36,2% (17)	12,8% (6)	25,5% (12)	100% (47)
totaal	(71)	(69)	(63)	(66)	(269)

Toets van Kruskal-Wallis

$$H = 7,9 \quad n = 3 \quad P = 0,05$$

TABEL 15. GROOTTE VAN HET GEWENST AANTAL KINDEREN EN METHODE VAN
GEBOORTEREGELING VOLGENS DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN,
DIE HET GEWENST AANTAL NOG NIET BEREIKT HEBBEN

gewenst aantal	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
2	— (0)	26,3% (5)	31,6% (6)	42,1% (8)	100% (19)
3	24,6% (17)	26,1% (18)	20,3% (14)	29,0% (20)	100% (69)
4	28,6% (40)	30,0% (42)	22,1% (31)	19,3% (27)	100% (140)
5	30,2% (16)	32,1% (17)	15,1% (8)	22,6% (12)	100% (53)
6	39,3% (13)	36,4% (12)	15,2% (5)	9,1% (3)	100% (33)
Totaal	(86)	(94)	(64)	(70)	(314)

Toets van Kruskal-Wallis

$$H = 11,9 \quad n = 3 \quad P = 0,008$$

TABEL 16. GEWENST LEEFTIJDVERSCHIL TUSSEN DE KINDEREN EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

gewenst verschil in jaren	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
1	37,5% (9)	25,0% (6)	8,3% (2)	29,2% (7)	100% (24)
2	26,7% (62)	26,7% (62)	23,3% (54)	23,3% (54)	100% (232)
3	10,5% (6)	31,6% (18)	26,3% (15)	31,6% (18)	100% (57)
4	7,7% (1)	15,4% (2)	30,8% (4)	46,1% (6)	100% (13)
Totaal	(78)	(88)	(75)	(85)	(326)

Toets van Krustal-Wallis $H = 11,6$ $n = 3$ $P = 0,008$

TABEL 17. GEWENST LEEFTIJDVERSCHIL TUSSEN DE KINDEREN EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

gewenst verschil in jaren	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
1	66,7% (8)	8,3% (1)	16,7% (2)	8,3% (1)	100% (12)
2	25,9% (64)	32,8% (81)	19,0% (47)	22,3% (55)	100% (247)
3	13,1% (8)	32,8% (20)	24,6% (15)	29,5% (18)	100% (61)
4	21,1% (4)	21,1% (4)	10,5% (2)	47,3% (9)	100% (19)
totaal	(84)	(106)	(66)	(83)	(339)

Toets van Kruskal-Wallis $H = 12,4$ $n = 3$ $P = 0,006$

TABEL 18. BEROEP VAN DE ECHTGENOOT EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

beroep man	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
mijnwerkers	15,7% (8)	17,6% (9)	45,1% (23)	21,6% (11)	100% (51)
fabr. arbeiders	38,1% (8)	14,3% (3)	28,6% (6)	19,0% (4)	100% (21)
overige handarbeiders	22,6% (24)	22,6% (24)	28,4% (30)	26,4% (28)	100% (106)
tuinders,					
landbouwers	33,3% (12)	27,8% (10)	16,7% (6)	22,2% (8)	100% (36)
winkeliers	13,6% (3)	40,9% (9)	18,2% (4)	27,3% (6)	100% (22)
reizend	15,8% (3)	15,8% (3)	36,8% (7)	31,6% (6)	100% (19)
combinatie					
hand-hoofd-					
arbeiders	17,5% (14)	32,5% (26)	23,7% (19)	26,3% (21)	100% (80)
hoofdarbeiders	24,8% (25)	34,6% (35)	9,9% (10)	30,7% (31)	100% (101)
totaal	(97)	(119)	(105)	(115)	(436)

Chikwadraattoets

Bij de toetsing zijn de beroepsklassen „fabrieksarbeiders” en „overige handarbeiders” alsmede „winkeliers” en „reizend” samengenomen.

 $X^2 = 33,2$ $n = 15$ $P = 0,004$

TABEL 19. BEROEP VAN DE ECHTGENOOT EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING
VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

beroep man	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
mijnwerkers	26,6% (17)	17,2% (11)	32,8% (21)	23,4% (15)	100% (64)
fabr. arbeiders	54,5% (6)	36,4% (4)	9,1% (1)	— (0)	100% (11)
overige handarbeiders	20,1% (29)	29,2% (42)	18,1% (26)	32,6% (47)	100% (144)
tuinders, landbouwers	20,6% (7)	32,4% (11)	17,6% (6)	29,4% (10)	100% (34)
winkeliers	35,7% (10)	14,3% (4)	14,3% (4)	35,7% (10)	100% (28)
reizend	38,5% (10)	11,5% (3)	23,1% (6)	26,9% (7)	100% (26)
combinatie hand-hoofd- arbeiders	21,5% (17)	34,2% (27)	16,5% (13)	27,8% (22)	100% (79)
hoofdarbeiders	21,7% (25)	34,8% (40)	13,1% (15)	30,4% (35)	100% (115)
totaal	(121)	(142)	(92)	(146)	(501)

Chikwadraattoets

Bij de toetsing zijn de beroepsklassen „fabrieksarbeiders” en „overige” handarbeiders alsmede, „winkeliers” en „reizend” samengenomen. $X^2 = 25,2$ $n = 15$ $P = 0,05$

TABEL 20. INKOMEN VAN DE ECHTGENOOT EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING
VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

inkomen per maand	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
200-400	27,3% (36)	26,5% (35)	25,0% (33)	21,2% (28)	100% (132)
400-600	19,8% (43)	24,0% (52)	27,6% (60)	28,6% (62)	100% (217)
600-800	23,6% (13)	33,2% (21)	12,7% (7)	25,5% (14)	100% (55)
800 en meer	25,9% (7)	29,6% (8)	7,4% (2)	37,1% (10)	100% (27)
totaal	(99)	(116)	(102)	(114)	(431)

Chikwadraattoets

Bij de toetsing zijn de inkomensklassen van f 600,— en hoger samengenomen.

$X^2 = 14,1$ $n = 6$ $P = 0,03$

TABEL 21. INKOMEN VAN DE ECHTGENOOT EN METHODE VAN GEBOORTEREGLING
VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

inkomen per maand	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
200-400	27,3% (42)	25,3% (39)	24,0% (37)	23,4% (36)	100% (154)
400-600	23,6% (50)	27,8% (59)	18,9% (40)	29,6% (63)	100% (212)
600-800	17,0% (8)	34,0% (16)	10,7% (5)	38,3% (18)	100% (47)
800 en meer	19,2% (5)	53,8% (14)	11,6% (3)	15,4% (4)	100% (26)
totaal	(105)	(128)	(85)	(121)	(439)

Chikwadraattoets

Bij de toetsing zijn de inkomensklassen van f 600,— en hoger samengenomen.

$X^2 = 12,3$ $n = 6$ $P = 0,06$

TABEL 22. AL DAN NIET GEDOUBLEERD HEBBEN OP DE LAGERE SCHOOL EN HET TOEPASSEN VAN P.O. VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

	gedoubleerd	niet gedoubleerd	Totaal
p.o. vraag niet beantwoord	5,8% (7)	4,0% (15)	(22)
passen geen p.o. toe	49,2% (59)	41,5% (153)	(212)
passen wel p.o. toe	45,0% (54)	54,5% (201)	(255)
totaal	100,0% (120)	100,0% (369)	(489)

Chikwadraattoets

Bij de toetsing is de categorie, die de p.o.-vraag niet heeft beantwoord, buiten beschouwing gelaten.

$$X^2 = 2,4 \quad n = 1 \quad P = 0,12$$

TABEL 23. AL DAN NIET GEDOUBLEERD HEBBEN OP DE LAGERE SCHOOL EN HET TOEPASSEN VAN P.O. VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

	gedoubleerd	niet gedoubleerd	Totaal
p.o.-vraag niet beantwoord	21,0% (31)	12,7% (69)	(100)
passen geen p.o. toe	39,2% (58)	36,5% (198)	(256)
passen wel p.o. toe	39,8% (59)	50,8% (275)	(334)
totaal	100,0% (148)	100,0% (542)	(690)

Chikwadraattoets

Bij de toetsing is de categorie, die de p.o.-vraag niet heeft beantwoord, buiten beschouwing gelaten.

$$X^2 = 2,0 \quad n = 1 \quad P = 0,16$$

TABEL 24. NA DE LAGERE SCHOOL VERDER GENOTEN ONDERWIJS EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

verder onderwijs	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o.+c.i.	totaal
geen	18,7% (11)	17,0% (10)	33,9% (20)	30,5% (18)	100% (59)
OVS/TVS					
avondcursus	11,4% (5)	31,8% (14)	29,6% (13)	27,3% (12)	100% (44)
huishoudsch./					
landbouwschool	29,7% (11)	16,2% (6)	21,6% (8)	32,4% (12)	100% (37)
Mulo/TS					
(ambachtsch.)	17,3% (27)	30,1% (47)	26,3% (41)	26,3% (41)	100% (156)
HBS/Kweek/					
Gymn/HBS	29,2% (19)	27,7% (18)	12,3% (8)	30,8% (20)	100% (65)
Universiteit	55,6% (5)	33,3% (3)	— (0)	11,1% (1)	100% (9)
overige	25,0% (3)	58,3% (7)	8,3% (1)	16,7% (2)	100% (13)
totaal	(81)	(105)	(91)	(106)	(383)

Chikwadraattoets

Bij de toetsing zijn de categorieën H.T.S./Kweekschool/HBS/Gymn./Universiteit/overige samengenomen.

$$X^2 = 25,0 \quad n = 12 \quad P = 0,02$$

TABEL 25. NA DE LAGERE SCHOOL VERDER GENOTEN ONDERWIJS EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

verder onderwijs	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
geen	24,6% (31)	27,0% (34)	22,2% (28)	26,2% (33)	100% (126)
OVS/TVS					
avondcursus	11,1% (2)	27,8% (5)	33,3% (6)	27,8% (5)	100% (18)
Huishoudsch.					
landbouwsch.	27,7% (36)	22,3% (29)	22,3% (29)	27,7% (36)	100% (130)
Mulo	23,3% (27)	41,4% (48)	12,1% (14)	23,3% (27)	100% (116)
HTS/Kweek/					
Gymn./HBS	17,7% (3)	47,1% (8)	5,9% (1)	29,4% (5)	100% (17)
Universiteit	— (0)	100,0% (1)	— (0)	— (0)	100% (1)
overige	54,6% (6)	9,1% (1)	18,2% (2)	18,2% (2)	100% (11)
totaal	(105)	(126)	(80)	(108)	(419)

Chikwadraattoets

Bij de toetsing zijn de categorieën HTS/Kweekschool/HBS/Gymn./Universiteit/overige alsmede de categorieën „geen” en „O.V.S./T.V.S./avondcursus” samen- genomen.

$$X^2 = 16,3 \quad n = 9 \quad P = 0,06$$

TABEL 26. HET AL DAN NIET HEBBEN VAN VOLDOENDE WOONRUIMTE EN DE METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
onvoldoende	16,1% (9)	35,7% (20)	14,3% (8)	33,9% (19)	100% (56)
voldoende	23,7% (93)	26,3% (103)	25,0% (98)	25,0% (98)	100% (392)
totaal	(102)	(123)	(106)	(117)	(448)

Chikwadraattoets

$$X^2 = 6,7 \quad n = 3 \quad P = 0,08$$

TABEL 27. HET AL DAN NIET HEBBEN VAN VOLDOENDE WOONRUIMTE EN DE METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
onvoldoende	13,4% (9)	25,4% (17)	23,9% (16)	37,3% (25)	100% (67)
voldoende	26,2% (118)	29,1% (131)	17,6% (79)	27,1% (122)	100% (450)
totaal	(127)	(148)	(95)	(147)	(517)

Chikwadraattoets

$$X^2 = 7,6 \quad n = 3 \quad P = 0,06$$

TABEL 28. AANTAL SLAAPKAMERS BIJ ONVOLDENDE WOONRUIMTE EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

aantal slaapkamers	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
1 slaapkamer	21,7% (5)	39,2% (9)	8,7% (2)	30,4% (7)	100% (23)
2 slaapkamers	10,0% (2)	35,0% (7)	20,0% (4)	35,0% (7)	100% (20)
3 slaapkamers	10,0% (1)	40,0% (4)	20,0% (2)	30,0% (3)	100% (10)
4 en meer slaapkamers	33,3% (1)	— (0)	— (0)	66,7% (2)	100% (3)
totaal	(9)	(20)	(8)	(19)	100% (56)

Toets van Kruskal-Wallis

H = 1,2 n = 3 P = 0,76

TABEL 29. AANTAL SLAAPKAMERS BIJ ONVOLDENDE WOONRUIMTE EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

aantal slaapkamers	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
1 slaapkamer	14,3% (3)	19,1% (4)	33,3% (7)	33,3% (7)	100% (21)
2 slaapkamers	14,3% (4)	32,1% (9)	21,5% (6)	32,1% (9)	100% (28)
3 slaapkamers	6,3% (1)	25,0% (4)	18,7% (3)	50,0% (8)	100% (16)
4 en meer slaapkamers	50,0% (1)	— (0)	— (0)	50,0% (1)	100% (2)
totaal	(9)	(17)	(16)	(25)	(67)

Toets van Kruskal-Wallis

H = 1,9 n = 3 P = 0,59

TABEL 30. AANTAL SLAAPKAMERS BIJ VOLDENDE WOONRUIMTE EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

aantal slaapkamers	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	Totaal
1 slaapkamer	45,4% (5)	18,2% (2)	9,1% (1)	27,3% (3)	100% (11)
2 slaapkamers	31,1% (19)	21,3% (13)	27,9% (17)	19,7% (12)	100% (61)
3 slaapkamers	23,1% (42)	25,3% (46)	27,4% (50)	24,2% (44)	100% (182)
4 en meer slaapkamers	19,6% (27)	30,4% (42)	21,7% (30)	28,3% (39)	100% (138)
totaal	(93)	(103)	(98)	(98)	(392)

Toets van Kruskal-Wallis

H = 6,6 n = 3 P = 0,08

TABEL 31. AANTAL SLAAPKAMERS BIJ VOLDOENDE WOONRUIMTE EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

aantal slaapkamers	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
1 slaapkamer	47,1% (8)	23,5% (4)	17,6% (3)	11,8% (2)	100% (17)
2 slaapkamers	45,6% (26)	24,6% (14)	12,3% (7)	17,5% (10)	100% (57)
3 slaapkamers	21,9% (43)	26,6% (52)	20,4% (40)	31,1% (61)	100% (196)
4 en meer slaapkamers	22,9% (41)	34,1% (61)	16,2% (29)	26,8% (48)	100% (179)
totaal	(118)	(131)	(79)	(121)	(449)

Toets van Kruskal-Wallis

H = 8,5 n = 3 P = 0,04

TABEL 32. BIECHTFREQUENTIE EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

biechtfrequentie per jaar	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
1-2	7,9% (3)	34,2% (13)	34,2% (13)	23,7% (9)	100% (38)
3-4	16,0% (17)	25,5% (27)	28,3% (30)	30,2% (32)	100% (106)
5-6	23,2% (25)	27,7% (30)	25,9% (28)	23,2% (25)	100% (108)
7-10	31,1% (23)	18,9% (14)	21,6% (16)	28,4% (21)	100% (74)
11 en meer	33,3% (26)	30,7% (24)	18,0% (14)	18,0% (14)	100% (78)
totaal	(94)	(108)	(101)	(101)	(404)

Toets van Kruskal-Wallis

H = 15,2 n = 3 P = 0,002

TABEL 33. BIECHTFREQUENTIE EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

biechtfrequentie per jaar	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
1-2	25,0% (10)	10,0% (4)	25,0% (10)	40,0% (16)	100% (40)
3-4	20,8% (25)	25,8% (31)	22,5% (27)	30,9% (37)	100% (120)
5-6	26,8% (37)	30,4% (42)	19,6% (27)	23,2% (32)	100% (138)
7-10	20,3% (15)	36,5% (27)	12,2% (9)	31,0% (23)	100% (74)
11 en meer	31,1% (28)	32,2% (29)	12,2% (11)	24,5% (22)	100% (90)
totaal	(115)	(133)	(84)	(130)	(462)

Toets van Kruskal-Wallis

H = 11,5 n = 3 P = 0,009

TABEL 34. MENING OMTRENT STEUN VAN DE KERK EN METHODE VAN GEBOORTE-
REGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

steun van kerk	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
positieve mening	26,0% (85)	27,5% (90)	22,9% (75)	23,6% (77)	100% (327)
niet-positieve mening	13,0% (12)	23,9% (22)	28,3% (26)	34,8% (32)	100% (92)
totaal	(97)	(112)	(101)	(109)	(419)

Chikwadraattoets

$X^2 = 9,9$ $n = 3$ $P = 0,02$

TABEL 35. MENING OMTRENT STEUN VAN DE KERK EN METHODE VAN
GEBOORTEREGELING VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

steun van kerk	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
positieve mening	26,1% (110)	29,6% (125)	17,3% (73)	27,0% (114)	100% (422)
niet-positieve mening	12,7% (8)	23,8% (15)	25,4% (16)	38,1% (24)	100% (63)
totaal	(118)	(140)	(89)	(138)	(485)

Chikwadraattoets

$X^2 = 9,0$ $n = 3$ $P = 0,03$

TABEL 36. GEEN OF WEL PREMARITALE COITUS EN METHODE VAN GEBOORTEBEPERKING
VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE MANNELIJKE RESPONDENTEN

premaritale coitus	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
neen	25,1% (89)	29,7% (105)	19,2% (68)	26,0% (92)	100% (354)
ja	11,6% (11)	18,9% (18)	45,3% (43)	24,2% (23)	100% (95)
totaal	(100)	(123)	(111)	(115)	(449)

Chikwadraattoets

$X^2 = 30,0$ $n = 3$ P is kleiner dan 10^{-5}

TABEL 37. GEEN OF WEL PREMARITALE COITUS EN METHODE VAN GEBOORTEREGELING
VOLGENS DE OPGAVEN VAN DE VROUWELIJKE RESPONDENTEN

premaritale coitus	geen beperking	p.o.	c.i.	p.o. + c.i.	totaal
ja	25,6% (110)	32,3% (139)	14,4% (62)	27,7% (119)	100% (430)
neen	16,9% (14)	12,0% (10)	37,4% (31)	33,7% (28)	100% (83)
totaal	(124)	(149)	(93)	(147)	(513)

Chikwadraattoets

$X^2 = 33,1$ $n = 3$ P is kleiner dan 10^{-5}

LITERATUURLIJST*

- ALBEDA, W. & W. K. N. SCHMELZER. Bezitsvorming. Utrecht, Antwerpen, 1963.
- ARIÈS, PH. Interpretation pour une histoire des mentalités. In: H. BERGUES, e.a. La prévention des naissances dans la famille. Paris, 1960, p. 311-327.
- BERGUES, H., e.a. La prévention des naissances dans la famille. Paris, 1960.
- BLIJHAM, H. Psychosomatische factoren in het steriele huwelijk. Diss. Groningen, 1960.
- C.B.S. Maandstatistiek van de binnenlandse handel, het verbruik en de prijzen. 1962.
- C.B.S. Statistiek der bestaande huwelijken en van de vruchtbaarheid dezer huwelijken. 1951.
- C.B.S. Statistiek van het gewoon en voortgezet gewoon lager onderwijs 1953-1957. 1958.
- C.B.S. Statistisch zakboek. 1962.
- CHESSE, E. The sexual, marital and family relationships of the English woman. London, 1956.
- DEKKERS CSSR, H. J. Onderzoek over de onkerkelijkheid in dekenaat Schaesberg. 1958. Niet gepubliceerd.
- DELFGAAUW, J. G. N. Boeiende cijfers: eerste gegevens over de genoten opleiding van onze beroepsbevolking. ~ Adelbert (1963), 27-29.
- DIELS, A. E. Opvattingen van ondertrouwde vrouwen omtrent de grootte van haar toekomstig gezin. Deel 1 en 2. Amsterdam, 1951, 1953.
- DIELS, A. E. & S.J. GROENMAN. Gesprekken met gehuwde vrouwen omtrent geboorteregeling. In: Sociaal-wetenschappelijke verkenningen. Assen, 1957, p. 98-109.
- DIETEREN O.F.M., R. De migratie in de mijnstreek 1900-1935. Maastricht, 1959.
- ELAUT, L. Antieke geneeskunde. Antwerpen, Amsterdam, 1960.
- Expérience, Une, d'éducation conjugale à l'Ile Maurice. ~ Fiches documentaires du C.L.E.R. (1964), 57-62, 85-92.
- FREEDMAN, R., e.a. Family planning, sterility and population growth. New York, 1959.
- FRIEDEBURG, L. VON. Die Umfrage in der Intimsphäre. Stuttgart, 1953.
- GLASS, D. V. Family limitation in Europe: a survey of recent studies. In C. V. KISER (ed.). Research in family planning. Princeton, 1962, p. 231-261.
- HEEK, F. VAN. Het geboortenniveau der Nederlandse Rooms-Katholieken. Leiden, 1954.
- HEEK, F. VAN. Het Nederlandse geboortepatroon en de godsdienstfactor gedurende de laatste halve eeuw. ~ Mens en Mij. 38 (1963), 81-103.
- HEEK, F. VAN. Nogmaals: het Nederlandse geboortepatroon en de godsdienstfactor gedurende de laatste halve eeuw. ~ Mens en Mij. 38 (1963), 257-268.
- HENRY, L. A propos d'une enquête sur la contraception en Grande-Bretagne. ~ Population. 17 (1962), 65-74.
- HIMES, N. E. Medical history of contraception. New York, 1963.
- HOFSTEE, E. W. De groei van de Nederlandse bevolking. In: Drift en koers; onder red. van A. N. J. DEN HOLLANDER, e.a. Assen, 1962, p. 13-84.
- HOFSTEE, E. W. Het proces der geboortedaling in Nederland 1850-1960. ~ Mens en Mij. 38 (1963), 104-133.
- HOFSTEE, E. W. Nogmaals: het proces der geboortedaling in Nederland 1850-1960. ~ Mens en Mij. 38 (1963), 269-277.
- HOLT, J. G. H. Het getij. Utrecht, Nijmegen, 1957.
- Honderdduizend mensen op weg naar seksuele hervorming. 1881-1955. ~ Ledencontact van de N.V.S.H. (1955), no. 41.
- HUIJTS, J. H. Geloof en leven in de kerk. Pastorele cahiers, 2. Hilversum, 1960.
- IDENBURG, PH. J. Schets van het Nederlandse schoolwezen. Groningen, 1960.

* In deze literatuurlijst zijn alleen de in de tekst aangehaalde publicaties opgenomen.

- JOLLES, H. M. Der Geburtenrueckgang in Wien. Diss. Amsterdam G.U., 1957.
- JONGE, H. DE. Inleiding tot de medische statistiek. Deel 1. Leiden, 1958.
- KINSEY, A. C., e.a. Sexual behavior in the human male. Philadelphia, 1948.
- KINSEY, A. C., e.a. Sexual behavior in the human female. Philadelphia, 1953.
- KISER, C. V. (ed.). Research in family planning. Princeton, 1962.
- KRUIJT, J. P. De sociologische aspecten van het geboortevraagstuk. ~ *Wending*. 3 (1948/49), 367-375.
- LE MOAL, P. Contenance conjugale et morale sexuelle. ~ *La vie spirituelle. Supplément*. 11 (1958), 1e trim., p. 43-69.
- LEIST, F. Liebe und Geschlecht. Stuttgart, 1953.
- LEWIS-FANING, E. Report on an enquiry into family limitation and its influence on human fertility during the past fifty years. Papers of the Royal commission on population. Vol. 1. London, H.M.S.O., 1949.
- MARTIJN, S. G. De buitenshuis werkende gehuwde vrouw. ~ *Med. Contact*. 17 (1962), 644-646.
- MERTENS, A. TH. L. M. Gegevens over de gezinnen, waaruit de katholieke priesters voortkomen. ~ *R.K. Artsenbl.* 29 (1950), 84-94.
- Papers of the Royal commission on population. London, H.M.S.O., 1949.
- PRICK, J. J. G. & P. J. A. CALON. Puberteitsonanie bij jongens. ~ *R.K. Artsenbl.* 28 (1949), 68-74.
- RIETVELD, F. Voorkoming van zwangerschap. ~ *Verstandig ouderschap*. 44 (1964), 74-75.
- ROWNTREE, G. & R. M. PIERCE. Birth control in Britain. ~ *Population studies* 15 (1961), 3-31, 121-160.
- RÜMKE, C. L. & C. VAN EEDEN. Statistiek voor medici. Leiden, 1961.
- SALOMONSON, A. F. E. Enige sociaal-psychologische aspecten van het lage geboortecijfer in Wenen. Dordrecht, 1956.
- SAUVY, A. De Malthus à Mao Tsé-Toung. Paris, 1958.
- SAUVY, A. Essai d'une vue d'ensemble. In: H. BERGUES, e.a. *La prevention des naissances dans la famille*. Paris, 1960, p. 377-391.
- SCHELLEKENS-LIGTHART, A. J. Gezinstaken en werkkring buitenshuis: van controverse tot synthese? In: *De niet aanwezige huisvrouw*. Hilversum, 1962, p. 131-148.
- SCHESKY, H. Soziologie der Sexualität. Hamburg, 1955.
- SELEN, J. C. Medicamenteuze toepassing van de oraal werkzame progestatieve stoffen. ~ *Kath. Artsenbl.* 42 (1963), 55-68.
- SMEDT, E. J. DE. Eenheid in de familie en moderne tijd. Herderlijk schrijven. ~ *Kath. Archief*. 18 (1963), 504-517.
- STARMANS, J. H. Verloskunde en kindersterfte in Limburg. Maastricht, 1930.
- STOLTE, L. A. M. Over periodieke onthouding. ~ *R.K. Artsenbl.* 33 (1954), 60-67.
- STORM, W. F. Voorkoming van zwangerschap. Gisteren en vandaag. ~ *Verstandig ouderschap*. 44 (1964), 10-11.
- TRIMBOS, C. J. B. J. Samenleven in huwelijk en gezin. Hilversum, 1962.
- WESTERMAN HOLSTEIN, A. J. Anorgasmie bij de vrouw. ~ *Ned. tschr. geneesk.* 103 (1959), 2539-2542.
- WESTOFF, CH. F., e.a. Family growth in metropolitan America. Princeton, 1961.
- WITTE, B. S. Voorkoming van zwangerschap. Samenvatting en slot - het pil rapport. ~ *Verstandig ouderschap*. 44 (1964), 114-115.

Stellingen bij:

L. A. G. J. TIMMERMANS, Huwelijksbeleving van katholieke jonggehuwden

STELLINGEN

I

Aan de voorlichting en begeleiding op het gebied van de geboorteregeling dient veel verbeterd te worden, vooral nu de kwestie van bewuste gezinsvorming in vrijwel ieder huwelijk aan de orde komt.

II

De activiteiten op het gebied van de psychische hygiëne in Nederland dienen beter gecoördineerd te worden.

III

Wanneer voor hedendaags handelen richtlijnen in de historie worden gezocht, dienen tijdgekleurde en cultuurgebonden factoren te worden geëlimineerd.

HEGGEN, F. J., Maasland 1963, 110.

VAN DER MARCK, W. Liefde en vruchtbaarheid, Roermond 1964, 51.

CALLEWAERT, R., Tijdschr. v. Theologie 1964, 254–274.

IV

Voor verreweg de meeste echtparen is als methode van geboorteregeling de periodieke onthouding, gepreciseerd door temperatuurmeting, uitvoerbaar.

V

Wanneer in een concrete situatie tot geboorteregeling is besloten en de strikte periodieke onthouding niet verenigbaar is gebleken met een verantwoorde liefdesverhouding, verdient de in de praktijk gevonden oplossing om de periode van vruchtbaarheid te overbruggen door een incidentele gebrekkige manier van samenleven – d.m.v. coitus interruptus of preventiva – in vele gevallen de voorkeur boven constant gebruik van ovulatieremmende stoffen.

VI

Het doen optreden van de pseudo-menstruatie door cyclisch gebruik van ovulatieremmende stoffen betekent in feite bedrog.

VII

Het toebehoren tot een bepaalde sociale laag is medebepalend voor de keuze van methode van geboorteregeling.

FREEDMAN, R. e.a. Family Planning, Sterility and Population Growth, New York 1959, 190-206.

TIETZE, CHR., Manual of contraceptive practice, Baltimore 1964, 127.

VIII

Het verdient aanbeveling de geneeskundige controle in de bedrijfsgeneeskundige begeleiding in te passen.

IX

Bij mijnwerkers bestaat er geen correlatie tussen tuberculinegevoeligheid en pneumoconiosis.

HART, J. T. e.a., Tubercle, London 44 1963, 141.

HENDRIKS, CH. A. M., wordt gepubliceerd in: British Jnl. of Industrial Medicine.

X

De ernst van de röntgenologisch waarneembare pneumoconiosis is geen maatstaf voor de invaliditeit.

XI

Bij een varicocèle, waarvan de schadelijke werking op de spermatogenese bekend is, verdient de zg. „high ligation” van de veneuze plexus de voorkeur boven de transscrotale varicolectomie.

SCOTT, L. S. e.a., Fertility and Sterility 13, 1962, 325.

SCHELLEN, A. M. C. M., wordt gepubliceerd in Belgisch Tijdschrift voor Gynaecologie en Obstetrie.

XII

De pulmonale circulatie is grosso modo te vergelijken met de electrodynamica; het gebruik van de term „longstuwing” dient dan ook vermeden te worden.

LAMERS, J. J. H., N. T. v. G., 1963, 1707-1710.

XIII

Bij vrouwen met een solutio placentae is het verrichten van de Figlu-proef aangewezen.

CHANARIN, I. e.a., Lancet 1959, 634-639.

HART, P. G., N. T. v. G. 1964, 1727-1728.

XIV

De toxoplasmosis oculi komt in veel grotere frequentie voor en heeft meer verschijningsvormen dan men aanvankelijk vermoedde, alhoewel dit vaak moeilijk te bewijzen is.

ARON, J., An. d'Oculistique 1960, 521.

XV

Hoewel de moderne samenleving er naar streven moet het ideaal van gelijke kansen voor allen meer waar te maken, is het een illusie te menen, dat ooit alle vormen van sociale ongelijkheid en maatschappelijke ongelijkwaardigheid opgeheven kunnen worden.

HOEFNAGELS, H., Problemen van het menselijk samenleven, Roermond 1964, 244-260.

XVI

Behandeling van het peritonsillair absces à chaud bekort de ziekteduur.

LUBBERS, H. J. B. J., De kliniek van het peritonsillair absces, Heerlen 1963.

XVII

De apotheekhoudende huisarts is nog steeds onmisbaar bij de geneesmiddelenvoorziening van de bevolking.

